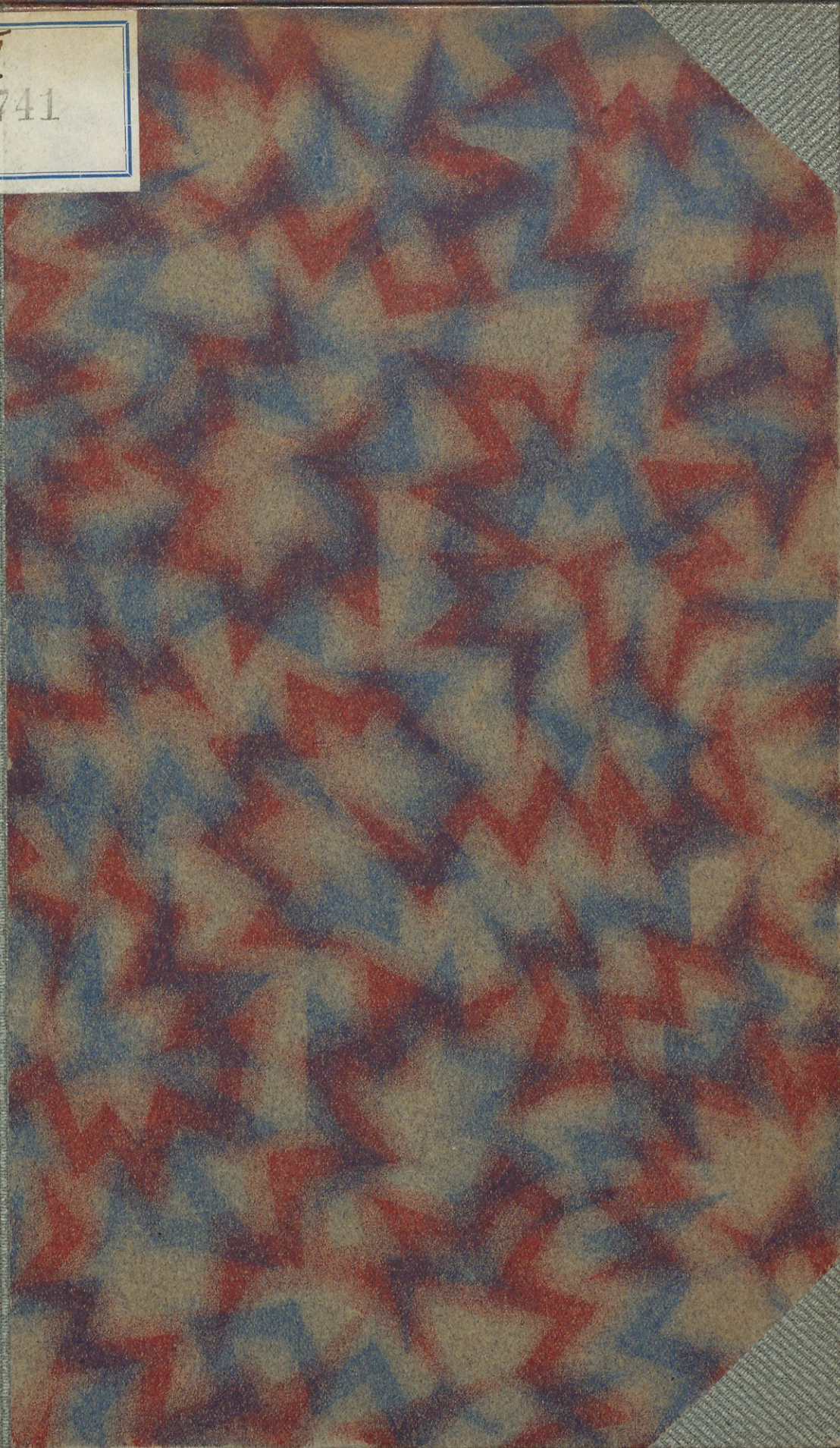
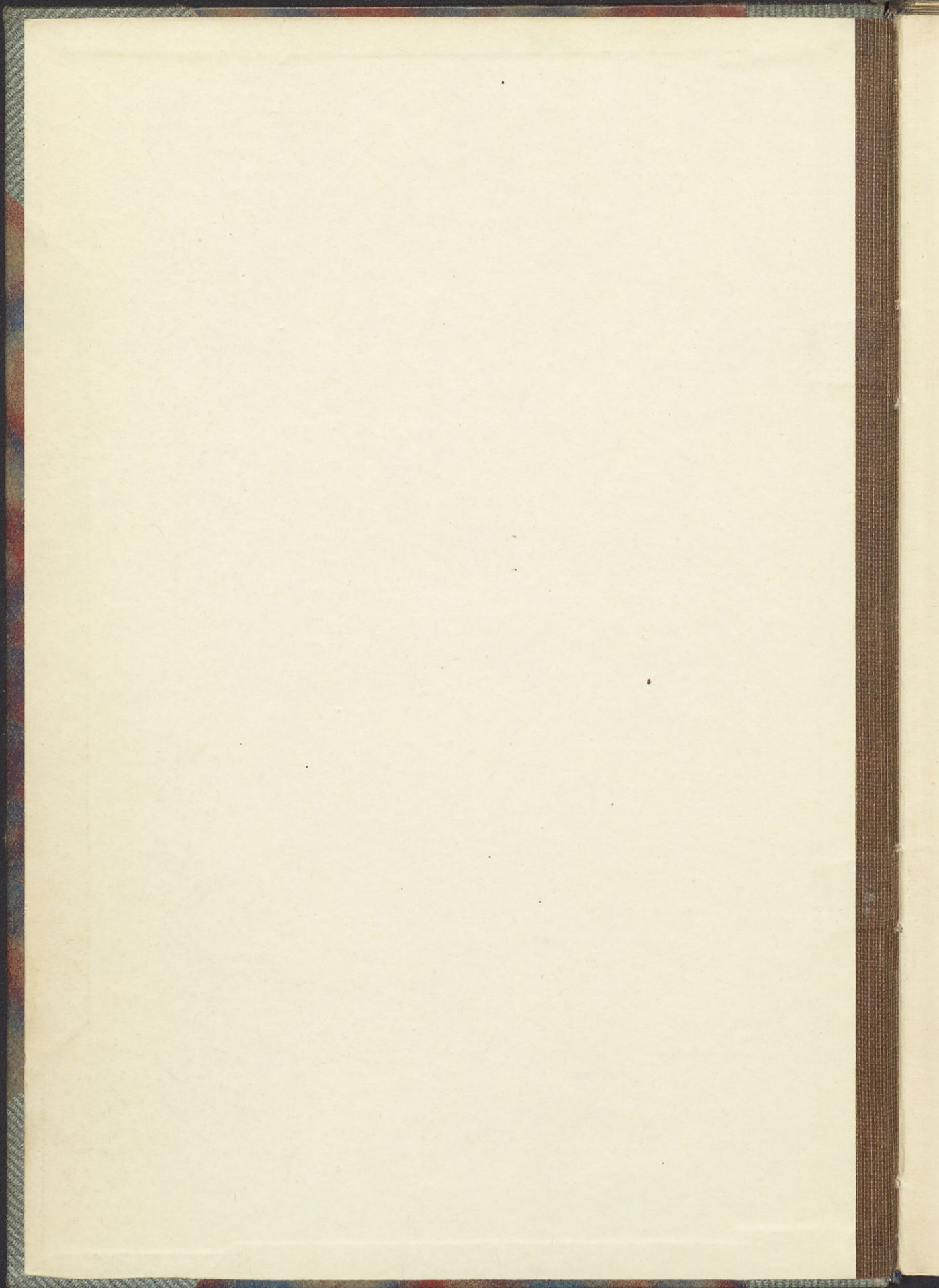

II
58741

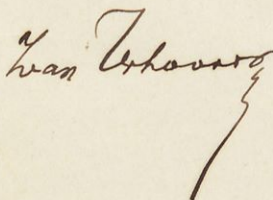

ZGODOVINA POBOŽNOSTI SV. KRIŽEVEGA POTA

SPISAL

DR. AVG. STEGENŠEK

(PONATIS IZ »VODITELJA«)

A handwritten signature in dark ink, appearing to read "Ivan Tihomirov". The signature is written in a cursive style with a long, sweeping flourish at the end.

V MARIBORU, 1912

ZALOŽIL »VODITELJ«

TISKALA TISKARNA SV. CIRILA

58741

030049862

Zgodovina potokov v križevnega pota.

Opis in razlaga

KAZALO

	Stran
I. Pot trpljenja v Jeruzalemu	2
II. Pot trpljenja na zapadu, posebič na Južnem Stajerskem	8
III. Pot trpljenja v Šmarju pri Jelšah.	
A. Opis in razlaga	24
B. Zgodovina in ocena	79
C. Obiskovanje in odpustki	87
IV. Križev pot v Jeruzalemu in na zapadu do l. 1731	95
V. Križev pot na Južnem Stajerskem od l. 1731 do dandanes	113

Zgodovina pobožnosti sv. križevega pota.

Spisal prof. Dr. Avg. Stegenšek, Maribor.

V novejšem času so zgodovinarji začeli posvečati posebno pozornost notranjemu cerkvenemu življenju, predvsem razvoju raznih pobožnosti. O križevem potu je prvi spisal učeno monografijo sedanji rothenburški škof Paul W. v. Keppler¹. Po njegovem mnenju je Kalvarija kot konec sedanjega križevega pota v Jeruzalemu zgodovinsko gotova, izhodišče pa, Antonija, verjetno, pot med njima, torej t. zv. via dolorosa, le približno prav, ker ležijo stare ceste globoko pod sedanjimi ulicami. On trdi, da so že prvi kristjani to pot obiskovali, ter meni, da se je naš sedanji križev pot razvil v Jeruzalemu, končno obliko pa mu je dal Adrichom (1584). Kepplerjevi znanstveni rezultati so večinoma potrdili že sprejeta mnenja o zgodovini križevega pota, zato niso vzbudili toliko pozornosti ko knjiga angleškega jezuita Herberta Thurston, ki je l. 1906 dokazoval, da smo glede oblike sedanjega križevega pota manj hvale dolžni krajem v Jeruzalemu in njih frančiškanskim čuvajem kakor pa pobožni domišljiji belgijskega karmeličana Jana Pascha, ki ni nikdar svoje domovine zapustil². Naslednje leto je izšel dobeseden francoski prevod od A. Boudinhona, profesorja na katoliški univerzi v Parizu³, in oglasili so se razni recenzenti. Tako je frančiškan Michael Bihl⁴ v Quaracchi pri Florenci objavil obširen referat in je priznal resničnost vseh važnejših rezultatov ter želel, da bi se tisti njegovi sobratje, ki pišejo poljudne knjižice o pobožnosti sv. križevega pota, okoristili z novjšimi zgodovinskimi raziskavanji, vkolikor so gotova. Nemci niso dobili prevoda Thurstonovega dela, temveč jezuit K. A. Kneller je vso snov še enkrat in natančno predelal, porabil je predvsem stare in silno redke literarne vire ter je pred vsem upošteval Nemčijo. O knjigi svojega sobrata se je izrazil: »Thurstons Buch hat, wie es scheint, den Ursprung der heutigen 14 Stationen endgültig festgestellt. Eine Nachprüfung mit umfassenderem Material konnte sein Ergebnis in dieser

¹ Die XIV Stationen des Kreuzweges. Eine geschichtliche und kunstgeschichtliche Studie, zugleich eine Erklärung der Kreuzwegbilder der Malerschule von Beuron. Vierte, unveränderte Auflage. Freiburg 1904. — Na tej podlagi je osnovana tudi lepa študija K. Hribovskega v »Voditelju« IV (1901) 198.

² H. Thurston, The stations of the Cross. An Account of their History and devotion purpose. London 1906.

³ A. Boudinhon, Étude historique sur le Chemin de la Croix. Paris 1907.

⁴ Bihl, De Historia Viae Crucis (examen criticum) v Archivum franciscanum historicum, 1908, 50—61.

Hinsicht nur bekräftigen und befestigen.« Knellerjeva knjiga se je sprejela kot remek-delo in od l. 1908 se o križevem potu ni nihče več oglasil, tudi za lokalne spomenike se ni nihče zanimal; še bolj pa je obžalovati molk španskih in laških zgodovinarjev, ki bi lahko pojasnili še marsikatero nerešeno vprašanje.

Pisatelj tega delca se je začel zanimati za zgodovino križevega pota vsled naznanila Thurstonovega dela¹, posebno pa, ko je natančneje spoznal t. zv. križev pot v Šmarju pri Jelšah, ki se ne da drugače tolmačiti kakor v luči zgodovinskih raziskavanj. Kakor naravno, je predvsem posvetil posebno pozornost spomenikom lavantinske škofije, potem pa se je vglobil tudi v splošna vprašanja, tako da je to delce povsem samostojno. Ne nadomešča Knellerja, ampak ga dopolnjuje.

Glavni naši rezultati so ti-le: 1. V Jeruzalemu se mora ločiti pot trpljenja od Oljske gore do Kalvarije ter pot križa od Pilatove hiše do Kalvarije. Isto velja o posnetkih v naših krajih. Edino na Južnem Štajerskem je bilo najmanj 13 potov trpljenja. 2. Dela nizozemskih pisateljev Adrichoma (po Kepplerju) in Pascha (po Thurstonu) ter Bethlema (po Knellerju) se ne sme precenjevati, ker se da iz distanc njihovih postaj dokazati njih odvisnost od Jeruzalema. 3. Zgodovinska podlaga posameznih postaj je zelo različna. Pri vsaki se mora ločiti, kako stara je vsebina, kedaj je postala del križevega pota in kedaj se je v Jeruzalemu na sedanjem mestu lokalizirala. V križevem potu se je strnilo 19 stoletij pobožnosti do trpečega Jezusa v eno enotno, dramatično in pretresljivo obliko.

Naj te študije poglobijo znanje zgodovinskega ozadja križevega pota, naj zbudijo več zanimanja za pozabljene in razpadle domače spomenike te vrste, naj bodo navzlic vsem nepopolnostim v čast trpečemu Zveličarju!

I. Pot trpljenja v Jeruzalemu.

Naravno je, da so prvi jeruzalemski kristjani ohranili v spominu tista mesta, ki jih je Zveličar posvetil s svojo navzočnostjo in s svojim trpljenjem. V zadnjih desetletjih se je odkrilo več poročil, iz katerih se razvidi, da so od četrtega stoletja naprej vsako leto na Veliki četrtek skupno v procesiji obiskali pot, ki ga je Jezus hodil omenjeno noč z Oljske gore v mesto in od tam na Kalvarijo. Po poti so peli in molili. V tej procesiji je že izražena temeljna misel sedanjega križevega pota: hoditi s trpečim Zveličarjem, premišljevati njegove bridkosti.

¹ Revue d'histoire ecclésiastique. Louvain 1906, 710.

L. 1884 je odkril J. F. Gamurrini v knjižnici Marijine bratovščine v mestu Arezzo v srednji Italiji dragocen kodeks iz XI. stoletja, ki je bil nekdanj last benediktinskega samostana na Monte Cassino in obsega traktate in himne sv. Hilarija ter popis romanja v sv. kraje (Sinaj, Palestino in Edesso) od neimenovane žene, ki jo je izdajatelj imel za učeno Silvijo Akvitanko¹, poznejša raziskavanja so ji vrnila pravo ime južnogalske opatice Eterije, ki je morala okoli l. 385 bivati v Jeruzalemu². Z žensko natančnostjo je opisala vsa cerkvena opravila, ki so se tačas vršila v svetem mestu ter jim je sama prisostvovala. Nas zanima le pot trpljenja.

Na Veliki četrtek ob sedmih zvečer so se zbrali jeruzalemski verniki na Oljski gori v cerkvi Eleona, ki je stala tam, kjer so dandanes stopnice in zapadni del dvorišča cerkve Očenaša. Pod velikim oltarjem je služila kot kripta votlina, v kateri je učil Gospod svoje apostole³. Do ednajstih po noči so peli, poslušali branje sv. pisma in molili. Bralo se je tudi, kar je Gospod ta večer govoril učencem, sedeč v tej jami. O polunoči so šli med petjem na vrh Oljske gore, na mesto vnebohoda (Imbomon), kjer so zopet peli, poslušali prednašanja, vmes pa je škof opravljal primerne molitve. Okoli treh zjutraj, torej že na Veliki petek, so šele šli navzdol do kraja, kjer je Jezus krvavi pot potil in je stala lepa cerkev⁴. Tudi tu se bere dotično mesto iz evangelija, zapoje himna in opravi škof primerno molitev. Od tam gredo vsi peš, škof kakor otroci, do Getzemanskega vrta in sicer prav počasi, ker so trudni. Za razsvetljavo skrbi več ko 200 cerkvenih svečonoscev. Prišedši na vrt, se najprej opravi primerna oracija, potem se zapoje pesem in čita evangelij o vjetju Gospodovem⁵. Verniki, ki so to mesto poslušali, so zagnali tak jok in stok, da se je lahko do mesta slišalo. Ob prvi zarji gredo po-

¹ Itinera hierosolymitana saeculi IV—VIII. Recensuit et commentari critico instruxit Paulus Geyer (Corpus scriptorum eccles. lat. 39). Vindobonae 1898. Pag. 35—101: S. Silviae, quae fertur, peregrinatio ad loca sancta. Novo izdajo je oskrbel W. Heraeus v Sammlung vulgärlateinischer Texte. Heft 1. Heidelberg 1908.

² Z nepobitnimi dokazi zagovarja l. 385—387 A. Baumstark v listu Oriens christianus. Lipsija 1911.

³ Ta kripta je različna od t. zv. votline Apostolske vere. Ta ni nič drugega ko del jarka pod stopnicami prvotne cerkve Eleona. To se je dokazalo, ko so letošnje leto ostanke tega častitljivega spomenika iz Konstantinove dobe odkopali. Primeri list »Das Heilige Land«.

⁴ Stala je višje ko sedaj krivo nazvana votlina Gospodovega krvavega pota (Antrum agoniae).

⁵ Vrt Getzemanski velja pri Latincih že v 15. stoletju kot mesto poljuba Judeževega kakor še dandanes pri Grkih. Meistermann, Le guide de terre Sainte. Paris 1908, 165.

tem naprej peš skozi mestna vrata in skozi vse mesto na Kalvarijo, kjer obstanejo pred spominskim križem (ante Crucem) ob golgot-ski skali na notranjem dvorišču med cerkvijo Vstajenja (Anastasis) in Trpljenja (Martyrium)¹. Vlada že svetli dan. Čita se evangelij, kako je bil Gospod pripeljan k Pilatu, potem, kaj je Pilat govoril z Jezusom in z Judi. Nato škof nagovori vernike in jih pohvali, ker so prebedeli celo noč, jim veli iti na dom ter se zopet vrniti okoli osme ure. Od tedaj pa do poludneva se jim bo kazal v počeščenje pravi les sv. križa. Tako se verniki razkropijo po svojih domovih, le bolj krepki gredo na Sion počastit steber bičanja.

Ob osmih se zopet zberejo verniki, škof sede na prestol za gol-gotskim spominskim križem, pred njega se postavi pogrnjena miza, okoli v krogu pa stojijo duhovniki. Nato se prinese srebrna in po-zlačena skrinjica, v kateri je kos lesa pravega sv. križa, se odpre in na mizo se položi sv. les in pa Pilatov napis. Škof postavi sv. les po koncu in položi svoje roke na zgornji konec ter sede čaka, da gredo verniki drug za drugim mimo. Vsak se dotakne lesa sv. križa in na-slova najprej s čelom, potem z očmi in poljubi sv. les ter odide². Tri ure je trajal ta obred počeščenja sv. križa, preden so prišli vsi na vrsto³.

Od poludne pa do tretje ure, torej tisti čas, ko je Kristus visel na križu, so vsi verniki zbrani okoli golgotskega spominskega križa. Berejo se vsa mesta, ki govorijo o trpljenju Gospodovem, in sicer iz psalmov, iz dejanja in listov apostolov ter iz evangelijev. Čita se tudi, kar so preroki napovedali o trpljenju Jezusovem, in iz evangelijev, kar je sam o svojem trpljenju naprej razodel. Tako se pouči ljudstvo da se je vse zgodilo, kakor je bilo napovedano. Vmes se pojejo pesmi in opravljajo primerne molitve, ljudje pa se jokajo in zdihujejo ter mali in veliki pretočijo toliko solz, ker je Jezus vse to za nas pretrpel da se niti dopovedati ne da. Okoli tretje ure se bere iz evangelija sv. Janeza mesto, da je Jezus umrl. Sledi molitev, potem običajne večernice v cerkvi Martyrium. Od tam gredo v cerkev Vstajenja in bere se evangelij o Jožefu iz Arimateje, da je prosil za telo Gospo-

¹ O legi teh treh svetišč za časa Eterije je razpravljaj pisatelj te razprave v listu Oriens christianus 1911, šte. 2 pod zaglavjem: Die Kirchenbauten Jerusa-lems im vierten Jahrhundert in bildlicher Darstellung.

² Z rokami se ni smel nihče dotakniti, da bi kaj ne odščipnil. Enkrat je celo nekdo pri poljubi košček sv. lesa odgriznil. Zato pa stojijo duhovniki v krogu na-okoli in pazijo. Kazali so tudi starozakonske relikvijske kakor prst Salomonov in rog za maziljenje kraljev.

³ Iz tega jeruzalemskega obreda se je razvil zapadni obred adoracije sv. križa na Veliki petek (Ecce lignum crucis, venite adoremus!)

dovo in ga je položil v grob. Nato se z molitvijo konča opravilo tega dne. Ker je ljudstvo trudno, gre večinoma spat.

Važno je, da se procesija ni ustavila niti pri Kajfovi hiši na Sionu, niti pri pretoriju; zadnji še ni bil izpremenjen v cerkev in zato so se evangelijska poročila o Pilatu čitala pred križem na Kalvariji.

Le v površnih potezah nam opisuje jeruzalemsko pot trpljenja v VI. stol. armenski lekcionarij, ki ga je l. 1905 izdal Anglež Conybeare¹. Na Veliki četrtek je bilo najprej opravilo na Kalvariji v glavni cerkvi (the holy shrine of the city) in pred križem, potem procesija na Sion, odtam na Oljsko goro (Eleona), kjer so bile večernice in so noč od četrтка do petka prebedeli. Od tam so šli na Getzemanski vrt in naravnost na Kalvarijo, kjer se je čital odlomek o Zveličarju pred Kajfom in o padcu Petrovem. Od tam so se podali k cerkvi sv. Modrosti (Sofije t. j. Kristusa), katero je postavil cesar Justinijan (527—565) še pred l. 543 na mestu Pilatove sodne hiše, in tu se je čitalo mesto o razgovorih Pilata z Jezusom in z Judi (Jan 18, 28—19, 16). Odtam so se zopet vrnil na Kalvarijo.

Najpopolnejši vir o procesiji trpljenja Gospodovega je star tipik Jeruzalemske cerkve, ki sta ga izdala l. 1894 obenem, nevedoč drug za drugega, A. Dmitrievski v Kazanu² in Papadopulos-Keramevs v Petrogradu³. Prvi je izdal doslovno vse rubrike, od vpletenih liturgičnih tekstov (molitev, beril, himen) pa samo začetke in konce, a napisal je zraven obširen komentar, drugi pa je objavil kompletni tekst brez vsake pripombe. Izdaji slonita na rokopisu iz l. 1122, ki je last križne bogoslovske šole v Jeruzalemu, a je posnet po izvirniku 9. stol., kakor meni Dmitrievski, da pa je najbrž nastal še pred l. 735, je dokazoval A. Baumstark⁴. Podaja nam torej liturgijo jeruzalemsko v karolinški dobi.

Na Veliki četrtek dopoldne je patriarh z metropolit, škofi in drugo duhovščino obhajal zadnjo večerjo Gospodovo v Sionski cerkvi, popoldne je ravnотam, a v zgornji dvorani, umival noge in sicer najprej trem poddiakonom, potem trem diakonom, trem duhovnikom in dvema škofoma, ki so vsi predstavljali enajst apostolov, nazadnje enemu metropolitu, ki je zastopal sv. Petra. Nato je čital Gospodov veleduhovniški in poslovilni govor in se je proti večeru napotil z duhovščino in verniki na Oljsko goro. Med potom so peli psalme,

¹ Conybeare, *Rituale Armenorum*. Oxford 1905, 520.

² A. Dmitrievski, *Bogosluženie strastnoj i pashalnoj sedmice vo sv. Jerusalimě IX—X v. Kazan* 1894.

³ A. Παπαδοπούλος-Κεραμέυς, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας*. Ἐν Ἱερουπόλει. Τόμος II, 1894.

⁴ *Oriens christianus* 1905.

na gori pa (najbrž v cerkvi Eleona) antifone in verze ter himne in vmes vpletene kitice o Devici Mariji. Tukaj kakor pri vsaki izmed naslednjih postaj se je čital odlomek sv. evangelijev o trpljenju Gospodovem in sicer je bil tekst večinoma tako odbran, da se je nanašal na sledečo postajo, da je torej vernike spravil v pravo razpoloženje, ko so šli v procesiji k njej. Iz cerkve na Oljski gori je šel sprevod psalme pevajoč na kraj, kjer je Gospod kleče molil (ἡ Προςκύνησις)¹, in po podobni pobožnosti ko na gori se je podal naprej v Getzemanski vrt, kjer se je obhajal spomin na izdajalski poljub Judežev. Odtam se je pomikal sprevod k cerkvi Pokore sv. Petra (ἡ Μετάνοια τοῦ ἁγίου Πέτρου), nato k cerkvi Obsodbe Gospodove (τὸ Λιθάστροτον, ἡ ἄγια Σοφία) ter na Kalvarijo na prostor med cerkvijo Vstajenja in cerkvijo sv. Konstantina (prej nazvano Martyrium), ki je že tedaj nosil ime Središče sveta (ὁ Ὀμφαλός, τὸ Μέσον τῆς γῆς)². Tu so peli krasno himno v proslavo križanja Gospodovega, pred vsako kitico pa se je pel eden izmed osmerih blagrov. Nato je stopila procesija h golgotski skali (τὸ Ἅγιον Κρανίον, ἡ ἄγια κορυφή), za katero je bila zadi kapelica Angelskega Zmagališča (Ἡ νικητήριον ἡ ἀγγελική). V njo je šel patriarh z arhidiakonom, je vzdignil od tam častitljivi križ in ga je nesel privezanega na svojih plečih. Arhidiakon si je privezal štolo na vrat in ga je vlekel h Gospodovi ječi (Ἡ ἄγια φυλακή); patriarh pa je ostal v njej³. Verniki so jima sledili pevaje. Pri sv. Ječi se je potem ljudstvo odpustilo na dom, patriarh pa se je vrnil h golgotski skali ter h grobu Gospodovemu⁴ ter ga je s posebej pripravljenim testom

¹ Ta cerkev je ležala višje ko Getzemanski vrt; izkopali so jo letošnje leto. Das hl. Land. Köln 1911.

² Mesto Odrešenja je sredi zemlje: Deus autem, rex noster ante saecula, operatus est salutem in medio terrae, poje psalmist (73, 12). Že sv. Ciril v svojih katehezah je zagovarjal to mnenje (Migne, P. gr. XXXIII, 805) in sv. Viktorin Ptujski je o tem pel:

Est locus, ex omni medium quem credimus orbe;

Golgotha Iudaei patrio cognomine dicunt (Geyer, Itinera, p. 307).

³ Podamo besedilo Dmitrievskega (str. 144), v oklepajih pa Keramevsovo (str. 146), ker je mesto odločilne važnosti, četudi deloma težje umljivo. Τότε ὁ πατριάρχης μετὰ τοῦ ἀρχιδιακόνου εἰσέρχεται εἰς τὴν νικητήριον τὴν ἀγγελικὴν ὀπίσω τοῦ ἁγίου κρανίου, καὶ λαμβάνει τὸν τίμιον σταυρὸν ἀπενεκθεὶν, καὶ βαστάζει αὐτὸν, δεδεμένον ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἀρχιδιάκονος (K = καὶ mesto ὁ. δ. ἀ.) δένει ὠράριον ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ καὶ σῦρει (schleppt nach) αὐτὸν (K. add. ὁ ἀρχιδιάκων) ἐπὶ τὴν ἁγίαν φυλακὴν, (K: pika, potem: Καὶ ποιούμεν λιτὴν ἐπὶ τὴν ἁγίαν φυλακὴν ψάλλοντες) καὶ μένει ὁ πατριάρχης εἰς αὐτήν, ὅπου ἤγουν εἰς τὴν ἁγίαν φυλακὴν γίνεται λιτὴ (K: καὶ ἡμεῖς ἔμπροσθεν αὐτοῦ ψάλλομεν).

⁴ V grobu Gospodovem je omesil moko (χαβάρα?) z vodo, vinom in rožnovodo ter je zgnjetel testo. V podobi križa (torej menda na 4 različnih mestih) je

zapečatil in zaklenil. Nato se je vrnil k sv. skali golgotski ter končal dolgotrajni obred.

Kot nova postaja na potu trpljenja se imenuje votlina in cerkev spokornega sv. Petra. Zato se je tudi v naših posnetkih te poti v 17. in 18. stol. navadno predstavljal tudi spokorni sv. Peter, čeprav dandanes v Jeruzalemu ni več sledu ne o cerkvi, ne o jami. Posebno važen pa je tekst, ker nam kaže prvikrat križevi pot in sicer v dramatični obliki: Patriarh predstavlja Jezusa in ima križ privezan na plečih, arhidiakon igra Simona iz Cirene in vleče zadnji konec križa za patriarhom. Da bi imel proste roke za ta posel, si je štolo pripel k vratu, ker sicer mu je svobodno visela na levi rami. Pot sama pa je kratka: Od zadi za Kalvarijo do Ječe na severu, okoli 33 m. Patriarh ostane za nekaj časa v Ječi, kakor so tudi Jezusa v njo zaprli, ko je prišel na Kalvarijo. Pa še nekaj! Na zapadnih slikah pete postaje s Simonom Cirenejskim ta navadno križ za Gospodom vleče, kakor arhidiakon v našem tekstu. Vir za to je gotovo pokvarjeno evangeljsko mesto, kakor se razvidi iz našega tipika. Sv. Matevž piše o Simonu: τοῦτον ἡγγάρευσαν ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ (hunc angariaverunt, ut tolleret crucem eius, Mt 27, 32), podobno sv. Marko: ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ (15, 21), avktor našega tipika pa je moral čitati ἵνα σύρῃ (ut traheret) mesto ἵνα ἄρῃ (ut tolleret), torej so mesto α.

Krasni in bogati so teksti, ki so jih peli med potom; vedno se menjajo antifone, versus (στοιχάρια) in himni. Posebno krasna je Marijina pesem. Koncem srednjega veka so nekateri pri pobožnosti križevega pota pri vsaki postaji mislili tudi na Marijo, na Laškem se še dandanes poje od postaje do postaje par kitic himna Stabat mater, tukaj pa imamo že v osmem stoletju Marijin himen v zvezi s postajami pota trpljenja. Vendar se posamezne kitice ne ozirajo na vsebino postaj. Za vzgled naj služi tekst, ki se je pel na potu iz Getzemane k Pokori sv. Petra. Obstoja iz prošnje in nazivov v obliki litanij.

Ἦ τὸ χαῖρε / δι' ἀγγέλου δεξαμένη
καὶ τεκοῦσα / τὸν κτίστην τὸν ἴδιον,
παρθένε, σφῆξε / τοῦς σὲ μεγαλύνοντας.

Χαῖρε κόσμου / καταφύγιον, παρθένε
χαῖρε τέχος / ἐχθροῖς ἀπροσμάχητον
καὶ λυπούμενον / χαρὰ ἀνεκλάλητος¹.

na to iz tega testa napravil na kamnu, ki je grob zapiral, pečate ter je vtisnil v nje svoj pečat.

¹ Papadopoulos-Keramevs, o. c. 127.

Ki si prejela pozdrav od angela,
Ki si rodila lastnega Stvarnika,
Reši Devica, svoje častilce !

Zdrava Devica, svetu pribežališče!
Zdravo obzidje, sovragu nedostopno
Ter žalostnih neizrekljivo veselje !

Skozi dolga stoletja manjkajo potem vse vesti o tej procesiji po potu trpljenja na Veliki petek. Še le za l. 1480 poroča Fr. Pavel Walther in za sredino 16. stol. o Bonifacij Dubrovniški. Franciškani so šli z Oljske gore h hiši velikega duhovna Ana, odtam k pretoriju Pilata, ter po potu bolečin (via dolorosa, križevi pot), kakor se je tedaj kazal, na Kalvarijo v cerkev groba Gospodovega¹.

II. Pot trpljenja na zapadu, posebič na Južnem Štajerskem.

Že v dobi preganjanj, posebno pa, ko je dosegla cerkev dolgo zaželeni mir, so začeli romarji od blizu in daleč potovati v Jeruzalem. Sv. Hieronim priča, da so prihajali škofi in menihi iz vzhoda in najdaljnega zapada², in po izjavi Eterije se je dne 14. sept., na praznik posvečenja golgotskih svetišč, zbralo vsako leto v Jeruzalemu po 40—50 škofov, potem veliko število menihov, klerikov in lajikov iz Sirije, Mezopotamije, Egipta in Tebaide³. Ko so se romarji vrnili v svojo domovino, so večkrat dali posneti spomenike, ki so jih v sv. mestu častili. Tako je imel Rim svoj »Jeruzalem« in svoj »Betlehem«⁴, tudi Bologna je dobila že v V. stol. od škofa-romarja sv. Petronija kopijo važnejših jeruzalemskih svetišč. Dostikrat so se kopirale tudi palestinske slike; tako je bila v Rimu v cerkvi sv. Pudenciane že koncem IV. stol. v mozaiku podoba Zveličarja med apostoli s cerkvenimi stavbami starokrščanskega Jeruzalema v ozadju in mozaiki v cerkvi s. Apollinaré Nuovo v Raveni so ravnotako odvisni od palestinskih izvirnikov⁵. Posebno radi so romarji stavili v domačiji posnetke božjega groba⁶. Bologna ga je dobila v V. stol., Valencia na Španskem v VI., Fulda in Vienne v IX., Kostnica in Borgo san Sepolchro v X., Paderborn, Schlettstadt, Cambray, Piacenza, Milan in Oglej⁷ v XI., Eichstätt in Capua

¹ Archivum franciscanum, 1908, 57.

² Migne, P. lat. XXII, 489. — ³ Geyer, l. c. p. 100.

⁴ Grisar. Analecta Romana, I, 1899, 555.

⁵ A. Baumstark, Frühchristlich-palästinensische Bildkompositionen in abendländischer Spiegelung v Byzantinische Zeitschrift, 1911, 177—196.

⁶ J. Graus, Das Grab des Welterlösers in seinen mittelalterlichen Nachbildungen v »Der Kirchenschmuck«, Graz 1895 in 1896 in Kneller, l. c. 36 nasl.

⁷ Dom in Svet 1907, 448.

v XII. stoletju. Da so križarske vojske zanimanje za sv. spomenike poglobile, se ne bo nihče čudil. Navzlic težavnim razmeram in smrtnim nevarnostim, ki so grozile romarjem v sv. kraje, odkar so se jih zopet polastili mohamedanci, niso ponehala romanja v Jeruzalem. Kdor pa ni mogel telesno gledati sv. mest, je skušal, in to pred vsemi redovniki, v duhu tja potovati. Zato so nastale v XV. stol. knjižice, ki so jih spisali bivši romarji za doma ostale pobožne duše. Tako je dominikanec Feliks Fabri († 1502), ki je l. 1480 in zopet 1483 obiskal sv. kraje, jih v nemščini popisal za dominikanke v raznih švabskih samostanih in je svoj popis razdelil na dni¹; ravnotako tudi belgijski karmeličan Jan Pascha († 1532), čigar »Pobožen način iti na duhovno potovanje v sv. deželo, v Jeruzalem, Betlehem itd.«² je zagledal beli dan še le l. 1563.

Posebna pozornost je v teh knjižicah posvečena mestom Gospodovega trpljenja. Tačas so na zapadu na raznih krajih že imeli posnetke ne samo božjega groba, temveč vseh važnejših mest, ki so v zvezi s trpečim Zveličarjem. V Fabrianu pri Jakinu (Ancona) sta že koncem 14. stol. dva brata Beccheti, vrnivša se iz sv. dežele, postavila več kapel v spomin na sv. kraje. Španski dominikanec Alvaro, ki se je l. 1405 vrnil iz Jeruzalema, je tiste kraje v obližju svojega samostana pri Cordovi, ki so ga spominjali na okolico jeruzalemsko, zaznamoval s križi in je potem pobožno obiskoval svoj »Potok Cedron«, svojo »Kalvarijo« in druga sv. mesta³. V severni Italiji je frančiškan-romar Bernardin Caymi l. 1486 na hribu poleg sela Varallo (50 km severozapadno od Novare) začel zidati kapele s podobami Gospodovega trpljenja. Z božjim grobom, ki je bil prvi gotov, jih je vseh skupaj 43. Posebno rad je tukaj sv. Karol Boromejski molil in premišljeval⁴. L. 1521 so postavili kapele trpljenja Gospodovega v mestu Romans ob reki Isère (dandanes jih je 40), na Nemškem so slavna taka pota v Dusenbachu v Alzaciji (1484), ki jih je dal postaviti iz sv. dežele se vrnivši grof Schmasmann-Maksimilijan II, ter v Görlitzu v Šleziji (postavil župan Jurij Emerih, ki je l. 1465 romal v sv. deželo) in drugod.

Dosedaj imenovani poti trpljenja imajo večinoma veliko število kapel. S časom pa se je to število omejilo in sicer tako, da je bilo

¹ Nemški tekst je izšel 1556 v Ulmu, latinski daljši (Fr. Felicis Fabri Evagatorium in Terrae Sanctae, Arabiae et Egypti peregrinationem) pa v Stuttgartu l. 1843.

² Een deuote maniere Om gheestelyck Pilgrimage te trecken, tot den heylighen lande, als te Jherusalem, Bethleem, te Jordanem etc. Izdal ga je P. Calentijn.

³ Kneller, l. c. 21.

⁴ K slovstvu pri Knellerju (str. 23) dodaj še Graus, Der Sacromonte bei Varallo. Kirchenschmuck, 1890, 65.

ravnoutako 7 postaj trpljenja kakor 7 bazilik v Rimu. Gotovo je na to v prvi vrsti vplival spomin na rimsko romanje, ne pa misel na 7 ur v brevirju ali pa na 7 dni v tednu. Najdejo se slike s 7 tablami, na kojih vsaki se spodaj predstavlja ena izmed 7 rimskih velikih bazilik, zgoraj pa primerna postaja iz pota trpljenja. Tako serijo imamo že iz l. 1410—1420, potem pa v Augsburgu od Burgkmaierja iz l. 1501. Nekateri so ločili 7 potov Gospodovih (1. na Oljsko goro, 2. k Anu, 3. k Kajfu, 4. k Pilatu, 5. h Herodu, 6. zopet k Pilatu in 7. na Kalvarijo), drugi zopet 7 padcev Jezusovih (1. padec v Cedron, 2. na cesti od Heroda do Pilata, 3. na sv. stopnicah, 4. po bičanju, 5. po obsodbi, 6. ko so Jezusa vrgli na križ in 7. ko so križ zasadili v zemljo) ali 7 postajališč, t. j. krajev, na katerih se je Jezus mudil (Oljska gora, hiša Anova, hiša Kajfova, hiša Pilatova, hiša Herodova, hiša Pilatova vdrugič in Kalvarija), ali tudi pot sedmeregga (navadno peterega) krvoprelitja¹.

Zoper novo se razširjajoč križevi pot s 14 postajami so belgijski jezuiti priporočali in vpeljavali pot trpljenja s 7 postajališči. Uvedli so ga v Hernalsu pri Dunaju (1639); sam cesar Ferdinand II je vložil temeljni kamen za božji grob, spremljal ga je ves dvor. V Lincu in v Neusoldu na Ogrskem so ta pot posnemali in Kneller navaja tudi znanega kranjskega zgodovinarja J. L. Schoenlebna med pokrovitelji te pobožnosti². Vendar pa bi krivo sodili, če bi mislili, da je Ljubljana imela belgijsko-jezuitski pot trpljenja.

Kakšne so bile torej razmere pri nas?

V protireformacijski dobi se je češčenje Kristusovega trpljenja pri nas posebno oživilo. O tem ne pričajo samo pridigarji, temveč še bolj razne pobožnosti in bratovščine ter slike in kipi, okoli katerih so se v cerkvi zbirali. Nekateri so posebno častili desno stransko rano Gospodovo, drugi njegovih petero ran³, tretji rano na rami Gospodovi, četrti so opravljali pobožnost na čast smrtnemu strahu

¹ Sedmero krvoprelitje se omenja v neki l. 1521 v Norimbergi natisnjeni knjižici (Kneller, str. 69), petero krvoprelitij pa je že okoli l. 1500 dominikanec Klement Loson v Hamburgu priporočal za premišljevanje pri rožnem vencu. St. Beißel, *Geschichte der Verehrung Mariens während des Mittelalters* 1909, 528.

² J. L. Schoenleben, *Sacra peregrinatio ad Christi servatoris sepulchrum per septem stationes*. 1673. Statio I. In Coenaculo. Statio II. In Monte Oliveti. III. Deductio ad Annam. IV. Apud Caipham. V. Apud Herodem. VI. Apud Pilatum. VII. In Monte Calvariae.

³ Grazer Wallfahrt zum Berg Calvarie 1723, 101. Prim. Stegenšek, *Dekanja gornjegrajska* 1905, 152.

Zveličarjevemu¹ ali na čast bičanju² ali pa na čast s trnjem ovenčane glave³, peti so premišljevali bridkosti usmiljenega Jezusa⁴ ali pa križanega Jezusa⁵, slednjič so nekateri častili Žalostno Mater Božjo⁶ in pa desnega razbojnika Dizma⁷. Marsikatero izmed teh pobožnosti dandanes zaman iščeš v modernih molitvenikih: bile so le priprava za sedanji poglobljeni kult evharistije in Srca Jezusovega. Še druge stvari so spominjale na Kristusovo bridko trpljenje. Razširjale so se namreč o njem razne slike, potovale so okoli družbe, ki so predstavljale Gospodovo trpljenje, ali pa so samostani sami to storili, slednjič je pobožnost žalostnega rožnega venca in rožnivenška bratovščina vedno budila spomin na krvavo trpljenje Jezusovo.

Izmed slik omenimo le Valvasorjevo pasijonsko knjižico iz l. 1679, ki je v 17 prizorih pripovedovala po evangeliju vse trpljenje od zadnje večerje do smrti na križu⁸. V Ljubljani so ob Valvasorjevem času obhajali na Veliki četrtek jezuiti pasijonsko procesijo, na Veliki petek pa kapucini⁹. Slavna je bila taka procesija v Škofji Loki¹⁰. Gotovo jih tudi na Štajerskem ni manjkalo, mogoče da so jih prirejali samostani ali pa vsaj potujoče družbe. Še okoli l. 1870 se je taka igra vprizorila v Laškem, kakor je pisatelj slišal od svoje matere. Vpliv teh iger je moral biti izreden. Najboljša ilustracija za to je naslikani pasijon v špitalski cerkvi v Slovenjem gradcu iz l. 1470 do 1476 približno. V mali sobi šteje n. pr. veliki duhoven (zato s škofovsko kapo na glavi!) Kajfa Judežu denar na mizo. Tega ni v evangeliju, pač pa v pasijonu. Na Koroškem je n. pr. Kajfa tako-le Judežu izplačeval:

¹ »Angst Christi-Geläut« v Laškem trgu 1758 (Orožen, IV, 2, 51); isto v Celju 1753 (Orožen, III, 106). Kapela Agoniae Domini v Št. Ilju pri Gradiču že l. 1705 (Orožen, V, 331).

² Oltar v Ribnici, v Marija Gradcu pri Laškem, slika pri Sv. Lenartu v Slov. goricah.

³ Zelo razširjena pobožnost, ki jo je uvel župnik Lorenc Klein l. 1742 v Celovcu (Hermann, Gesch. Kärntens 190). Take slike so skoro v vseh naših starejših cerkvah n. pr. v stolnici v Mariboru.

⁴ V Šmarju; tam bomo še druge zgleds navedli.

⁵ Oltarji v stolnici mariborski in drugod, cele Kalvarije v Jarenini in pri sv. Treh Kraljih v Slov. goricah.

⁶ M. Napotnik, O sedmerih žalostih in bolečinah Matere božje v »Pastirski listi«, 1906, 156.

⁷ Oltarja v Rušah in v Štatenbergu pri Makolah.

⁸ Dom in Svet, 1903, str. 425. Radics, Johann Weikhard Freiherr von Valvasor, 1910, 152.

⁹ Valvasor, Ehre des Herzogtums Krain, XI, 695 in 697.

¹⁰ Dom in Svet, 1894, 341.

1, 2, 3, damit der Handel richtig sei,
4, 5, 6, 7, 8, Juda die Sache wohl betracht,
9, 10, 11, 12, daß wir ausrotten solche Wölf,
13, 14, 15, die halbe Zahl,
Juda betracht es noch einmal.
16, 17, 18, 19, 20, 30, Juda, nimm das Geld, sei fleißig.¹

Sedanje skrivnosti žalostnega dela rožnega venca so zmagale še le tekom več stoletij nad različnimi drugimi ter se najdejo prvič v besedi in sliki v knjižici »Unser lieben Frawen Psalter«, ki je prvič izšla v Ulmu l. 1483, imenujeta jih pa dominikanec Klement Loson v Hamburgu okoli l. 1500 in pa regularni kanonik Janez iz Lamsheima pri Wormsu l. 1504 peterno krvoprelitje (fünf Blutvergießungen) Gospodovo². Da je ta enačba bila veliko bolj razširjena kakor bi se dalo iz Beißelove zgodovine Marijinega češčenja v srednjem veku in pa v 16. in 17. stoletju³ sklepati, priča narodna pesem slovenska. Navedemo štajerski tekst iz Frama, ker bi se lahko posamezne njegove kitice postavile na poedine postaje naših potov trpljenja; zakaj vsi naši ohranjeni poti trpljenja imajo teh petero skrivnosti v nepretrgani vrsti, in tudi nepopolni se z njimi strinjajo, vkolikor je še znana vsebina njihovih prizorov. Tako je pri nas pot trpljenja odvisen od rožnega venca.

Pervokrat je Jezus kri prelil,
Ko je kervavi pot potil.
Gledaj, ti duša žalostna,
Ko si le ti drago plačana!
Nesi s srebrom, nesi z zlatom,
S samo sveto rešnjo kervjo:
Vsmiljeni Bog, le vsmili se, Gospod!

Drugokrat je Jezus kri prelil,
Ko je kervavo bičan bil.
Tretjokrat je Jezus kri prelil,
Ko je s ternjem kronan bil,
Štertokrat je Jezus kri prelil,
Ko je težek križ nesel.
Petokrat je Jezus kri prelil,
Ko je na križu smert storil.⁴

O početkih potov trpljenja v naših krajih pripoveduje J. L. Schoenleben, da so v njegovem času začeli poleg mest in trgov staviti posnetke pravega božjega groba, med grobom in mestom pa so v gotovih presledkih postavili stebre in postaje s podobami Kristusovega trpljenja. Kot vzgled navaja dunajski pot iz l. 1639 (kakor smo že omenili, je bil po belgijsko-jezuitskem načinu izvršen) in ljubljanski iz l. 1654, ki pa je imel po naših običajih petero rožnivenških skriv-

¹ Schloßar, Passionsspiele in den österreichischen Alpen, II, 278 (I, 195).
Prim. tudi Schloßar, Deutsche Volksschauspiele, 1891 v zborniku Carinthia, 1910, 89.

² Beißel, l. c. 528, 534 in 535.

³ Beißel, Geschichte der Verehrung Mariä im 16. und 17. Jahrhundert, 1910.

⁴ Štrekelj, Slovenske narodne pesmi, 1904—1907, 684.

*Ljubljanskega umetnika, malar A. Goldschneiderja, ki je bil ljubljanskemu mestu pred-
log storiti, da naj bi se tudi pri Ljubljani na primernem kraju napravile kapela ali štacijoni
križevnega pota, kakor to pri drugih mestih ni več celo vsek. Skof to to misel potrdil; in prvo
potovsko oblikoval. (Zg. Danica, 10/1862 l. 2. str. 12)
Za kapelo križ. pota ob Rožniku ali kje drugje pri Ljubljani, bi ga nekteri želijo napraviti; je prav,
v to odločene desetine 400 glr. donihmal blago 13. — 500 glr. porokanik, kakor blagor, in nektare
druge reči zahtevan dela, so oblikovane. (ib. 20/3 1862 l. 9. str. 68).*

nosti¹. Prva postaja je bila na Židanovem klancu nasproti sedanjemu Lichtenturnovemu zavodu, druga ob hišni štv. 58 na Poljanski cesti, tretja, še ohranjena, s sliko venčanja Jezusovega, poleg mostu čez Gruberjev kanal, četrta na Lozarjevem vrtu, peta pri božjem grobu v Štepanji vasi². Ta grob je l. 1653 zasnoval ljubljanski prošt Stemberg s kapitulom vred. Vsak petek, posebno pa o postnih petkih, so prihajali k njemu romarji v velikem številu ter so se prav pobožno vedli, nekateri so vlečili na ramah tja in nazaj grede velike križe³.

Iste starosti je božji grob v Gradcu. Zapadno od mesta na griču Austein je že l. 1606 postavil Bernhard Walther, nadvojvodov nadkonjar, tri križe, l. 1654 je sledil posnetek božjega groba, 1668 cerkev Oljske gore in 1723 sv. stopnice pred to cerkvijo. Tako obstoji ta pot trpljenja iz ene cerkve s sv. stopnicami in skupino Ecce homo spredaj, iz 7 kapel (bičanja, venčanja, nošnje križa, Žalostne Matere, groba Gospodovega, sv. Dizma in sv. Magdalene) ter 4 dolbin (sv. Petra, Veronike, nositeljic mazila in Kristusa v ječi) in slednjič iz svobodno pod milim nebom stoječe kalvarijske skupine⁴.

Za umevanje tega pota so skrbeli posebni molitveniki, ki so izšli l. 1713, 1723 in 1777 v latinskem in nemškem jeziku⁵. Ilustracije, ki so krasile knjižice, so gotovo vplivale, da so tudi drugod na Štajerskem skušali napraviti kaj podobnega.

Lavantinska škofija ima 13 potov trpljenja, od teh so popolnoma ohranjeni 4 (Celje, Marenberg, Maribor, Šmarje), v moderni križevi pot predelana sta 2 (Lembah, Ribnica), le deloma ohranjenih in v razvalinah jih je 7 (Brežice, Laško, Novaštifta, Rogatec, Sevnica, Vojnik, Zibika). Iz slovstva vemo še o 3 božjih grobih (Sv. Lenart v Slov. gor., Poljčane, Sv. Križ pri Slatini). Sama za se je tudi Kal-

¹ Schoenleben, l. c. 4: »Unde certis in locis nonnihil ab Urbibus et Oppidis disiunctis aedificata sunt sacella ad imitationem et exemplar veri sepulchri Dominici: et per intermedium iter columnae et stationes distributae, ad quarum singulas certa mysteria Passionis Christi elegantibus picturis expressa, in memoriam reducerent peregrinantibus quanta pro humano genere tulerit Dei Filius. Id quod ante annum 1640. Viennae Austriae, Anno 1654. etiam Labaci Carnioliae Metropoli institutum in hanc diem magno cum fructu animarum adhuc videmus continuari.«

² Po poročilu vlč. g. župnika J. Vrhovnika v Ljubljani.

³ Valvasor, Ehre des Herzogtums Krain, XI, 696. — Costa, Das hl. Grab bei Laibach v Mitteilungen des histor. Vereins für Krain 1866, 37.

⁴ Pötz, Der Kalvarienberg zu Graz v listu Der christliche Feierabend, Graz 1881. Ponočna ječa, ki se je po Pötzu še le l. 1765 postavila, se imenuje že l. 1723!

⁵ Pia peregrinatio ad Montem Calvariae Graecensem. Anno M·DCC·XIII.; Gräzer Wallfahrt nach dem Berg Calvariae 1723; Andächtige Wallfahrt auf den Berg Calvariae 1777. Prvi opis je neki že izšel l. 1688.

varija v Rušah, izginila pa je v Loki. Predno podrobno o teh spomenikih govorimo, sestavimo jih še v kronološki vrsti in sicer zaznamujemo s P pot trpljenja, z G božji grob in s K Kalvarijo.

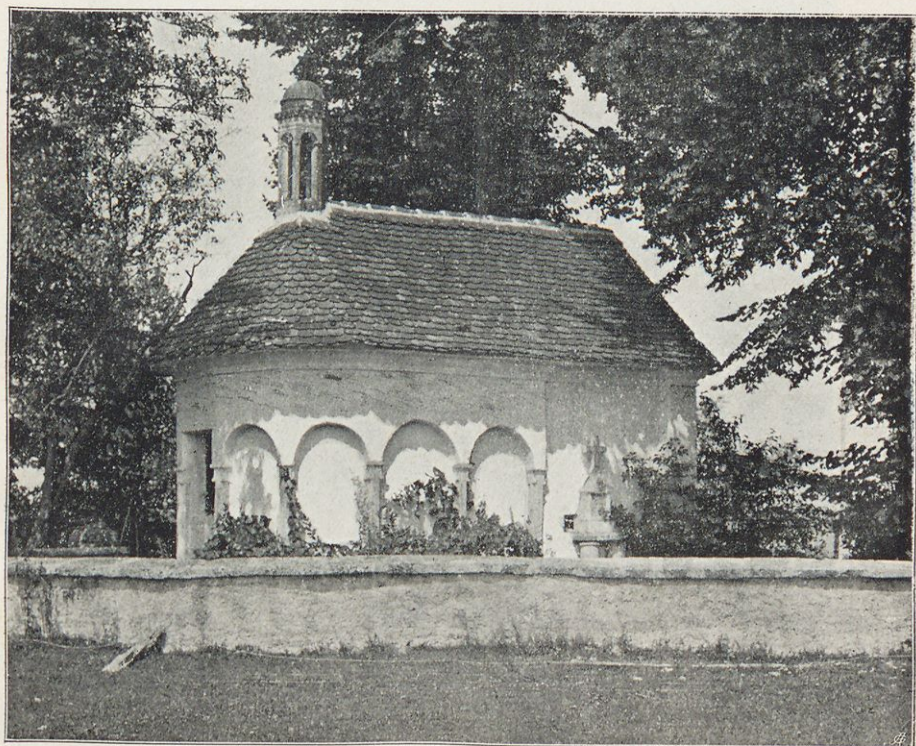
1599	Sv. Lenart v Sl. gor.	G	1724	Marenberg	P
ok. 1610?	Novaštifta pri G. gr.	GP	V 1. pol. 18. stol.	Ribnica	P
ok. 1645	Laško	P	" " "	Zibika	P
1664	Lembah	P	" ?	Poljčane	G
Pred 1680	Maribor	P	" ?	Sv. Križ p. Slat.	G
Pred 1681	Vojnik	P	ok. 1730	Rogatec	P
V 2. pol. 17. stol.	Brežice	GP	" "	Loka	K
1718	Celje	P	" "	Sevnica	GP
1719	Ruše	K	1745	Šmarje	P

Časovno obsegajo torej ti spomeniki poldrugo stoletje (1600 do 1750) in so približno enako gosto razstavljeni, zemljepisno pa je Drava (izvzemši Maribor) severna meja za pota trpljenja, Savinja in Dravinja pa že meja za božje grobove. Blizina Kranjske ali morda Italije je pospeševala take stavbe. Le eden božji grob (daß h. Graab, ain gottshaus oder Capeln zum heilligen Graab genant) je bil nad Dravo: pri Sv. Lenartu v Slov. gor.; bil je najbrž cerkvice in ne posnetek pravega groba. Ljudje so ga sami postavili iz lesa, za zidanje pa so kamna navozili. Romarji so skakali pri grobu in se bičali, cerkvena in posvetna gosposka v Gradcu je pa to pretirano pobožnost, prepovedala, in je leseno kapelo dvakrat zaporedoma sežgala. Še ko so cerkev sv. Trojice zidali, so jo morali staviti daleč proč od nekdanjega selišča božjega groba¹. Pozneje, ko je sekta skakačev ponehala, pa ni bilo prepovedano se bičati (Sevnica) in težke spokorne križe vlačiti (Ljubljana), v Italiji so svetniki sami s svojim zgledom tako pobožnost gojili². Tudi na Kranjskem so imeli prazne vere glede božjega groba. Narodna pesem n. pr. pravi o njem:

K maši samo vkup zvoni;
Luči se same vžigajo,
Tudi se same vtrinjajo,
Žarki pa vsi v nebo leté:
To niso oběni žarki b'li,
To so nebeški angelci³.

¹ Orožen, I, 194, 219 in 610. — L. Schuster, Fürstbischof Martin Brenner, 1898, 615—622. — J. Gruden, Praznoverje in mističke sekte v protestantski dobi v Izvestjih muz. društva za Kranjsko, 1908, 60.

² Kneller, l. c., 81. — ³ Štrekelj, l. c. III, 699. Narodna pesem »Visočane delajo božji grob« je zelo zanimiv opis rožnivenškega pota trpljenja s 5 postajami in božjim grobom. Žalida je pokvarjena. Sedanja redakcija je iz l. 1751—1785, ker se omenja goriški škof, ki pa v Visokem ni imel najbrž nič opraviti, sploh v tej vasi ni bilo božjega groba, kakor nam je poročal veleč. g.

Brežice. Božji grob pri Sv. Lenartu.

Brežice. Jezus nese križ.

Brežice. Jezus bičan.

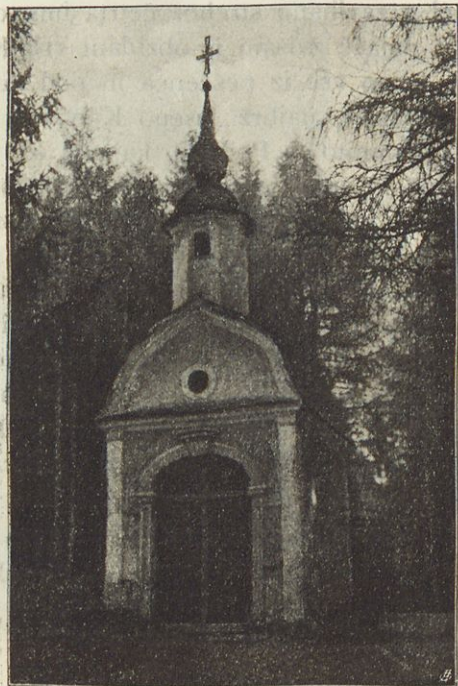

Celje. Kalvarija.

Laško. Križanje pri Sv. Mihaelu.

Legenda o ognju, ki se v grobu Gospodovem sam vžge, je jeruzalemskega izvira in pravoslavni še dandanes z isto veliko vero čakajo na Veliko soboto na ta sv. ogenj kakor pred osemsto leti v dobi ruskega opata Daniela.

Sl. 1. Celje. Četrta kapela pota trpljenja.

Oglejmo si torej sedaj te častitljive, a že čisto pozabljene in dostikrat ljudstvu neumljive spomenike, oglejmo si te priče naših prednikov o njih ljubezni do trpečega Zveličarja!¹

I. Brežice. Pot trpljenja je šel od cerkve sv. Roka do sv. Lenarta na polju (Tabl. 1). Dva priprosto izklesana in nekdanj pobarvana reliefa iz 17. stol. še pričata o njem². Vzidana sta v kapelico pri sv. Roku in predstavljata bičanje (96 x 68 cm) ter padec pod križem, pravzaprav nošnjo križa (88 x 62 cm). Lepa pa je kopija božjega groba; po njej se je do konca 18. stol. vsa okolica v maticah zvala »Ad sepulchrum Domini«. Kapela je obrnjena proti jugu. V prvem prostoru je z zanimivimi ornamentami okrašeni angelski kamen,

v drugem pa oltar z grobom. Stene krasijo novejši prizori iz trpljenja Kristusovega, najbrž delo Jožefa Bonittija, ki je l. 1843 poslikal cerkev sv. Lenarta.

A. Koblar, dekan v Kranju. Mesto peterih znamenj s slikami peterih postaj je opisano eno s pet »puštobi«.

Ta prru puštof je le ta
K' je Ježš krvav pot potiv;
Von ga je potiv al' pa nehov (!)
To je vse zavrlj grešnikov.

¹ Sosednje dežele: Kranjsko, kjer je najmanj 8 božjih grobov (Kirchenschmuck, 1896, 34), Koroško (3 grobi), Goriško in Nemški Štajer moramo prepustiti tamošnjim domačim zgodovinarjem.

² J. Graus (Kirchenschmuck, 1896, 35) meni, da je kapela božjega groba vsled podobnega sloga iz iste dobe ko božji grob v Sevnici (l. 1730). Mi pa sodimo, da sta oba reliefa še iz 17. stol. in zato prisojamo tudi grobu višjo starost.

II. Celje. Pot trpljenja se nahaja na hribu sv. Jožefa na strani proti mestu in obstoji iz votline sv. Petra v začetku, ki pa že po vsebini ne stoji na pravem mestu (pred Oljsko goro!) in je tudi drugače izvršena (ves objokani sv. Peter kleči pod naravno skalo) ter je torej pozneje dodana in iz peterih postaj žalostnega rožnega venca (Tabl. 2).

Prve štiri imajo obliko kapel z zavihano streho, četrta ima celo stolpič (Sl. 1). Peta postaja pa je nalašč zvišani in obzidani vrh Kalvarije s tremi križi in 6 figurami, ki so vse iz peščenca in pod milim nebom. Kapele so iz l. 1718, istočasno, najbrž leseno Kalvarijo pa so l. 1737 nadomestili s sedanjo kamnito¹. Podboji kapelic so priprosto okrašeni z znamenji trpljenja in sicer je pri drugi bič in šiba, pri tretji venec in trstika, pri četrta pa križ, lestvica, kladivo, srce, klešče in kocke. Druga in tretja kapela imata leseni ograji, prva priprosto železno, ki pa je okrašena s pločevinastimi podobami Zveličarja, apostolov in angela na Oljski gori, četrta ima pa bogato kovano in z rozgami prepleteno rešetko. Skupine v kapelah so iz lesa izrezane in pobarvane ter v običajnih predstavah; posebno surov je neki vojščak pri venčanju: Kristus figo kaže. To si ljudje najbolj zapomnijo. Pod oltarji so po tedanjem običaju podobe ležečih svetnikov: S cveticami venčana sv. Rozalija je v kapeli venčanja, zaščitnik zoper jezične sovravnike, sv. Janez Nepomučan, je v kapeli molitve na Oljski gori, sv. Frančišek Ksaverij pa je v kapeli bičanja. V četrta kapeli se vidi pod menzo Jezus v grobu in spredaj krasno kovana, nekdanj tudi živo pobarvana mreža. Pod stolpičem je tukaj vzdignjen rimski nagrobni kamen².

III. Laško. Na Oljski gori, kakor se je tedaj imenoval Šmihelski hrib, so postavili l. 1637 prostorno cerkev sv. Mihaela. Čez nekaj let je dal k njej napraviti 7 postaj Gospodovega trpljenja (septem sacrae Passionis Stationes) laški župnik Ivan Cobelli del Belmonte³. Po-

¹ Kristusov križ je visok 4 m, sv. Janez 1½ m. Kipi so srednje vrste delo in ne dobro ohranjeni.

²

D · M ·

MATTIO

VRSVLO

A/ · LXX · E

VR SINO · F

A/ XXIII ·

TERTIA · CoN

VIVA · FEC

Rajnim posvečeno. Mattiju Ursulu, svojemu možu, ki je doživel 70 let, in sinu Ursinu v starosti 23 let postavila še živa žena Tertia.

³ Orožen, IV, 2, 101 in 135. Cobelli ima naslov imenovani škof rozonjski j. najbrž od mesta Rosnyó, Rosenau, ki je sicer od sredine 18. stol. redni škofov-sedež pod gransko metropolijo na Ogrskem.

Sl. 2. Marenberg. Žalostna M. B.

staje so šle najbrž od vznožja hriba v večjih presledkih gori do vrha. Ohra-njeni sta še kapeli »Jezus je s trnjem venčan« in pa »Jezus pade pod križem in Simon mu pomaga križ nositi«, a žalida je preslikal in uničil obe podobi neuki mizar. Potem sledi kapela križanja z zanimivo podobo, ki je tudi de-loma, a od večše roke preslikana (Tabl. 2). Kristus na križu nosi glavo po koncu in jo obrača na (svojo) levo stran; svet-loba pretrga oblaka in sije na Njega. Marija je skoro bizantinsko-mirna in sve-čana figura, sv. Janez pa kaže nemški tip v obrazu. Sklepčna kapela ima zu-naj na zadnji steni prehodno podobo, kako so Jezusa s križa sneli, v kapeli pa je moralo biti polaganje v grob ali pa žalostna Mati Božja. Sedaj je po-svečena sv. Mihaelu¹. Nad vhodom v južni stolp je zanimiv grb: Srce s sed-mimi meči od zgoraj, spodaj pa s tremi žebli — najbrž simbol sedmerih postaj pota trpljenja².

IV. Lembah, Slovenska Kal- varija. Že l. 1664 je postavila na tem

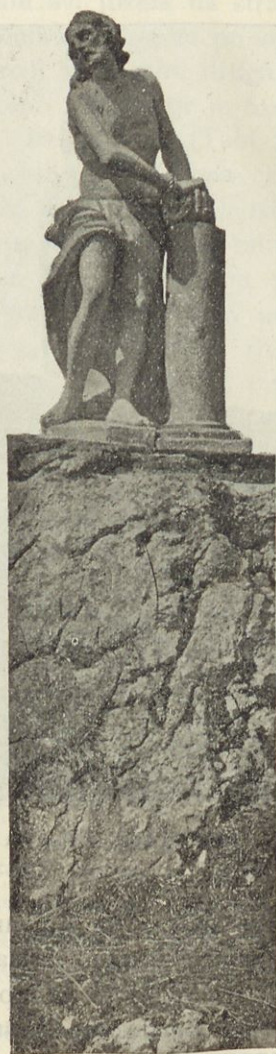
kakor nalašč za Kalvarijo ustvarjenem griču Lucija But iz Maribora kamenito skupino križanja³. Zadi za sedanjo cerkvijo se vidijo še trije leseni križi in spodaj kamenita kipa sv. Magdalene iz 18. in Device Marije iz 17. stol. Obadva sta neuko delo iz različnega pe-ščenca. Tudi štiri kapele, ki vodijo od vznožja na vrh ter imajo na treh notranjih stenah po tri postaje sedanjega pota, so stare. Pri drugi kapeli se pozna, da je ob straneh pod sedanjo freskino plastjo še druga in tretja barvana plast, pri prvi kapeli pa so stranske stene znotraj v tlorisu vsločene, torej nikakor pripravne za slike 1. in 3. postaje, kakor ju sedaj vidimo. Tudi je ta kapela lepo izvršena, iz

¹ Manjkajo torej prve tri kapele: Zadnja večerja, Oljska gora in bičanje. Znani J. Gajšnik († 1766), v svoji Tyberiensis topographia ne poroča nič o tem.

² Kapele pri Marijinem Gradcu niso pot trpljenja. Nekdaj so imele nazive: Zadnj e večerje, sv. Petra, trpljenja Gospodovega in Matere Božje. (Orožen, IV, 2 94). — ³ Orožen, I, 352.

18. stol., ostale tri pa najbrž še iz 17. stol. Torej so bile tudi te kapele posvečene skrivnostim žalostnega rožnega venca¹.

V. Marenberg. Na desni od koroške ceste je skalnat grič z obzidano Kalvarijo na vrhu. Kristus na križu je nov, prvotna sta pa krasna kipa Device Marije (Sl. 2) in sv. Janeza Evangelista. Nekoliko nižje in proti vzhodu vleče Jezus dolgi in težki križ. Zadi za Kalvarijo so še tri posamez stoječe skale s prizori prvih treh postaj: Jezus kleči in moli s povzdignjenima rokama, Jezus k stebri privezan (= bičanje, sl. 3²) in venčani Jezus sedi sam na skali (venčanje). Kipi so iz apnenca. Na kipu venčanja so številke 1.24, 1.84, zraven pa še vsekani podpis »Kubowsky, Graz«³. Potemtakem je marenberški pot trpljenja iz l. 1724., ko je bila priorka Katarina Suzana pl. Grotta, samostanski dušni pastir pa goreči Jurij Maury. Tačas se je začela tudi božja pot pri Sv. Janezu na Zeichenbergu. Popravila se je potem Kalvarija l. 1784 in vnovič l. 1859, kakor pove napis na uglajeni plošči Kalvarije:

Sl. 3. Marenberg.
Bičani Zveličar.

✠
Renovatum
opera
M. Sattler, J. Wisiak
1859.

Na Veliki petek ob treh popoldne gre procesija od župnijske cerkve h Kalvariji in sicer molijo med potjo nemško in slovensko rožnivenec, pri peterih postajah pa opravi duhovnik po tri postaje sedanjega križevega pota in ima nazadnje v obeh jezikih pridigo. Nato se ljudje razidejo.

¹ Moderni križevi pot je l. 1901 v kapelah al fresco naslikal Jurij Gornik od Sv. Petra pri Mariboru, kakor je nam poročal veleč. g. A. Bračič, župnik v Lembahu. Sedanja cerkev na Gori je moderna (1832), kakor pove že napis na pročelju.

² Sliki 2 in 3 je napravil vlč. g. Fr. Krošelj, kapelan v Šoštanju.

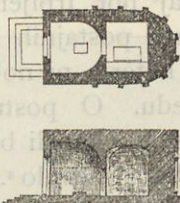
³ Kaznjivo je, da je upal moderni kipar vsekati svoje ime na star zgodovinski kip; gotovo mu je kot umetniku kip ugajal.

Tudi v navadnih nedeljah se vidijo včasih ljudje moliti in hrvaške delavke pojejo včasih križev pot¹.

VI. Maribor. Pot trpljenja na Nemško Kalvarijo šteje sedem postaj: Prve štiri so nizke kapelice s polukrožno dolbino v znotranjščini, ki je bila prvotno gotovo namenjena za kipe, l. 1815 pa jih je poslikal Matija Schiffer iz Gradca² in l. 1880 zopet čisto iznova menda Jakob Brollo iz Humina³. Zadnje podobe so še precej dobro ohranjene in predstavljajo 1. zadnjo večerjo, 2. molitev na Oljski gori,

Sl. 4. Ribnica na Pohorju. Sedanja 10. postaja križevega pota, prej kapela nošenja križevega.

Sl. 5. Novaštifta. Tloris in presek božjega groba. Merilo 1:400.

3. bičanje in 4. venčanje. Peta postaja, padec pod križem, je iz peščenca izklesana skupina v naravni velikosti iz konca XVII. stoletja. Prvotno je bila na prostem, okoli leta 1820 pa so jo obdali z novo, prostrano in nekoliko okrašeno kapelo. Kalvarija je pa čisto priprosta, najbrž prvotna: Obstoja iz treh lesenih križev in običajnih 6 figur, ki so v naravni velikosti iz pločvine izrezane in poslikane. V cerkvi sv. Barbare je potem pod

oltarjem sedma postaja, Kristus v grobu. Na stenah je že imenovani Schiffer l. 1815 v lepem rokocoslogu naslikal snemanje s križa (na

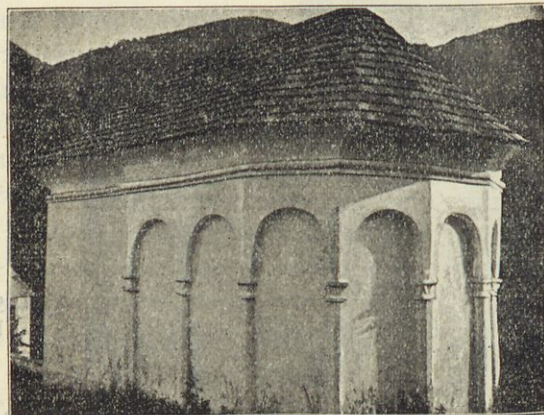
¹ Pravil vlč. g. Fr. Škof, kapelan v Kamnici.

² Wastler, Steirisches Künstler-Lexicon 1883, 145.

³ L. 1872, 1873 in 1877 je slikal v Mariboru (Stegenšek, Dekanija gornjegrajska 1905, 180).

ev. strani) in polaganje v grob (na ep. strani)¹. Postaje so čisto v poljubnih, neenakih razdaljah², ki pa se ne skladajo z jeruzalemskimi.

VII. Novaštifta pri Gornjem gradu. Cerkev je bila od zunaj poslikana s podobami 15 skrivnosti rožnega venca, žalostni del je bil na južni steni in sicer v smeri od vzhoda proti zapadu. V isti smeri je stala nekoliko višje in proč od cerkve kapelica božjega groba, takorekoč kot nadaljevanje 5. skrivnosti trpljenja (Sl. 5 in 6). Iz plošče v tlaku, če je prvotna, bi se dalo sklepati, da jo je dal postaviti škof Tomaž Hren (1598 do 1630)³. Torej je bil tudi tukaj pot trpljenja, četudi brez postajnih kapelic, o katerih ni nobene sledu. O postnih petkih se je v kapeli božjega groba maševalo⁴.

Sl. 6. Novaštifta. Božji grob.

VIII. Ribnica na Pohorju. Od podružnice Sv. Lenarta je 14 kapelic k župnijski cerkvi sv. Jerneja. V njih visijo na pločevino po Führichu narejene postaje, prej pa so bile kapele na presno poslikane, kakor se je letos spoznalo pri popravljanju 12. postaje. Čudno je, da je prva kapela tako prostorna (5 korakov široka in 6 globoka), da stoji v njej križ, ki je bil neki prej pod slavalokom župnijske cerkve, za križem pa še le visi slika obsodbe Gospodove. Očividno je ta kapela imela prej drug namen. Morda je bila celo Kalvarija, torej peta postaja trpljenskega pota, ker tedaj je pot izhajal od župnijske cerkve ter je šel k podružnici in ne narobe, kakor je sedaj v Ribnici. Kje pa bi bile ostale štiri? Med kapelami kmalu spoznamo nekatere

¹ Podpisal se je: Mathias
Schiffer invēt
pinx. ao.
1815.

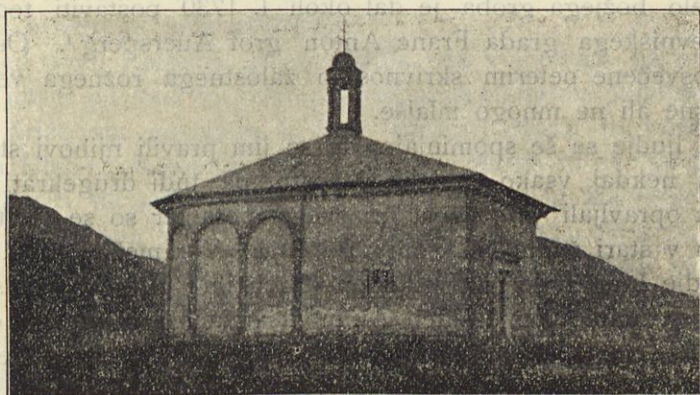
² Od I—II je 288 korakov, potem 193, 104, 190, 121 in 27 korakov do oltarja z grobom.

³ Plošča ima napis: T · E · A · F · = Thomas episcopus aedificari fecit. Natančen opis tega božjega groba kakor tudi splošna razlaga te vrste spomenikov se najde v pisateljevi knjigi Dekanija gornjegrajska. 1905, 110—115.

⁴ Poročal veleč. g. G. Fermè, župnik pri Novištifti.

razlike, čeprav so si v obče zelo podobne. Kapele sedanje 3., 7., 10. in 13. postaje imajo mramornato menzo mesto zidane, potem kapitele pod obokom, lepo zaokroženo štirilistno dolbino na čelu in stolpič na strehi (Sl. 4). Tako imamo tudi v Ribnici pot trpljenja iz 1. polovice 18. stol., ki se je v prvi polovici 19. stol. z dodanimi novimi kapelam in iz premenjeno smerjo prestvaril v moderen križevi pot¹.

Prej so verniki ob nedeljah skupno opravljali pobožnost križevega pota od Sv. Lenarta do farne cerkve tako, da so ravno prav prišli k drugemu opravilu. Vodil jih je kak mož, ki je naprej molil iz knjižice. Sedaj obiskujejo ta križevi pot le še na Velikonočno nedeljo zjutraj in sicer v manjših skupinah ter že začnejo ob 2 in $\frac{1}{2}$ zjutraj.

Sl. 7. Sevnica. Grob Gospodov.

IX. Rogatec. Matija Bukovšek, benefcijat v Rogatcu, prej inštruktor na ruški šoli, je l. 1729 ustanovil sv. mašo, ki se naj služi v kapeli na Kalvariji, kadar se bo ta postavila². Dandanes še stoji kapela Kalvarije (podobna oni v Šmarju) z lesenimi kipi Device Marije, Magdalene in sv. Janeza. Kristusa na križu pa že ni več. K potu trpljenja še spada prazna kapelica na pokopališču in Gospod v grobu pod velikim oltarjem cerkve sv. Hiacinte. Na bakrorezni sliki rogaškega trga iz l. 1782 se vidi pod zaglavjem »Der Kreutzweg« Kalvarija na vrhu griča, 2 kapeli na levi in 7 na desni strani.

X. Sevnica. Zapadno od trga se vidi na malem griču ob cesti kapela božjega groba, ob potu, ki pelje k njej pa stojijo ostanki nek-

¹ Razdalje med starimi postajami I (sedaj 13), II (11), III (7), IV (3) in V (1) so približno 300, 220, 187 in 78 korakov. Zanimivo je, da se postaja I (13) rabi na Telovo za eden evangelij in pri postaji II (11) se začne na kresno nedeljo procesija k Sv. Lenartu, torej se še vedno odlikujeta pred novejšimi.

² Orožen, VII, 134.

danjih pet kapel. Le prva je še ohranjena in kaže na zidu naslikano Gospodovo molitev na Oljski gori, od drugih pa stojijo le razrušeni zidovi brez ometa po koncu (2·50 m široki in 3·50 m visoki).

Božji grob (Sl. 7) je obrnjen proti jugu in je od zunaj v zadnjem delu opasan z 9 polukrožnimi loki na kamnitih stebričih, nad opečnato streho pa sedi 1·80 m visok stolpič iz sekanega kamna s 6 svobodnimi stebri in kupolo. Od severa vstopimo v običajno vežo z angelskim kamnom in od tam — pripognivši se — skozi nizko odprtino (1·33 m) v grobovo stanico, kjer je na desni oltar z lepo sliko Žalostne Matere Božje z mrtvim Jezusom v naročju in tremi angeli, pod menzo pa je lesena podoba mrtvega Zveličarja.

Kapelo božjega groba je dal okoli l. 1730 postaviti tedanji zakupnik sevniškega grada Franc Anton grof Auersperg¹. Ostale kapelice, posvečene peterim skrivnostim žalostnega rožnega venca, so ali istočasne ali ne mnogo mlajše.

Stari ljudje se še spominjajo, da so jim pravili njihovi starši, da so verniki nekdaj vsako nedeljo v postu, pa tudi drugekrat pri teh znamenjih opravljali pobožnost križevega pota ter so se pri tem tudi bičali. In v stari župnijski kroniki se čita: »Vor mehreren Jahren haben hier die Jünger der Flagellanten durch ihre übertrieben strengen Bußübungen unter den Leuten Aufmerksamkeit erregt. Es erinnern an dieselben einige noch jetzt stehende Kapellen in der Nähe der hl. Grabkapelle.«²

XI. Šmarje pri Jelšah. Tam je dobro ohranjen rožnivenški pot trpljenja. Ker je najlepši in najznamenitejši, čeprav najmlajši (1745—1747), ga homo v naslednjem poglavju posebič popisali.

XII. Vojnik. Koncem pota, ki vede od Sv. Florjana k cerkvi Žalostne Matere Božje, so še tri kapelice, prva s podobo Žalostne Marije, druga s priprosto »oblečeno« Marijo, tretja prazna, potem gremo skozi zid in smo na ravnici, kjer stoji na levi križ, spredaj cerkev, zadi za njo pa t. zv. kapela božjega groba, ki pa je štirivoglata stavba in ne običajni posnetek jeruzalemskega spomenika. Prej omenjene tri kapele pred Kalvarijo so po 30 korakov narazen, doli do pota ob cerkvi sv. Florjana je pa še prostora za 2—3 druge kapele. Ljudje se še spominjajo, da je tam, kjer je sedaj mlada lipa, bila nekdaj velika plošča v spomin na podrto kapelo. — L. 1681 so prosili vojniški tr-

¹ Mašna ustanovna listina z dne 1. januarja 1744 pravi med drugim: »bei dem von Weylland Meinen gnedigen Herrn Vattern Frantz Antoni grafen von Auersperg erbauten H. Grab...«

² Vsa poročila o tem zanimivem potu (izvzemši fotografijo božjega groba, ki je naša) nam je preskrbel vlč. g. Peter Gorjup, kapelan v Sevnici.

žani, da bi smeli nad tremi križi (t. j. nad Kalvarijo) pozidati cerkev Žalostne Matere Božje. Dovolilo se jim je, če se zavežejo, da jo bodo ravnotako vzdrževali kakor božji grob in jo bodo z njim združili. Božji grob je bil torej že pred l. 1681 narejen¹.

XIII. Zibika. Iz tamošnjega kraja ima muzej Zgodovinskega društva v Mariboru tri oljnate slike kmetskega dela iz 18. stol., ki spadajo k potu trpljenja: 1. Jezus vzame slovo od Marije (prim. Šmarje!), 2. Oljska gora, 3. Jezus pade pod križem. Ostale podobe so se porazgubile.

Dva božja groba sta bila še in sicer v Poljčanah pri župnijski cerkvi sv. Križa, ki pa se je moral umakniti pri povečanju cerkve², ter pri Sv. Križu v Slatini, kjer je bila cerkev obenem s postajami novejšega križevega pota poslikana³.

Izmed dveh Kalvarij pa se nahaja ena v Rušah na pohorskem obronku južno od vasi in sicer so trije križi s starimi podobami iz pločevine. Križe sta postavila l. 1719 organist Marin in posestnik na Smolniku Hleb⁴. Kameniti podobi Device Marije in sv. Janeza, ki se sedaj nahajati na južni plati cerkve, sta najbrž iz Kalvarije. Druga Kalvarija pa je bila v Loki pri Zidanem mostu, kjer se breg nad vasjo (sedaj sejmišče) še vedno imenuje Kalvarija. Nekdaj so stali tam trije križi. Župnik doktor Khillau von Ehrenstein (1729—1744) je prosil za dovoljenje, da sme postaviti Kalvarijo, in ga je izprva dobil, pozneje pa so ga preklicali⁵. Vendar se je Kalvarija približno v tej dobi postavila.

Tudi ti posamezni božji grobovi in Kalvarije spadajo v zgodovino pota trpljenja, ker so prvi zasutek in jedro za tak pot, ki se je lahko iz njih razvil. Marsikateri pot trpljenja je nastal polagoma kakor graški, deloma tudi celjski in šmarski.

Kakšnega pomena so bili dostikrat ti spomeniki Gospodovega trpljenja, nam kaže

loški pasijon,

ki so ga igrali vaščani do l. 1790. Skraja je bila igra spoštljiva in resnobna, zadnji čas pa bolj šaljiva in igralci vinjeni ter jo je zato prepovedal župnik J. M. Bizjak (1784—1806) in pa graščak baron Apfalterer, čigar last je bil grič Belvedere ali Kalvarija. Očetje sedaj živečih starih mož so še videli »kako je bil na Veliki petek eden martran kakor Kristus«⁶.

Vaščani so si sami uloge razdelili, apostole so igrali fantje, Judež je bil zadnji čas neki godec. Da so zgledali bolj po judovsko, so oblekli sukne narobe, drugo opravo, kakor križ, vrvi in trnjevi venec so shranjevali v zidani kleti za Kalvarijo.

¹ Orožen VIII, 237 in 249. — ² Kirchenschmuck, 1896, 35.

³ Orožen, VII, 29. — ⁴ Orožen, I, 378. — ⁵ Orožen, IV, 2, 452.

⁶ Od njih je vse poizvedel vlč. g. Mihael Šket, župnik v Loki.

Na Veliki četrtek zvečer so se fantje zbrali k »zadnji večerji« v gostilni. Judež se je zmuznil ven in je šel h graščaku, kjer je dobil nekaj denarja, da bi Kristusa izdal. Ko so Kristusa vjeli, so ga zaprli čez noč v ječo. Drugo jutro pa so možje in fantje vzeli Jezusa iz zapora in so ga z velikim hrupom gnali zvezanega pred Kajfa — bil je to vaški rihtar (sedaj hiš. šte. 7) — ter so ga tožili raznih reči. Rihtar je poklical štiri sodiče, ki so Kristusa obsodili v smrt na križu. Od Kajfa so gnali Kristusa k Pilatu — bil je to grajski štribar — ki je obsodbo potrdil. Odtam so obsojenca peljali pred župnijsko cerkev, kjer so ga zgoraj slekli, ga posadili na stol, mu trnjevo krono na glavo privezali, mu zvezali oči in ga zasramovali. Slednjič so mu naložili križ in dva moža sta mu šla ob straneh ter sta ga vsak na svojo stran »miksala« (mikastila). Med potjo je Kristus nalašč padal, judje pa so upili, ga topli, prisilili so tudi Simona, da mu je pomagal križ nesti. Apostoli Peter, Janez in drugi pa so od strani gledali. Tako so prišli na Kalvarijo, kjer so vedno stali trije leseni križi s podobami. Tukaj so privezali Kristusa na križ in ga postavili po koncu ter deblo zasadili v jamo, ki je bila pred srednjim pravim križem. Zbralo pa se je silno veliko ljudi, vsa fara in ves Razbor je bil navzoč in tudi mnogo Kranjcev.

Ko je na Kalvariji minilo, so šli gledalci v cerkev, kjer so gospodje strašnice¹ peli, otroci pa ob koncu ropotali. Strašnice je odpravil še le župnik V. Ripšl (1864—1870), ker so bile čedalje slabše obiskane.

Ko so se ljudje s Kalvarije podali v cerkev, so odvezali Kristusa in ga izpustili. Pokopali ga niso. Proti večeru pa so se zbrali igralci v gostilni ter zapili denar, ki ga je dobil Judež za izdajo od graščaka. O poludsetih so že morali domov, ker ni pripuščala oblast gostiln čez uro odprtih.

III. Pot trpljenja v Šmarju pri Jelšah.

Leta 1745—1747 je postavil šmarski župnik M. Vretscher postaje trpljenja (STATIONES PASSIONIS) proti podružnici sv. Roka, pozneje so se dodale še nekatere kapele (Sl. 8 in 9). Dandanes je vseh 14, a zadnji dve se držita skupaj. Radi preglednosti bomo najprej vsako kapelo posamez opisali in razložili, potem bomo pojasnili njih razdelitev in zgodovino. Praktični del o obiskovanju tega pota in odpustkih pa prihranimo za drugi oddelek.

A. Opis in razlaga.

1. Kapela sv. Roka.

Je čedna stavba z izklesanimi pilastri ob voglih, stolpičem in bogato kovanim, nekdanj deloma pozlačenim omrežjem za vrata. Nad oltarjem je pokrajina s kipi. Na levi sedi v samoti sv. Rok, povzdiguje v molitvi roke in oči navzgor, kjer se vidi na nasprotni strani križ, obdan od treh angelskih glav. Poleg svetnika je še pes s kruhom, v sredini pa angel s čutaro in nad njim Mati Božja. V odprti knjigi pod križem se čita:

¹ Rumpelmette, officium tenebrarum. Kirch. Lex.² V, 1313. »Antiqua matricula« v Loki predpisuje: Feria IV^{ta} Maioris hebdomadae circa IV. pomeridianam solemniter dicitur Matutinum.

Sveti Rok en mladenč
bil bolnikom mu je pa z vo-
postrežljiv¹ do postregel.
potem je on še Kapele pono-
sam zbolell, vlene v leti
pušavo je šel², 1885.
en pes kruh Martin Vračun
nosil, maler³.

Na oboku je slabo naslikan klečeči sv.
Rok v nebeški slavi, pod njim pa pogled na
šmarsko župnijsko cerkev ob času kuge.

2. Škapulirska kapela.

Ta mala kapela s plitvo dolbino spredaj
in s stolpičem se je nekdanj ponašala z iz-
borno izvršenimi freskami. Nad oltarno mizo
zremo v sredi Jezuščka sedeti na Marijini
levici in se sukati proti desni, kjer je sv.
Jožef. Niže na levi priporoča sv. Dominik⁴
(v beli halji, s črnim plaščem — dominikan-
sko cappo — in gorečo bakljo) tri vernike,
ki se spodaj z zgornjim truplom dvigajo iz
plamenov vic. Sv. Dominiku odgovarja na
desni ves zamaknjeni sv. Janez od križa⁵ v
karmeličanski opravi, ki prejema od Jezusa
škapulir. Devica Marija pa spušča škapulir
in rožni venec proti vernim dušam. Že se
dotika trpeči mož navzdol viseče svetinjice,
v trenutku jo bo zgrabil — in bo rešen.
Kako dramatičen moment!⁶ Na stranskih

¹ V Aquapendente, Rimu in drugih krajih
je stregel okuženim.

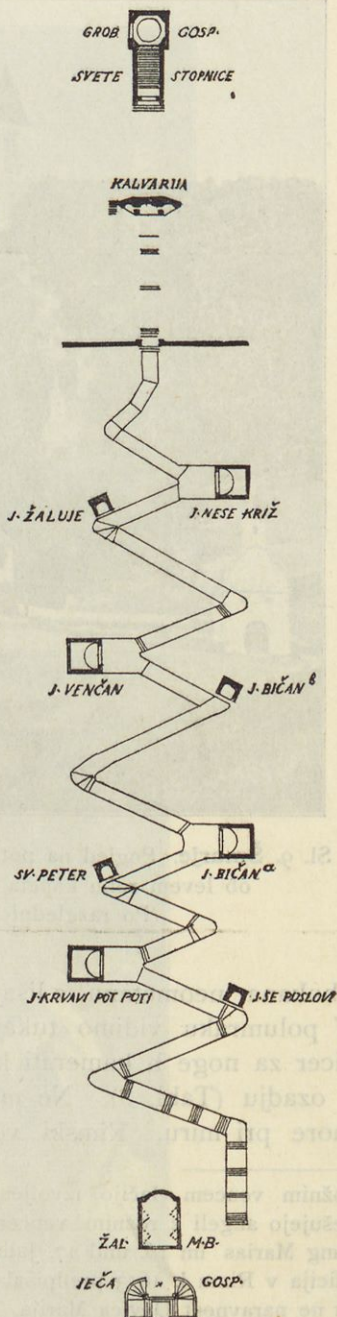
² V gozd poleg vasi Sarmato ob reki Treb-
bia, ki se pri Piacenzi izteka v Pad. — Rodil se
je sv. Rok v mestu Montpellier na Francoskem
l. 1295, tam je tudi umrl, 32 let star, l. 1327.

³ Martin Vračun je bil priprost kmet v
Smarju, doma v Koritnem. Čeprav se ni nikoli
nič učil, je vendar orglje popravljaj in slike delal.
Bil je bolj »malheur« ko »maler«, se je nekdo iz-
razil.

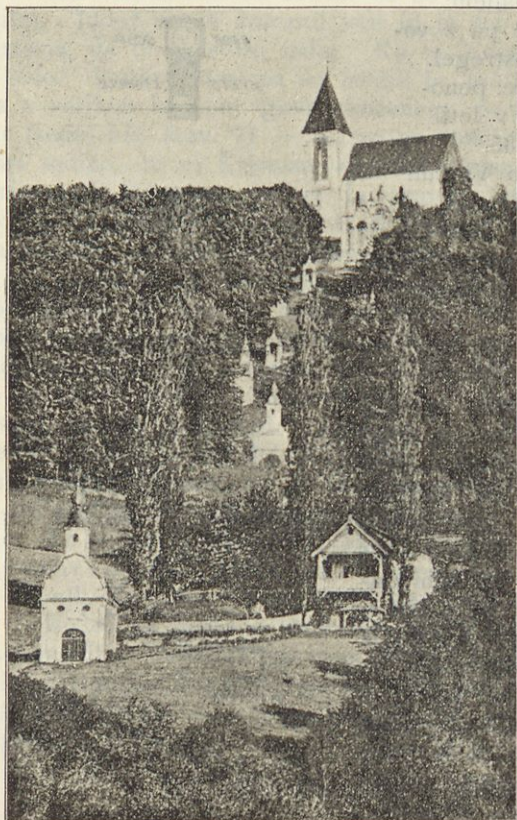
⁴ Sv. Dominik je tukaj prestar naslikan, ker
je štel šele 51 let ob svoji smrti l. 1221.

⁵ Sv. Janez od križa je umrl 49 let star leta
1591 in je bil l. 1726 svetnikom prištet. Spada
med največje mistike in pobožne pisatelje.

⁶ Že Michelangelo je na sliki poslednje sodbe
v sikstinski kapeli v Rimu naslikal, kako angeli z

Sl. 8. Šmarje.
Tloris pota trpljenja.

Sl. 9. Šmarje. Pogled na pot trpljenja, spredaj ob levem robu kapela sv. Roka.
(Po razglednici).

stenah zremo sv. Joahima in sv. Ano, na oboku goloba sv. Duha med dvema nedoločanima mladima svetnicama. Zunaj je na zapadni steni podoba žalostne Matere božje, zadi sv. Družina (Marija in sv. Jožef vodita 12-letnega Jezusa za roki), tretja stena pa je zgubila svojo fresko. Na stolpiču vidimo zaščitnike podružnic: Sv. Vida s kotlom spredaj, sv. Miklavža z jabolki zadi, sv. Karola Bor. z mrtvaško glavo na vzhodu in sv. mašnika Filipa Nerija na zapadu.

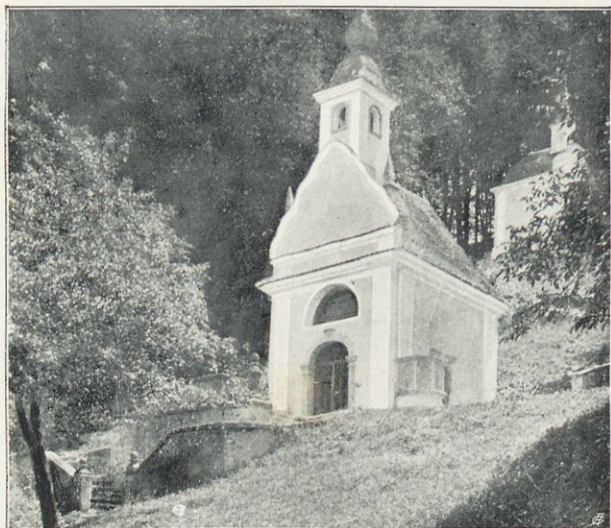
3. Jezus v ječi v Kajfovi hiši.

Dvojne stopnice, ki vodijo na planoto pred kapelo žalostne Matere božje, oklepajo podzemeljsko ječo (Prim. tabl. 3). Spredaj je zidana iz sekanega kamna¹ in vrata so zadelana s krepko železno mrežo, znotraj pa obstoji iz 2 m široke, 2·2 m globoke in 2·13 m visoke kleti, ki je z banjo

obokana, neometana, z lišaji poraščena in edino od spredaj razsvetljena. V polumraku vidimo tukaj Jezusa, kako je z verigami priklenjen in sicer za noge h kameniti kladi na tleh, za roke pa na štirivoglati slop v ozadju (Tabl. 3). Ne more leči, da bi si odpočil, pa tudi stati ne more pri miru. Rimski vojščak se s kolenom opira ob klop in ga

rožnim vencem vlačijo izvoljence v nebesa. Tudi na neki sliki v Kolinu ob Reni rešujejo angeli z rožnim vencem verne duše (St. Beißel, Geschichte der Verehrung Marias im 16. und 17. Jahrh., 1910, slika 23). Tako je tudi kongregacija sv. oficija v Rimu l. 1613 predpisala, da naj se slikajo angeli, ki rešujejo verne duše, in ne naravnost Devica Marija, kakor se glasi t. zv. sobotni privilegij (bullla sabbatina): Ego Mater gratiose descendam sabbato post eorum mortem et, quot inveniam in purgatorio, liberabo. (Wetzer und Weltes Kirchenlexikon, X² 1445). Naša slika je še dobesedna ilustracija te bule.

¹ Na dekorativni žari nad pročeljem sta vsekani črki I·O.

Šmarje. Podzemeljska ječa Gospodova in kapela Žal. Matere božje.

Šmarje. Jezus v podzemeljski ječi.

z vso silo vleče za vrv na tla, arabski šejh z levovo kožo na glavi se je pa z vso težo vlegel na njega in ga tišči navzdol. Ni čuda, če se Gospodu šibijo kolena, če pokajo priklenjene roke, če se mu poveša bridkosti poln obraz. Čudež je le, da ne odpre ust, da ne povzdigne kaznujočih oči. Da bi za trenutek ne zadremal, mu trobi nehvaležni Malh na ušesa in kuštrav psiček po svoje spremlja ta odušen prizor. Tudi pritlikavcu, ki sveti k hudobnemu početju, se bere topa zloba iz obraza. Vsi so kakor obsedeni zoper Gospoda, vsem sije brezmejno sovraštvo iz lica, posebno rdeči beduinov obraz žari iz ozadja, kakor če bi bil poosebljeni vrag. Nad vhodom bi lahko zapisali: »Božje Jagnje med obsedenimi volkovi«. Ta mojsterski prizor napravi najgloblji vtis.

Ako pa vzamemo sv. pismo v roke, pridemo v zadrego, ker ne najdemo nobenega poročila, kedaj se je to zgodilo. Graška Kalvarija, ki je služila za vzgled šmarskemu potu trpljenja, ima tudi »Station des nächtlichen Gefängnisses und der Verspottung Christi« in sicer v posebni kapeli skoro popolnoma pod zemljo¹. V opisu iz l. 1723 se bere, da je bil naš Zveličar »die ganze Nacht verhöhnt, verspottet, mit harten Maulstreichen geschlagen und mit Füßen gestossen, in einem finstern Kerker, wegen unserer heimlichen und verborgenen Sünden...«² Ta ječa se kaže še dandanes v armenski cerkvi Zveličarja na Sionu v Jeruzalemu, ki je pozidana na dvorišču Kajfove palače.

Prvi romar, ki je sv. okraje opisal — potoval je l. 333 iz Burdigale (Bordeaux) v Galiji čez Oglej, Emono, Celje in Ptuj v Carigrad in od tam v Sv. deželo — že omenja lego Kajfove hiše na Sionu³, Ciril Jeruzalemski pa je dejal v neki pridigi, da puščoba (razvalina) te hiše priča o moči v njej obsojenega Zveličarja⁴. V V. stol. pa so pozidali na njenem mestu cerkev sv. Petra, ki jo je najbrž podrl Kalif Hakem l. 1009. Njeni sledovi so še pod sedanjim armenskim samostanom in pa pod cesto, ki vodi proti jugu (Nebi Daūd s svetiščem zadnje večerje). Poleg palače je bilo dvorišče (atrium), na katerem je sv. Peter Jezusa zatajil, kjer so tudi Zveličarja stražili tisto noč, potem ko ga je Kajfa s sindristi obsodil v smrt, in sicer do zjutraj.

¹ Der christliche Feierabend, 1881, 185.

² Graetzer-Wallfahrt nach dem Berg Calvarie 47. Na bakrorezu sv. stopnic se čita: J. Faligiun sc. 1723.

³ Ascenditur Sion et pariet, ubi fuit domus Caifae sacerdotis, et columna adhuc ibi est, in qua Christum flagellis ceciderunt. Itinera hierosolymitana. Ed. Geyer 22.

⁴ Ἐλέγξει ἡ οἰκία Καίφα διὰ τῆς νῦν ἐρημίας τοῦ κριθέντος ἐκεῖ τότε τὴν δύναμιν. Migne, P. gr. 33, 818.

ko so ga peljali k Pilatu. Mesto nekdanje prostorne cerkve sv. Petra so pozidali Armenci še v prvi polovici XI. stol. na dvorišču cerkvice na čast Zveličarja. Že izkraj se je imenovala ječa Gospodova, kakor bomo videli iz najstarejših potopiscev. Kaj jih je k temu nagnilo, da so govorili naravnost o ječi in ne samo o kraju zastraženja, se ne da povedati. Romarji v prvem tisočletju ne omenjajo te ječe, sedaj pa naenkrat stopi na plan! Gotovo si je Armenci niso zlepa izmislili, ampak morali so zato imeti neko podlago ali v učenih eksegezi ali v ljudskem domnevanju. Tisto noč je bilo tako mrzlo, da se je sv. Peter z vojaki grel ob ognju na dvorišču. Ali ni bilo torej bolj primerno, če so Gospoda za več ur zaprli v temnico, kakor pa, da bi ga čuvali pod milim nebom?

Že to je značilno, da so novo cerkev imenovali po Zveličarju in ne po prejšnjem zaščitniku — sv. Petru. Po našem mnenju je bila cerkev že izkraj postavljena na čast ječi Gospodovi in je nadomestila kak še starejši spomin na njo. Zakaj armenški pisatelj Mojzes Kagankavatsi, ki je živel koncem 10. stol., jo že omenja: »Na levo, t. j. severno od Siona je ječa, v kateri je bil zaprt Zveličar.«¹ In ako bi kdo dvomil, ali je njegov tekst prvoten², pa imamo grški tekst iz l. 1150—1187, (poročevalec je že videl stolp cerkve božjega groba, obiskal je pa tudi Skalnato mošejo kot krščansko cerkev) in ta pravi, da je ena ječa Gospodova na Kalvariji, druga na Sionu³. Ravnotako opeva sionsko ječo carigrajski pesnik Teodor Prodrom, ki je živel v prvi polovici XII. stol.⁴. L. 1165 jo omenja tudi duhovnik Janez iz Würzburga⁵. Po l. 1170 pa so Latinci, kakor bomo pozneje poročali, prenesli s Siona celo vrsto spominov h gradu Antoniji, tako pretorij Pilatov, hišo Kajfovo, Anovo in zraven

¹ To the left of Sion is the dungeon where shut Christ up. Quarterly Statement. Palestine Exploration Fund 1896, 347.

² Vešč palestinoloslec Fr. Barnabé Meistermann v svojem delu *Le Prétoire de Pilate et la forteresse Antonia*, Paris 1902, 176, smatra to mesto za interpolirano, ker se ječa ne omenja pred l. 1283. Da je njegov razlog prazen, smo zgoraj dokazali. Še več, ves opis Kagankavatsijev je posnet iz starejših virov in tako je starost ječe še višja.

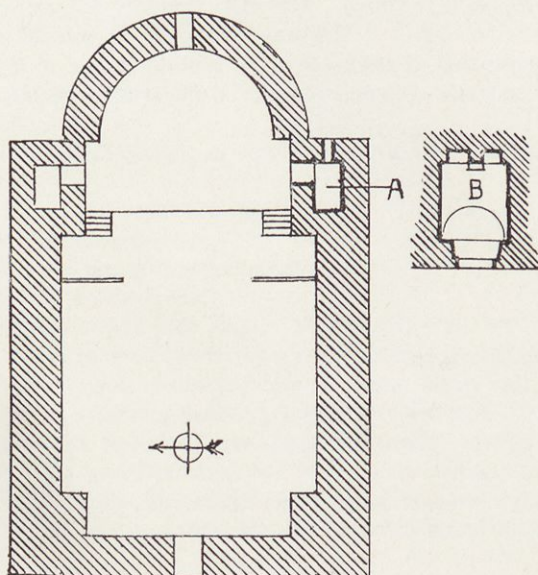
³ Αὐτοῦ εἰς τὴν ἀγία Σίων ἐναι ἐτέρα φυλακὴ τοῦ Χριστοῦ. Migne, P. gr. 133, 976.

⁴ »In carcerem compactus, illus, alapis affectus es, Christe mi...« Migne, P. gr. 133, 1194. Illusio in alapaē spominja na dogodke v Kajfovi hiši.

⁵ Iuxta dictum praetorium Pilati versus orientem erat atrium, seu potius carcer, in quo vinctus detinebatur Iesus et tota nocte illa inter mille sarcasmos, opprobria et ludibria a custodibus militibus et Iudaeorum principibus asservabatur. Migne, P. lat. 155, 1076.

Jeruzalem. Prezbiterij armenske Zveličarjeve cerkve.
(Vrata ob desnem robu so vhod v ječo Gospodovo).

Jeruzalem. Tloris armenske Zveličarjeve cerkve z ječo Gospodovo — A.
Šmarje. Tloris podzemeljske ječe — B.

tudi ječo Gospodovo¹. Ta se že l. 1187 omenja ob jozafatski cesti². Ta prenos ječe dokazuje, da je morala biti na Sionu že od pamtiveka v časti.

Latinsko ječo ob jozafatski cesti je obiskal še l. 1231 Ernoul³ in ok. l. 1241 francoski pesnik Filip Mousquet, ki pa je tudi opeval prvotno, armensko ječo na Sionu. Od napoljskih vrat, ki leže zelo nizko (mout bas), je šel (višje na Sion) v Kajfovo hišo, kjer je našel steber (coulonbe) in kraj (estace), kjer je bil Jezus priprosto za roke in noge privezan⁴. Sionsko ječo sta videla tudi dominikanca Burhard de monte Sion⁵ l. 1283 in Riccoldo de Monte Croce⁶ ok. l. 1289. Zadnji prvikrat loči cerkev Zveličarjevo od ječe, našel je torej dandanašnje razmere, iz vzporednega popisa sledi isto tudi za Mousqueta, najbrž pa je že izpočetka veljala proteza za posnetek prave ječe Gospodove, katero so pozneje smatrali kot pristno. Na vsak način je značilno, da niso ob jozafatski cesti kopirali cerkev Zveličarjevo, ampak ječo. Kakšna je torej dandanes ta ječa?

Na dvorišču armenskega samostana na mestu Kajfove palače se nahaja pravokotna, znotraj 8 m široka cerkvena z absido in dvema obokanima shrambama (diakonikon in prothesis) po vzhodnem običaju ob straneh prezbiterija (Tabl. 4). Desna velja za ječo Gospodovo (Habs el Messieh). Njen vhod se vidi ob desnem robu naše slike. V ječi, ki ima okoli 1 m² površine, stoji oltarček (omenja ga že Quaresmio)⁷

¹ Meistermann, Le Prétoire, 206—215. Le ječo je M. prezrl, ker se sploh rad izogne tekstom, ki niso po njegovih nazorih.

² Or vieng a la rue de iozafas ... e la estoit la prisons v il fu mit la nuit quil fu pris en gessemani. Titus Tobler, Topographie von Jerusalem und seinen Umgebungen. II, 1000.

³ Michelant et Raynaud, Itinéraires à Jerusalem en français, XI—XIII. s. Genève, 1882, 48.

⁴ Apriès cel liu qui mout est bas,

Si est la Maissons Kayfas,

U la coulounbe est et l' estace,

U Jhesu Cris à simple face

Fu par mains et par piés loués. Michelant et Raynaud, o. c. 114.

⁵ Deinde eundo in montem Sion reperies domum Cayphe in qua Iudei Christo illuserunt et locum, in quo ipsum recluserunt usque mane, qui locus carcer Domini appellatur. Laurent, Peregrinatores medii aevi quatuor. Lipsiae 1864, 72.

⁶ Inuenitur in monte Syon ecclesia sancti Saluatoris, que fuit domus Cayphe, principis sacerdotum. In qua Dominus fuit tota nocte attritus, et est ibi pars columpne, ad quam ligatus erat. Ibi eciam carcer erat, in quem Iudei posuerunt Ihesum et eum observabant usque mane, quando miserunt eum vinctum ad Pylatum. Laurent, o. c. 150.

⁷ Historica, theologica et moralis Terrae sanctae elucidatio ... auctore Fr. Francisco Quaresmio Laudensi. Antverpiae 1634; druga izdaja Venetiis 1880 (po njej citiramo) II, 137 b.

in je k večemu za troje oseb prostora. Na obiskovalca napravi mučen in pretresljiv vtis¹.

Romarji so spomin na to ječo razširili izven Jeruzalema. Omenili smo že, da govori o njej bizantincev Teodor Prodróm v prvi polovici XII. stol., bolj zanimivo je, da se nahaja tudi v vzhodni liturgiji. Ruska cerkev n. pr. moli pri službi božji na Veliki petek zvečer: »Strašno in prečudežno skrivnost vidimo danes vresničeno. Nedosežni se pridržijo; zveže se, ki je Adama odrešil prekletstva; ki preiskuje srce in obisti, se brez pravice izprašuje, v ječo se zapira, ki je prepad zatvoril, pred Pilata se stavi tisti, pred katerim s trepetom stojijo nebeske Moči...«² Ker so tukaj Gospodove muke v zgodovinskem redu našteje, se gre za ječo pri Kajfu in ne na Kalvariji.

Naša šmarska ječa pa je odvisna od tega, kar so zapadni mistiki in pobožni pisatelji napravili iz jeruzalemskega vzorca. Neki frančiškan (najbrž Janez de Caulibus) iz druge polovice XIII. stol., čigar lepe »Meditationes de vita Christi« gredo pod imenom sv. Bonaventura, je pisal o njej: »Poslali so Gospoda v ječo, ki je bila tam pod zemljo (!) in ki se še vidi ali vsaj sledovi od nje. Tam so ga privezali h kamenitemu stebru«.³ Podobno se izraža kartuzijan Ludolf Saksonski († 1350), da so pahnili Jezusa v ječo pod dvorano, ga privezali k stebru in so pustili pri njem nekaj vojščakov, ki so ga celo noč napadali z besedami in morda tudi z dejanji. Tako je stal Gospod po koncu do jutra k stebru privezan in od zasmehovanja nasičen, ves potrten od mraza in trpljenja, ker je bila zima in noči dolge⁴. Prvi zapadni pisatelji menijo torej, da je ječa Gospodova prostorna in

¹ Schuster-Holzammer, Handbuch zur Biblischen Geschichte, Freiburg i. Br. 1906, I^o, 445. P. Barnabé Meistermann, Nouveau guide de Terre Sainte, Paris, 1907, 122 (Po tej knjigi je povečani naš florin tabl. 4). Kliše notranjščine pa nam je blagovolil posoditi dr. Fr. Düsterwald, stolni kanonik v Kolinu ob Renu, iz svoje knjige Der Jerusalem-pilger. Cöln, 1910.

² A. Maltzev, Fasten- und Blumen-Triodion nebst den Sonntagsliedern des Oktoichos der Orthodox-Katholischen Kirche des Morgenlandes. Berlin, 1899, 529.

³ Das Leben Christi. Erzählt und betrachtet von dem heiligen Bonaventura. Wien 1836, II, 136.

⁴ Mittentes (principes Iudaeorum) Dominum Iesum in quendam carcerem ibi subtus solarium (cf. Söller), cuius adhuc videri potest vestigium, ligaverunt ibi ad quandam columnam lapideam, cuius pars ibidem mutata fuit: et adhuc ut dicitur apparet. Dimiserunt nihilominus cum eo aliquot armatos ad fortiorem custodiam, qui eum vexaverunt per totam noctem residuam... Modo unus modo alius verbis et forte etiam factis contra eum insurgunt... Vita Christi Domini Servatoris nostri a r. p. Ludolpho Saxone carthusiano... ex sacris evangeliis veterumque patrum sententiis contexta... Per Ioannem Dadraeum, parisiensis scholae doctorem theologum. Parisiis, M^oD^oLXXX, 403.

pod zemljo, o telesnih mukah Zveličarjevih pa še ne vedo nič gotovega.

V XVI. stol. pa je jezuit Viljem Stanihurst v krasnih ekshortah, ki jih je imel na lovanjskem vseučilišču, prenesel v ječo zasramovanje Gospodovo, kakor se čita pri evangelistih: »Tedad so mu pljuvali v obraz, so ga za uho bili, drugi so ga v obraz s pestmi tolkli«¹, o ječi pa pravi, da je bila najbolj zavrženi kot Kajfove hiše, temna in podzemeljska jama, kamor se je zbirala vsa nesnaga. Tja so poklicali izvržek vseh Judov, šalobarde in nesramne ničvredneže, ki so vsi sovražili Zveličarja². Pljuvali so mu v obraz, bili so ga, zasramovali... Enako pravi Marija iz Agrede († 1665), da je Jezus v ječi pretrpel udarce s pestjo, zaušnice in sramotenje³. Nekateri so celo trpljenje Gospodovo v ječi smatrali kot prvo bičanje! Tako Daniel Mallone, ki pravi, da so Gospoda v ječi z rokami na hrbtu k stebru privezali in so ga s pestmi, petami, udarci, zaušnicami, jermenimi in biči bili⁴. Njemu pritrjuje odlični pisatelj frančiškan Frančišek Quaresmio. Član istega reda Simon Mänhard, ki je živel dalje časa v Gradcu kot spovednik nadvojvodinje Marije, matere cesarja Ferdinanda II, je v svojih učenih pridigah podobno pisal: »Der guetig Herr ward herunden im Haus Cayphae in ein schmähliche Keuchen gelegt, so under dem Saal war... er wird mit Stricken und Ketten (!) im Kercker gebunden... Sie stossen ihn daselbst grimmiglich an ein stainene Saul (Säule) vnd binden ihn mit Stricken auff das härtist und stärkist an di Saul, hüteten auch seiner die gantze Nacht, damit er nicht ent-rinnen solt vnd schlugen ihn ohn underlaß mit Fäusten, Schuehen, lideren Riemen, Ruthen und Gaißlen⁵. V podzemeljski šmarski ječi ni sicer ta prizor predstavljen, a to bičanje bomo srečali v eni izmed poznejših postaj.

¹ Mt 26, 67; Mk 14, 65; Lk 22, 63.

² »Barbari satellites (Christum) ex concilio abduxerunt in angulum abiectissimum, in tenebricosum et subterraneum antrum, quo totius domus sordes congregabantur (torej v kloako!). Convocarunt itaque selectissimos quosque ex tota Iudaeorum faece, scurras et impudentissimos nebulones...« Dei immortalis in corpore mortali patientis historia... auctore R. P. Guilielmo Stanihursto S. J. Coloniae Agrippinae, M^{DC}LXXXI, 123.

³ Schmöger v pozneje navedenem delu XXXI a.

⁴ Ibi (in carcere) ad lapideam columnam vinctis post terga manibus ligant, pugnīs, calcibus, colaphis, alapis, loris, flagellis contundunt, suamque in eum rabiem effundunt... Quaresmio, Elucidatio T. S. II, 156.

⁵ Passologia, das ist: Christliche Predigen Vnd zugleich anmutige Betrachtungen von dem... Leyden Jesu Christi... und Marie... Der vierdte Teil. Durch F. Simeonem Mänhardum. München, M^{DC}LXXV, 294.

Čisto drugače pa je Gospodovo trpljenje v ječi opisoval (1573) poljudni nabožni pisatelj Adam Walasser. »Als nun die Mitternacht vergangen, schafft Cayphas den Dienern, daß sie Jesum solten in ein Kercker legen, der unter dem Palast war. Und also führten die grausame unbarmhertzige Diener das unschuldige Lämmlein in denselben Kerker als S. Bonaventura spricht, und bunden ihn an ein steirene Saul, und liessen etliche boese Menschen bey ihm, die ihn solten hueten. Dieselbige spotteten sein und vexirten ihn. Der Herr mußte die gantze Nacht durch und durch stehen: Er koennte nie sitzen, er koennte sich nicht anleinen, er koennte sich nicht wischen, dann seine Haend waren ihm gebunden, so war er auch gantz mued und schwach von den Schlaegen und Stoessen, die er die Zeit hergelitten hätt...«¹. Vsa muka Gospodova v ječi obstoji v tem, da nima miru in počitka, ne more se nasloniti, niti zatisniti očesa; o udarcih in bičanju ni govora. Ta motiv je Walasser po našem mnenju povzel iz pasijon-skih iger². Tako čitamo v hallskem pasijonu iz Tirolskega iz XV. stoletja, da pravi neki čuvaj proti Kajfu in judom, ki se spravljajo spat po Gospodovi obsodbi:

Ir herrn, ir mugt schlaffn gan.
Wir welln mit Jhesu heint ob red stan
Und treulich sein pflegn,
Aber in kain pett nit legn:
Wir wollen in sunst schon pehaltn,
Das er nit soll erkalttn,
Sundern er mues wol erschbiczen,
Heint wenig schlaffn oder siczen;
Er darff umb den polster nit vast dringen;
Wir muessn im pump mettn singen.

Ta motiv je porabila tudi umetnost: V frančiškanskem samostanu Schwazu na Tirolskem je freska z letnico 1526, ki predstavlja zasramovanje Gospodovo: Na dvorišču vpricho mnogo gledalcev sedi Jezus, eden vojščak ga vleče za vrv okoli vratu, drugi mu trobi na uho³.

Walasserju je sledil znani pobožni pisatelj kapucin Martin iz Cochem († 1712), čegar opis ječe Gospodove je vir za našo šmarsko skupino: »Sie führten den erschöpften Heiland die Treppe hinab (!) in einen engen und finstern Kerker, welcher noch heutzutage zu sehen

¹ Vita Christi et Marie. Vor Zeiten durch einen andächtigen Lehrer S. Francisci Ordens zusammengetragen, hernach durch Adam Wallasser erneuert und vermehrt. München, 1723, 400.

² Wackernell. Altdeutsche Passionsspiele aus Tirol. Graz, 1897, 315.

³ Karl Atz, Kunstgeschichte von Tirol und Vorarlberg. Innsbruck, 1909, 817.

ist; denn die heilige Helena (!) hat aus dem Hause des Kaiphas eine Kirche gemacht, in welcher nahe bei dem Hochaltare zur rechten Hand ein sehr enges und finsternes Loch ist, welches der Kerker des Herrn genannt wird. Etliche Bösewichter gesellten sich zu ihm, um ihm keine Ruhe zu lassen. Also stand der halbtodte und am gantzen Leibe zerschlagene Heiland in diesem übelriechenden Kerker und durfte sich weder setzen oder legen noch auch anlehnen; denn so wie er dies versuchte, zogen ihn die Schergen wieder in die Höhe; darum blieb er gar erbärmlich mit geneigtem Haupte stehen und seine schwachen Knie zitterten vor Mattigkeit...« Edini razloček je, da v Šmarju Zveličarja tiščijo k tlom, seveda brez uspeha, ker je priklenjen, po Cochemu bi ga pa morali vleči navzgor, kar pa se umetniško ne da tako dobro izraziti¹.

Slednjič podamo še opis ječe, kakor jo je videla pobožna Katarina Emmerich († 1824), to pa zato, ker se njen opis in slika, ki jo je po njem narisal redemptorist Fr. M. Schmalzl, popolnoma strinjata s poleg natisnjeno podobo bičanega Jezusa iz 18. stol., ki je bila nekđaj pri Sv. Lenartu v Slov. goricah (Sl.

Sl. 10 Maribor, škofijski muzej: Bičani Jezus od Sv. Lenarta v Slov. gor.

10). »Der Kerker Jesu unter (!) dem Gerichtshause des Kaiphas war ein kleines rundes Gewölbe. Ich sah, es bestehe noch jetzt ein Teil dieser Stelle... Auch hier ließen die Peiniger dem Herrn keine Art von Ruhe. Sie banden Ihn in der Mitte des Kerkers an eine niedere Säule und vergönnten Ihm nicht sich anzulehnen, so daß Er auf seinen ermüdeten, vom Fallen und dem Anschlagen der Kette, die bis zu den Knien niederhing, verwundeten und geschwellenen

¹ Des ehrwürdigen P. M. von Cochem Leben und Leiden unseres lieben Herrn und Heilandes Jesu Christi und seiner göttlichen jungfräulichen Mutter Maria. Neu bearbeitet und herausgegeben von Michael Sintzel. Regensburg 1862, 815.

Füßen hin und her schwankte... Der Tag... blickte durch eine Oeffnung oben an der Kerkerwand auf unser heiliges, mißhandeltes Osterlamm¹.

Šmarska ječa posnema torej Mesijevo ječo pri Armencih na Sionu in sicer po načinu zapadnih mistikov, ki so si jo predstavljali večjo, kakor je v resnici, in pod zemljo; prizor sam pa je odvisen od pasijonskih iger in Cochema².

4. Kapela Žalostne Matere božje.

Ta največja kapela (Tabl. 3) ima nad oltarjem pod praznim križem kip Matere božje z mrtvim Zveličarjem v naročju. Na levi od nje sedi sv. Janez s knjigo v roki in kaže na Marijo, na desni mu odgovarja sedeča sv. Magdalena, ki se joče odloživši posodo z mazilom. Zadi na steni je potem še naslikanih šest oseb, od katerih si jih več solze briše, kakor če bi hotele tudi gledalce ganiti na jok³. Vsa skupina je simetrično razpostavljena, figure imajo vsaka svoj pridevek v roki, kakor v igri, čeprav pri sv. Janezu in Magdaleni ni niti običajno niti zgodovinsko, da bi imela pod križem kaj v rokah. Naša skupina je prizor iz pasijonske igre, snemanje s križa in Marijino žalovanje je njen predmet.

Poglejmo si še igrance v zadnji vrsti! Tu stoji na levi sv. Jožef iz Arimateje s pogrebnim prtom (sacra sindon), potem sledi starček sv. Simeon, ki je Mariji prerokoval, da ji bo meč srce prebodel, potem dva jokajoča Angela Variha, katerih naloga je v igri gledalce poučevati in vzbujati v njih sočutje in kes⁴, potem zelo stara in od nemoglosti sedeča žena, najbrž prerokinja Ana, hči Fanuelova, ki je

¹ Das arme Leben und bittere Leiden unseres Herrn Jesu Christi und seiner heiligsten Mutter Maria nebst den Geheimnissen des alten Bundes nach den Gesichtten der gottseligen Anna Katharina Emmerich. Aus den Tagebüchern des Clemens Brentano herausgegeben von P. C. E. Schmöger, O. Ss. Red. Regensburg, 1881, 951.

² V graški kapeli je eden rabelj vlekel Jezusa za brado, drugi je zamahnil, da bi mu dal zaušnico, tretji pa je klečal, obraz kremžil in Gospoda oponašal. Der christliche Feierabend, 1881, 185. Graška kapela se je imenovala tudi Geheimes Leiden. Lansberg in po njem Walasser, Mänhard, Cochem i. dr. citirajo: Dicit enim B. Hieronymus, nunquam plane omnia, quae in hac nocte passus est Christus, ante extremum iudicium manifestari. Citirajo 3. pogl. Nahuma, a v dotičnem Hieronimovem komentarju ni tega mesta.

³ Pod oltarjem se vidijo duše v vicah.

⁴ Angel se obrača na poslušalce v redentinski, pfarrkirchenski in egerski igri (Creizenach, Geschichte des neueren Dramas. Halle a. S. 1893, I, 178) potem v krški na Koroškem, kakor bomo še videli, in v naši dunajski.

v templju dete Jezusa vzela v roke¹, slednjič sv. Nikodem s posodo mazila in še tretja Marija.

Tako igro so vprizarjali v cerkvi sv. Štefana na Dunaju od XV. do srede XVIII. stol. na Veliki petek popoldne, Marijino plakanje so s petjem predstavljali tudi pri kapucinih na Dunaju v XVIII. stol. (1704, 1730) in tudi dunajski oratorijanci so igrali nekaj podobnega. Verjetno je, da je bila taka igra tudi na Štajerskem znana. Camesina, izdajatelj štefanske igre pravi: »Die Jesuiten waren es, welche (die) Mysterien in vielen Landgemeinden Oberbayerns und Schwabens, in Tirol und der Steiermark, sowie in der Schweiz in Uebung brachten und erhielten. Von den Domkirchen herab bis zu den Pfarrkirchen der oft unbedeutendsten Gemeinden finden sich viele Gotteshäuser, wo derlei geistliche Spiele an der Tagesordnung waren, und fast sonntäglich wurden heilige Comödien aufgeführt.«²

V cerkvi sv. Štefana je bil poleg prižnice oder s križem po koncu, ki so ga na Veliki četrtek postavili. Pod njim so stali igralci, 15 oseb.³ Predgovornik je najprej na kratko povedal vse Gospodovo trpljenje, potem pa so stopale razne osebe pod križ in so najprej govorile k Zveličarju, potem pa so se obračale k občinstvu. Prva je prišla Marija Magdalena in je odložila posodo z mazilom, da bi mogla objeti križ, potem dve Mariji, slednjič sv. Janez s togujočo Devico Marijo. Ko je ta najbolj tarnala, je pristopil sv. Simeon z mečem rekoč:

Maria Liebe frawe Mein,
Nun lass dein grosses Klagen seyn,
nimb dir selber einen Trost,
zu dem schmerzten den du hast.
Simeon bin ich genandt
und bin dir auch gantz wohl bekandt,
Seith ich das liebe Kinde dein
Ich namb in die ärmbe Mein,
in dem Tempel das geschah,
vor weissheit ich zu dir sprach:

¹ Ta starka ne more biti Marija Salome ali M. Jacobi, ker veljata ti dve za sestri Marije Device, sta torej mlajši. Važno je, da starka sedi na svoji plati v sredi in odgovarja stališču Simeona na drugi strani. Pri Gospodovi smrti bi bila sicer $84 + 33 = 117$ let stara, a na take malenkosti se ljudstvo ne ozira.

² Albert R. v. Camesina, Das Passionsspiel bei St. Stephan in Wien (Berichte und Mitteilungen des Altertums-Vereines zu Wien, Band X, 1869, 327—348). Rokopis je iz l. 1685, igra sama pa je po Camesinovem mnenju iz XVI. stoletja. Sicer pa imamo še starejšo (iz XV. stol.) pasijonsko igro iz Dunaja (Creizenach, l. c. I, 114).

³ Poleg že imenovanih 9 so bili še zraven Longin, Pilat, predgovornik (Prologus), Klavdij (Pilatov sin), sluga (Jožefov) in neki Stängel-Trager, ki ni nič govoril.

du magst es nicht vermeiden,
Ein schwerdt Er durch dich wird schneiden
dein Seel und auch dein hertz,
davon kompt dir solcher schmerz,
dass kein zung nicht aussprechen mag,
noch verstand bringen an den tag,
noch gedächtnus mag empfangen,
dass wird dir heüt zuenahen,
und werden an dir vollebracht,
alss es vorlengst war gedacht.

Simeon potegne meč in ga da Mariji v srce rekoč:¹

Maria nimb hin das schwerdt,
dass die Juden haben längst begehrt,
und wiss dass gar ohn allen hass,
dass ich es dir reiche umb dass,
dass die Schrift werdt ertüllet gar . . .

Marija odgovarja stoje rekoč:

Mich schneidt heüt ein scharffes schwerdt,
dass ich mir nie hab begehrt,
So mir zuvor Simeonis Mundte,
geheissen hat vor Manniger stunde,
Es durchschneidt die betrübte Seele Mein,
wegen der so grossen bittern Pein,
die mein Liebes Kindt erlitten hat,
ach ich wolt ich were an seiner statt . . .

Jožef in Nikodem se posvetujeta, da bi mrtvega Jezusa s križa
snela, govorita tudi s Pilatom. Longin pa prebode Jezusu stran. Tu
zopet nastopi Magdalena pod križem kleče ter objokuje rajnega:

. . . Traure Liebe Sonn, weich baldt hindan,
Ess ist gestorben Gottes Sohn,
O sündige welt zerschmeltz, ach ihr Felssen zerspalt,
sein leib ist verstarrt, sein bluet erkalt,
O Ihr Engel kommt und höret mein klag,
und lass mir meinen Meister herab . . .

Angel Varih stopi pred križ in pravi:

Ach weinet Ihr Sünder ohne verdruss,
nembt Ewere händt, klopfitt an die Brust,

¹ Pasijon iz mesta Hall na Tirolskem ima isti prizor: Simeon venit cum evangelato gladio et ponit ad pectus Mariae. Wackernell, Altdeutsche Passionsspiele aus Tirol. Graz, 1897, 325. Creizenach o. c. I, 227 pravi: Ein merkwürdiger symbolischer Zug ist es, dass hier nach der Kreuzigung der alte Simeon an Maria herantritt, ihr ein bloßes Schwert an die Brust hält und sie an seine Prophezeiung bei der Darstellung im Tempel erinnert.

diesse wundten habt ihr selbstn gemacht,
O Sünder diesses wohl betracht,
sehst, beklaget das hertz Jesu Christ,
das mit dem sperr durchstochn ist,
dass ist der rechte Brunnen quell,
der Euch waschet an leib und Seel . . .

Pogajanje s Pilatom se nadaljuje. Longin mu poroča, da je Jezus za gotovo umrl. Pilat se uda, a še enkrat zatrjuje svojo nedolžnost, zagovarja ga tudi sin Klavdij. Ko Marija Devica zopet pod križem toži, se ji predstavi Jožef iz Arimateje proseč dovoljenja, da sme Jezusa s vso častjo pokopati. Ko pa žalostna Mati radi prevelike bridkosti sredi odgovora umolkne, da sv. Janez dovoljenje. Jožefu se pridruži še Nikodem, ki je prinesel belosvilnat prt in sto funtov mire pomešane z aloo, ter obadva nekaj časa razmišljata pod križem o Gospodovi smrti. Potem pa pristavita lestvico in s pomočjo sluge, ki je prinesel kladivo in klešče, snameta Jezusa s križa in ga položita Mariji v naročje. Magdalena pa poklekne k njegovim nogam, da ga umije in mazili. Kmalu pa priredi Jožef pogreb, da ne bi Marija od prevelikih bolečin umrla. Pri zaprtem in zapečatenem grobu govorijo še potem obe Mariji in Mati Jezusova, katero sv. Janez pomiri in jo vzame seboj na Sion.

Kapela je obokana z banjo z dvema kapama na vsaki strani. Slike pod njimi so iz detinstva Jezusovega. Vidimo oznanjenje Marijino, poklonjenje Treh kraljev, beg v Egipt, darovanje in najdenje Jezusovo v templju. Na oboku pa govorijo vse slike o vstajenju. Na sredi plava iz groba vstali Zveličar, na kozicah pa so naslednji enobarvni (rdeči) prizori: Angel sedi na praznem Gospodovem grobu, Jezus se prikaže Mariji Devici, pridruži se učencema na potu v Emavs, se da Magdalena spoznati kot vrtnar, prikaže se dvanajsterim apostolom in slednjič zopet obišče apostole s Tomažem vred.

Na kapah so zelene emblematične slike z latinskimi reki, ki se v prvi vrsti nanašajo na dotične predstave, v drugi pa na od mrtvih vstalega Zveličarja sredi oboka. Vidimo solnce, ki vzhaja izmed oblakov in čitamo rek *PREMIT VNDIQVE NVBES* = Na vseh straneh pritiska na oblake. To velja najprej o solncu, ki zjutranje megle zmagovito razprši, potem pa o Kristusu, ki se je povzdignil nad oblake, ki je premagal vse trpljenje in sovražnike. Tudi Samson je »s svojo smrtjo zmagal« (*MORIENDO VICIT*) in je tako predpodoba Kristusova. Kakor »vrtnica, ki se razvija med trnjem« (*PROFICIT HAS INTER*), in kakor bajni ptič feniks, ki se po smrti iz lastnega popela še lepši vzdigne (*DE FUNERE PVLCHRIOR EXIT*), tako stopa pred nas zmagoslavni Zveličar.

Zena nad vhodom s srcem in tremi žebli v rokah spominja nas na pet Gospodovih ran, njena tovarišica pa z gorečim srcem na presveto Srce Jezusovo. Omenimo še lep zgodovinski napis nad oltarjem z letnico 1745:

SVRREXIT
EX SEPVLCHRO
QVI PASSVS RE
DEMIT NOS
IN LIGNO.

5. Jezus se poslavlja od Marije.

Samo dve figuri — a veliko povesta. Jezus in Marija si zadnjič segata v desne roke, mati si pri tem z levico briše bridke solze, Jezus pa svojo svobodno roko tolažeče polaga njej na ramo¹. Podobi se zdita preorjaški za malo dolbino, vendar pa je nekaj tistega žalostnega razpoloženja v njiju, ki obhaja vsakega človeka, kadar se loči od svoje matere — za vedno.

Pseudo-Bonaventura je uvel v svoje življenje Kristusovo »lepo premišljevanje« o Jezusovem slovesu, čeprav, kakor sam pripozna, sv. pismo o tem ne govori. V Betaniji razodene božji Učenik svoji materi, da je sedaj prišel čas, da se zgodi, kar je pisano. Ona ga pa vsa presenečena prosi, naj na kak drug način odreši človeški rod in ne s smrtjo. Jezus se na to milo razjoče². Poznejši pobožni pisatelji so čedalje bolj razpredli to ganljivo snov. Nas zanima pred vsem brat Filip v Žički kartuziji (v prvi polovici XIV. stol.), ki pripoveduje, kako je Marija pri slovesu čutila, da gre sedaj njen sin v muke in smrt.

Zato je žalostna postala
ter plakala, jadikovala
rekoč: »Tedaj je prišel dan,
da Ti, o Sin, boš v smrt izdan ...
Gorjé mi, materi gorje!
Kaj moje začne naj srcé,
Kaj sama reva zdaj na sveti
brez Tebe hočem, Sin, početi?
Premili Sin, naj grem s Teboj,
kamkoli vodi pot Te Tvoj,
na stezi v smrt Ti naj sledim,

¹ Kompozicija je po Raffaelovem obiskovanju Marije pri sv. Elizabeti v Madridu, 1519. Pri zadnjem obnovljenju sta se kipa krivo postavila; mesto, da bi stala drug drugemu nasproti, se je pa Zveličar porinil v ozadje.

² Leben Christi, l. c. II, 105.

s Teboj naj čujem in trpim!¹
Tolažiti jo Sin začne,
besede praviti sladke,
naj srčna le in mirna bode,
prenaša voljno vse nezgode.¹

Tudi upodablajoča umetnost je sprejela to snov. Jezusovo slovo se že ok. l. 1400 predstavlja v dveh slikah kolinske šole, potem jo je upodobil Albrecht Dürer l. 1511 in Peter Vischer l. 1521. Na Francoskem ni pasijonske igre, v kateri bi ne bilo tega prizora, podobno ne na Laškem². V nemških igrah pa se ne nahaja tako pogosto. Na bavarsko-avstrijskem ozemlju se pojavi najprej v hallskem pasijonu ok. l. 1450 in od tam je prešel v druge igre. Wackernell je menil, da je tudi znani nabožni pisatelj kapucin Martin von Cochem tekst hallskega pasijona predelan in pomnožen sprejel v svoje življenje Jezusovo³. Nasproti pa je Stahl dokazal, da sta oba dva zajemala iz nabožnega slovstva⁴. Tudi štajerski pasijon (iz Gais-horna im Paltental) in koroški (iz Krške doline) imata slovo Gospo-dovo⁵. Da je bila snov tudi med štajerskimi Slovenci znana, priča naša šmarska skupina in pa slika trpljenkega pota v Zibiki, posebno pa po Štajerskem in Kranjskem nekdanja znana pesem »Jezus jemlje slovo od Marije«. Po svojem izviru ni narodna, kakor je že izdajatelj sumil, ampak okoren in bolj jedrnat prevod nemške pesmi, ki se je okoli l. 1750 tiskala v Steyru in je dobesedno prešla v gornještajerski pasijon, deloma se tudi naslanja na Cochema. Po Cochemu Marija tri reči prosi Jezusa pri slovesu: 1. naj odloži za sedaj trpljenje, da bi še živela nekaj časa skupaj; 2. ali naj vsaj na manj sramoten in grozen način trpi, saj bi zadostovala celo ena sama kaplja rešnje krvi in če to ni mogoče, naj 3. vsaj ona umre mesto njega, ali vsaj prej, umre, preden bode on trpel. Naš prevajalec je podal te tri misli (nasproti Cochemu in raznim pasijonom) v nasprotnem redu. Tudi ne

¹ Mat. Zemljič, Kartuzijanskega brata Filipa Marijino življenje. Maribor, 1904, 235. Rückert, Bruder Philipps Marienleben. Leipzig 1853, 165. Brat Filip je napravil le svoboden nemški prevod iz pesmi Vita beatae Virginis et Salvatoris rhytmica, ki jo je ok. l. 1298—1310 zložil Hugo von Trimberg, lajik in učitelj na duhovni šoli pri Sv. Gandolfu pri Würzburgu.

² Émile Mâle, L'art religieux de la fin du moyen âge en France. Paris 1908, 15.

³ Wackernell, l. c. CCVI in CCXI nasl.

⁴ Hans Stahl, P. Martin von Cochem und das »Leben Christi«. Ein Beitrag zur Geschichte der religiösen Volksliteratur. Bonn, 1909, 101—110.

⁵ Dr. Anton Schlossar, Deutsche Volksschauspiele. In Steiermark gesammelt. Nebst einem Anhang: Das Leiden Christi-Spiel aus dem Gurktal in Kärnten. Halle, 1891, I, 178, 331. II, 279.

izraža svojih misli vedno dovolj jasno, ker je 8 vrstic nemškega izvirnika prelin v štiri slovenske.

V tej pesmi je izražena pristna vsebina naše podobe. Tako so jo nekda razlagali pridigarji — na podlagi sodobnega pobožnega slovstva, — tako so morda kedaj ta prizor v Šmarju celo igrali. Zato ponatisnemo pesem kot najboljši komentar te postaje.

Jezus jemlje slovo od Marije¹.

Beurlaubung Jesu von Maria².

»O moja precartana mati,
Kaj bon moga zdaj prestati,
Zdaj jaz gren v Jeruzalen,
Tan bom jas od Judov vmorjen.«

Maria.

Ona pravi: »Dete mojo,
Šonaj se ti matere tvoje,
Gdo me zdaj potroštal bo?
Moj sin, naj jas gren z tobo!«

— — — — —
Bitt' lass mich mit dir gehen.
Ohn' dich zu leben ist mein Tod,
Kein' Ort weiss nicht zu finden,
Da ich ein Trost in meiner Not
Kunnt haben und empfinden.

Jesus.

»Moja lubezniva mati,
Takih težav ino mantri
Jaz terpel ne bom, počen,
Kak zdaj, gda od tebe gren!«

— — — — —
Mein Tod und was ich leiden soll,
Macht mir nicht solche Schmerzen,
Als wenn ich jetzt bedenke wohl,
Wie lieblich unsre Herzen
Einander lieben allezeit.

»Moj sin, stori materi tvoji,
Ne kaži se njim, ta ne hodi,
Mene pošli, naj ta gren
No na mesto tebe vmorjen.«

— — — — —
Maria: „Du könntest mir nichts Lieberes tun,
als daß du mich für dich leiden liebest.“
Cochem, 696.

Jesus.

»O moja preserčna mati,
Jas san moren mantro prestati,
Či jas terpel ne bon vse to,
Nobeden ne pojde v nebo.«

— — — — —
Ach, Mutter, das kann gar nicht sein,
Umsonst ist dein Verlangen,
Dieweilen nur an mir allein
Das menschlich Heil tut hangen.

Maria.

»Moj sin, ven to more biti,
Da moreš ti svet odrešiti,
Pa ne pusti tak grozno
Judom mantrat se strašno.«

— — — — —
Lass dich das jüd'- und heidnisch G'sind
Nicht also schmerzlich morden.

¹ Dr. Karel Štrekelj, Slovenske narodne pesmi. III, 656. Uvod in konec smo izpustili, ker ne spada k dvogovoru. V slovenskem tekstu smo podčrtali tri prošnje Marijine, v nemškem pa nekatere sličnosti s slovenskim besedilom.

² Schlossar, l. c. I, 178—183.

»Mati, to hočem storiti,
Do kaple moren kri preliti,
Da grešnik spozna vselej,
Mene ne mantra več kde.«

*Jesus: Damit die heilige Schrift erfüllt werde,
will nun mein Vater, daß ich nicht bloß
etwa mit einem Tröpflein, sondern mit
Vergießung meines letzten Bluts-
tropfens die Welt überflüssig erlöse.
Cochem, 695.*

Maria.

»Moj sin, doj bon pokleknila,
Tebe lepo bon prosila:
Zakaj zdaj od mene greš,
Ki za take mantre več?«

— — — — —
So mach ich jetzt die andre Bitt,
Fall dir zu deinen Füßen:
Stirb einen solchen Tod doch nit,
Lass mich der Lieb geniessen.

Maria.

Zavpije Marija divica:
»Kam pojdem le jas sirotica,
Smil se tavženkrat Bogu,
Da sem si včakala vse to!«

Mein liebstes Kind! sei's Gott geklagt,
Was muss ich dann anfangen:
Die erste Bitt ist nun versagt,
Kein' Gnad kann ich erlangen

Jesus.

»Lubezniva mati moja,
Zapstojn je vsa prošnja tvoja,
Skleno je Bog Oča to,
Juter bon jas že mertov.«

Mein Schatz, mein Kind (!), o Mutter mein,
Tu doch mein Trauern stillen;
Diesmal kann dieses auch nicht sein,
Ergieb dich in Gottes Willen,
Denn Gott, der himmlische Vater mein,
Hat alles vorgesehen.
Was an mir für ein Tod und Pein
Begangen wird und g'schehen.

Jesus.

»Moja mati, te objemem,
Pred kak slovo od te vzemem,
Zahvalim te za vse lepo
Ino te zročim Bogu.«

Mein Mutter, ich muss doch einmal
Von dir, die Zeit ist kommen;
Segne dich Gott zu tausendmal,
Nun heisst's Urlaub genommen:
Bedank mich gegen dir gar schön
Wegen deiner Treue und Liebe

Maria.

»Moj sin, k tvojim nogan paden,
Pred kak slovo od te vzamen,
Še enkrat naj gren z tobo,
Al mi serce poknilo bo!«

Zu deinen Füßen ich mich leg,
Mein Schatz, mein Kind, mein Leben,
Laß mich nur gehn einen kleinen Weg
Mit, dir das G'leit zu geben

Jesus.

Nun, mütterliches Herz und Schatz,
Steh' auf, wein' nicht, muss eilen,

»Moja mati, tukaj¹ bodi,
Z menoj več naprej ne hodi,
Prite, prijatelji, tedaj,
Troštate mojo mater zdaj.«

Nun seid wir auf dem Musterplatz,
Wir müssen uns zerteilen:
Auch G'leits, ihr lieben Freunde mein,
Dank euch aus treuem Herzen,
Bitt', lasst euch doch befohlen sein
Mein' Mutter voll der Schmerzen.

Maria.

»Moj sin, saj zdaj to dopusti,
Da te kušnem z mojmi vustmi,«
Zavpije ona pred njim,
»Bog te obvarvaj, moj lubi sin!«

Nun küß ich dich zum letztenmal,
Bring dich nicht mehr zuwegen,
So bitt ich dich zu tausendmal
Um deinen heiligen Segen.

Jesus.

»Žegnan te zdaj, mati moja,
Ino kušnem roko tvojo,
Kres te pride božja moč,
Men na križi lahko noč!«

Geseg'n dich Gott, o Mutter mein,
Sammt allen deinen Freunden,
Nun will ich mich, es muss doch sein.
Ergeben meinen Feinden.

6. Kapela Jezusovega krvavega pota.

Nad oltarjem kleči Jezus in omaguje, podpira ga angel in kaže na križ v rokah drugega angelčka. Na levi in desni Zveličarjevi sta čisto naravno legla na tla sv. Janez in sv. Jakob ter sta zaspala, globljeje na levi pa je zadremal sv. Peter s handžarom v naročju. Ozadje je z mehkim kamnom obloženo in predstavlja tisto votlino, ki se od XIV. stol. naprej kaže kot mesto Jezusove molitve (antrum agoniae)². V daljini se vidi Judež na čelu vojakov, ki prihajajo Jezusa lovit.

Sredi oboka daruje Abraham (ABRAHAM) kot zgled pokorščine (EXEMPLAR OBEDIENTIAE) Izaka. V predpodobi je s tem označena pokorščina Sinova, ki je molil: »Oče, vzami ta kelih od mene, ampak ne moja, temveč Tvoja volja se naj zgodi!«³ pa tudi žrtva Očetova, ki je tako ljubil svet, da je dal svojega edinorojenega Sina⁴ (SIC DILEXIT MVNDVM VT FILIVM SVVM VNIGENITVM DARET), kakor kaže obenem tudi podoba s svetovno kroglo v naročju stolujočega Boga Očeta na steni nad Kristusom.

¹ Po Cochemu (703) je Marija z Magdaleno in drugimi spremljala Jezusa do Oljske gore (»še enkrat naj gren z tobo«), tam (tukaj, auf dem Musterplatz) pa se je ločila.

² Meistermann, Nouveau guide, 165. Ni prav, da so v Šmarju ozadje prevlekli z bršljanom, saj v votlinah ne raste. Kamenje votlino le simbolizira, ker sega le do gotove višine, kakor tudi pozneje pri postaji sv. Petra. V celjskem potu trpljenja je pa sv. Peter v celotni votlini.

³ Lk 22, 42. — ⁴ Jan 3, 16.

Ker je srednja slika na desni steni izginila (predstavljala je najbrž zbor velikih duhovnov in pismarjev z izdajalskim Judežem¹⁾, sta tudi njeni spremljevalki težko umljivi. Na levi prihiti neki mož (sv. Peter) in ves razburjen pripoveduje na tleh pod palmo ležečemu mlajšemu možu (Janezu Marku), ki je ravnokar še čital, tako da je tudi ta ves presenečen. Zakaj sv. Peter mu sporoča, da bo Gospod v hiši njegove matere obhajal zadnjo večerjo²⁾. Desna podoba pa predstavlja izdajalski poljub Judežev. Na levi steni v sredi postavi Jezus sv. Rešnje Telo, potem umiva noge apostolom in slednjič stopi na Oljski gori pred vojake, od katerih pade eden na tla.

Na oboku pa zremo Jezusov slovesni vhod v Jeruzalem, ko mu je ljudstvo klicalo: »Blagoslovljen, ki pride v imenu Gospodovem«³⁾ (BENEDICTVS QVI VENIT). Potem gre Jezus po zadnji večerji čez cedronsko brv žrtvovat se za apostole (VADO IMMOLARI PRO VOBIS)⁴⁾. Ko je odmolil, je pristopil k apostolom in jim rekel, naj vstanejo, zakaj prišla je ura, da bo Sin človekov izdan⁵⁾ (ECCE APPROPINQVAVIT HORA). Slednjič Ga vojščaki na dvoru Kajfeževe hiše z zavezanimi očmi zasmehujejo⁶⁾ (VELABANT FACIEM EIVS CONSPVENTES). Obenem z zadnjim prizorom pripovedujejo evangelisti, kako je sv. Peter Jezusa zatajil, potem pa šel ven in se bridko jokajl.

Na stolpiču so naslikane sv. Katarina Aleksandrijska, sv. Uršula (spredaj) in sv. Barbara.

7. Spokorni sv. Peter.

Svetnik kleči v dolbini, ki je do gotove višine obložena z mehkim kamenjem, se solzi in v goreči molitvi roke povzdiguje. Petelin poleg njega spominja na Gospodovo napoved in njegov greh.

Srednjeveška umetnost ne pozna spokornega sv. Petra, ker se je sploh izogibala večjih afektov. Podobni psihološki motivi so prišli šele v XVII. stol. v navado. Tudi cerkve sv. Petra iz novejših časov so ga imele večkrat kot spokornika v glavnem oltarju, tako n. pr. sv. Petra na Kronski gori (1751) in nekda j neki tudi na Medvedovem selu⁷⁾.

¹⁾ To sledi iz krškega pasijona; poleg poslovitve Jezusa od Marije (pri nas v kapeli) je v njem to edini na evangelijski podlagi zasnovani prizor.

²⁾ Sv. Peter ima isti obraz ko pri zadnji večerji. Mož, s katerim govori, je mlad in pisatelj, torej ali Janez Marko ali evangelist sv. Janez. Zadnji spremlja po pasijonu sv. Petra, torej pride le prvi v poštev. Da je Jezus v hiši njegove matere (Dej 12, 12) obhajal zadnjo večerjo, je trdil menih Aleksander, potem Metafrast in Suri j († 1578) v življenju svetnikov (Quaresmio, II, 74 in 93). Po krškem pasijonu govori edino sv. Peter z hišnim lastnikom (Schlossar, II, 288).

³⁾ Mt 21, 9; Mk 11, 10; Lk 13, 35; Jan 12, 13.

⁴⁾ Prim. Mk 14, 21 in 1 Kor 5, 7. — ⁵⁾ Mt 26, 45. — ⁶⁾ Mk 14, 65.

⁷⁾ Povedal veleč. g. Fr. S. Gomilšek, župnik pri Sv. Petru na M. s.

Votlina Petrove pokore se imenuje v Jeruzalemu okoli l. 735 v zgoraj omenjenem tipiku in se je prišlo v njo po 32 stopnicah iz cerkve Pokore sv. Petra (ἡ μὲτανοία τοῦ ἁγίου Πέτρου), ki so jo zgoraj pozidali. Sanuto (1310) je cerkev še obiskal, v dobi Quaresmija se je videla le še votlina (modica spelunca)¹, potem pa se je na oboje pozabilo. V zadnjih letih so ostanke z mozaiki okrašene votline menda zopet našli². Pridigar S. Mänhard je imenoval to votlino »ein Stain-Krufften«³ in tako so jo na zapadu tudi predstavljali. V celjskem potu trpljenja so za spokornega sv. Petra nalašč izbrali prostor pod večjo skalnato ploščo, v Šmarju pa so vsaj stene s kamenjem obložene.

8. Kapela bičanja Jezusovega.

Od Kajfa so peljali Jezusa k Pilatu, potem k Herodu; ko se je vrnil nazaj k Pilatu, ga je ta dal bičati, da bi omehčal Jude.

Na desni steni naše kapelice vidimo Heroda na prestolu. Z močeno kretnjo veli belo oblečenega Jezusa peljati nazaj k Pilatu. Na levi steni pa stoji Zveličar poleg stebra bičanja (vidi se le stebrova noga), dva rabelja ga slačita, dva judovska velikaša na levi od daleč gledata, na desni pa je morda stal Pilat. Slika je skoro popolnoma zginila.

Bičanje samo pa je predstavil nad oltarjem kipar. V sredi stoji goli Zveličar z od zadaj k rimskemu stebri privezanimi rokami. Dva rabelja ga bijeta s palicama, eden veže šibe⁴, eden pa vihti trojnatno veržico in obenem z drugo roko drži Gospoda za lase.

V ozadju pripoveduje dalje slikar, kako dvoje dečkov Jezusa zasmehuje in gol vojak, ki pa ima železne rokavice, vije trnjevi venec; nad njim pa naroča Pilatova žena Prokula z bolestnim izrazom v obrazu slugi (turški tip), naj ponese možu svarilo vsled nočnih sanj⁵.

Na oboku je predpoda Job, ki ga dva hudiča trpinčita, žena, prijatelji in drugi pa izkušajo. V voglih so napisani štiri izreki

¹ Quaresmio, Elucidatio T. S. II, 116 b.

² Meistermann, Nouveau guide de T. S. 123.

³ Mänhard, Passologia, 294.

⁴ Navadno opravlja ta posel Malh. Creizenach, Geschichte des neueren Dramas. Quedlinburg, 1899, I, 360.

⁵ Pilatovo ženo omenja edino sv. Matej (27, 19) in sicer tako, kakor če bi se bil ta prizor zgodil tik pred obsodbo, po obsodbi pa bi še le bilo sledilo bičanje, ali vsaj venčanje Jezusovo. Zato nastavljajo nekateri dogodek s Prokulo pred bičanjem (pasijon v Sterzingu [Wackernell 110], Meschler 355), drugi pred venčanjem (pasijon v Briksenu [Wackernell 397], Šmarje), tretji pred obsodbo (koroški pasijon [Schlossar 338], Grimm VI, 662), ker morajo upoštevati pripovedovanje sv. Janeza (19), po katerem je sledila obsodba šele bičanju in venčanju.

Jobovi, s katerimi je tožil svoje gorje, vsak s primerno ilustracijo. On toži: (Moj sovražnik) je zbral svoj srd na me (COLLEGIT FVROREM SVVM IN ME 16, 10). Slika predstavlja baziliska z dečkom, ki njegovo strupeno sapo z zrcalom prestreza in zbira ter v njega samega nazaj meče. To prizadeva bazilisku najhujše bolečine, celo smrt¹. Nadalje zdihuje Job: (Moj nasprotnik) mi je vsekalo rano za rano (CONCIDIT ME VVLNERE SVPER VVLNVS 16, 15). Poleg teh besed vidimo jelena, ki ves ranjen v gozdu umira. Očak nadaljuje: (Sovražnik) je planil nad me kakor velikan (IRRUIT IN ME QVASI GIGAS 16, 15). Slikar je postavil zraven orjaškega Goljata, ki se je spraval nad malega Davida. Slednjič očita Job svojim nasprotnikom, da se nasičujejo z njegovim mesom (CARNIBVS MEIS SATVRAMINI. 19, 22), v sliki pa zremo ubogo jagnje, ki ga raztrgajo požrešni volkovi.

Vse Jobove besede pa veljajo o Zveličarju. Na oboku je predpodoba, na stenah izvršitev. Judje in pogani so zbrali svoj srd na Gospoda, planili so na njega kakor velikan, vsekali so mu rano za rano, nasičevali so se z njegovim mesom...

Na stolpiču je na eni strani sv. Jožef, na drugi sv. Janez Krstnik, spredaj Devica Marija od zmage (z zastavo), zadnja plat je prazna.

9. Bičani Jezus v ječi.

V ozki dolbini stoji Jezus poleg nizkega stebra. Železna lanca oklepata obe roki nad lakti in od njih gre na vsako stran k steni po

Sl. 11. Šmarje. Bičani Jezus v ječi.

¹ Philippi Picinelli, *Mundus symbolicus in emblemata universitate formatus*. Coloniae Agrippinae 1729, 481.

ena veriga. Tretja veriga pa visi Gospodu okoli vratu, se združi na prsih, gre k lancu vrhu stebra in od tam k steni. Obe roki sta bili nekdaj ob zapestnicah še zvezani z vrvjo¹. Ozadje je poslikano kot ječa z zamreženim oknom (Sl. 11). Ako hočemo izredno in ljudem neumljivo podobo tolmačiti, moramo vprašati stare pisatelje za svet, pred vsem pa razložiti, kako so si v prejšnjih stoletjih predstavljali bičanje.

Začnimo s stebrom in oglejmo si najprej njegovo obliko! Prvi ga omenja burdigalski potnik l. 333², nahajal se pa je v sionski cerkvi in je nosil z drugimi stebri vred³ zgornji zid⁴ med ladjami, imel je torej v premeru kakih 50—60 cm in je bil visok 5—8 m. Ko so Perzi l. 614 razdajali sionsko cerkev, se je steber prenesel v dvorano zadnje večerje, kjer ga je videl galski škof Arkulf okoli l. 670 svobodno stati v sredi.

Način bičanja so si stari kristjani tako predstavljali, da je bil Gospod le v zgornjem delu telesa slečen, je stal pri stebru, ga objemal in bil tako z vrvmi nanj privezan, da je hrbet nudil rabeljem. Tako pravi Prudencij o stebru bičanja v sionski cerkvi:

Vinctus in his Dominus stetit aedibus, atque columpnae
adnexus tergum dedit, ut servile, flagellis.
Perstat adhuc templumque gerit veneranda columpna.

Sv. Hieronim trdi, da je steber kazal sledove krvi (*cruore infecta*), v VI. stol. pa so pripovedovali, da so se (vsled trdega privezanja) prsa Gospodova, roke, prsti, obraz, usta, nos, oči in obradek vtisnili v kamen kakor bi bil iz voska⁵. Sl. 12 nam kaže, kako so si mislili to

¹ Kip že roke tako naprej moli, da moramo misliti na vrv. Da se je ta res nahajala, kaže naša sl. 10 in tabl. 4. Pri zadnjem obnovljenju so tudi verigo okoli vratu krivo položili. Kako je prav, kaže sl. 11, ki se je naredila pred popravljanjem.

² Kako tolmačimo njegove besede, sledi pozneje.

³ Ker pravi sv. Hieronim: *Ostendebatur illi (Paulae) columna ecclesiae porticum sustinens infecta cruore Domini, ad quam vinctus ducitur et flagellatur* (Migne, P. lat. 22, 884), zato se navadno misli, da je bila zunaj v veži, v narteksu, a t. zv. Antoninov itinerar nam izrecno pove, da je bila v cerkvi notri (in ipsa ecclesia: Geyer, *Itinera hierosolymitana*, 174), ker porticus pomenja vsak steberski red, posebno še tisti, ki deli cerkvene ladje. Tako govori sv. Pavlin Nolanski o peteroladjasti cerkvi: *quae sub eadem mole tectorum geminis utrimque porticibus latera diffundit*. Dr. H. Holtzinger, *Die altchristliche Architektur*. Stuttgart 1889, 31.

⁴ Prudencij († 410) piše: *Perstat adhuc templumque gerit veneranda columpna*.

⁵ *Quomodo eam (columnam), dum flagellaretur, amplexauit, sicut in cera sic brachia eius, manus vel digiti in eam haeserunt et hodie paret, sed et facies omnis, mentus, nasus vel oculi eius sicut in cera designauit*. Geyer, o. c. 141. Tako tudi Breviarius (p. 154) in Antoninus (p. 174).

privezanje. Za umetnika je tako bičanje težko, ker more Gospoda le od strani k stebru privezanega predstaviti, ne pa od spredaj ali od zadi. Vendar pa je ta prvoten način dolgo veljal v umetnosti; med Lahi je tako n. pr. predstavil bičanega Jezusa Duccio di Buoninsegna († 1320), med Nemci pa Isenmann († 1466). Koncem srednjega veka je bolj običajen za umetnost prikladnejši način — Gospod ima roke od zadi k visokemu stebru privezane, ki mu je za hrbtom — ki bi pa za bičanje po hrbtu bil celo neporaben. Ta tip je torej umetnost ustvarila. Najdemo ga že pri Antoniju Benečanskem, potem pri Jakobu

Sl. 12. Fossa. Bičanje Jezusovo v cerkvi
S. Maria ad criptas (XII. stoletje).

Belliniju, Fra Angeliku da Fiesole, Sebastianu del Piombo (po narisku Michelangelovem) in Sodomi, v novejšem času tudi pri Steinleju.

Od gotske dobe naprej so začeli zapadnjaki bičanje na razne načine opisavati. Na to je vplivala 1. bogoslovska špekulacija, ki je videla nekatera starozakonska mesta pri psalmistu in prerokih dobesedno vresničena v Kristusovem trpljenju, 2. starinoslovska kombinacija, ki je smatrala oba stebra bičanja, ki sta se kazala,

za pristna in je skušala obema ugoditi, 3. pa vizije mistikov. O vplivu pasijonskih iger ne moremo govoriti, ker se bičanje ni dalo na odru realistično predstavljati¹.

A. Izaija (1, 6) je pisal o judovski državi, kar se v obče prenaša na Zveličarja: »A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas«, sv. Bernard pa sklepa: »Totum corpus vulneribus concisum« in Ludolf Saksonski: »A planta pedis usque ad verticem eius non remanet sanae partis vestigium. Fluit undique regius et preciosissimus sanguis de omnibus partibus corporis, et eius

¹ Pač pa se pisatelji glede rabeljev in mučilnega orodja sklicujejo na razna mesta cerkvenih očetov (sv. Gregorija Nacijanskega, sv. Hieronima in sv. Avguština), ki so pa najbrž vsa še le iz srednjega veka, ko se je krščanski duh vglobil v Gospodovo trpljenje, torej apokrifna.

corpus candidissimum cruore eius roseo rubricatur per totum. Superadditur, reiteratur et spissatur plaga super plagam, livor super livorem, fractura super fracturam, sanguis super sanguinem.«¹

Ako si dobesedno predstavljamo, kar Ludolf meni, je to grozen opis. Vincencij Ferrer je menil, da so Gospoda od pet navzgor bičali, zato da ni navzdol tekoča kri nobenega zdravega mesta zakrila. Ludolf se še ni vprašal, kako je bil Zveličar ves v ranah, ko je vendar bil od spredaj k stebru privezan. Walasser, Cochem in drugi pa že imajo vest, da so Jezusa, ko je bil od zadi ves razmesarjen, odvezali in ga s hrbtom k stebru zasukali ter ga potem še od spredaj in celo po obrazu bičali. Mänhard obrača na razbičanega Jezusa Jobove besede: »Concidit me vulnere super vulnus« in ta rek smo čitali tudi na oboku šmarske kapele bičanja. Koncem so po Walasserju Jezusu tudi lase raz glavo in iz brade pulili po besedah Izaijevih (50, 6): »Corpus meum dedi percutientibus et genas meas vellentibus.« Cochem pa pravi, da je nazadnje Zveličar zdrknil ob stebru navzdol, ker pa je bil od spredaj za roke privezan, ni mogel celo pasti, ampak je tako na pol v zraku visel. Rabelji pa so ga še bili po hrbtu, da so se spolnile psalmistove besede (128, 3): »Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores.« Ta prizor se je videl tudi v kapeli bičanja graške Kalvarije, kjer je Jezus po vseh štirih po tleh plazil, nevsmiljeni rabelji so ga pa še topli in brcali. Pri zadnjem obnovljenju so pa spremenili ta nevkusni prizor.

B. Steber bičanja se je v drugem tisočletju kazal v sionski cerkvi do l. 1537, ko so ga razkosali in razposlali raznim zapadnim vladarjem in mestom. Kakšne velikosti in snovi je bil, nismo mogli za gotovo dognati. Od l. 1095 pa do dandanes se kaže steber bičanja tudi na Kalvariji in sicer v kapeli, kjer se je od mrtvih vstali Zveličar prikazal svoji materi². Valj tega stebra je raven, 32,5 cm debel in 63,75 cm visok, obstoji pa iz rdečega porfirja. Kakor smo že zgoraj omenili, se je tretji steber bičanja kazal od l. 1241 naprej do konca srednjega veka v armenski cerkvi Odrešenika na Sionu; tudi njegova velikost in snov nam je neznana. Četrty steber pa je pripeljal kardinal Oton Colonna leta 1223 v Rim, kjer se sedaj nahaja v cerkvi sv. Praksede. Obstoji iz podstavka, valovito profiliranega valja in ima železen lanec na vrhu, njegova snov je krvavolisast jaspis; visok je okoli 1 m.

¹ Vita Christi, 410.

² Nekdaj pod oltarjem nekje v kapeličnem vencu vzhodno od Kalvarije. Laurent, o. c. 71.

Starinoslovci so se zanimali pred vsem za oba ohranjena stebra, kalvarijskega in rimskega, ter so trdili in še trdijo, da sta obadva pristna in so zato izmislili tri teorije.

1. Rimski steber je del jeruzalemskega. Ludolf Saksinski je mislil, da je del onega stebra, ki ga je opisal Arkulf (ok. l. 670) (in po njem Bēda) v sionski cerkvi. Ker je sv. Hieronim pisal, da je ta steber cerkev podpiral, je sklepal sv. Vincencij Ferrer, da je bil primerno debel in da ga ni mogel Jezus objeti. Zato so z vrvmi njegove roke nategnili in privezali. Walasser pa že ve, da ima rimski steber lanec na vrhu, zato je mislil, da je debeli steber (dicke Saul) bičanja stal sam za se in da so za ta lanec zgoraj privezali Jezusa, da ne bi padel. Po Cochemu je Jezus steber še objel, po njegovem ilustratorju pa je za roke za ta lanec obešen¹, in podobno je Katarina Emmerich gledala Jezusa za roke viseti na debelem stebru.

Z Walasserjevim opisom se precej strinja tirolska freska v Schwazu in morda je bil podoben kip tudi na Križni gori pri Ložu na Kranjskem. Iz besed domačega pevca Repeža sledi, da je bil Jezus z verigami za roke in noge k visokemu stebru pripet in potem za lanec okoli vratu na vrh stebra obešen:

On ni stal, ležal, ne sedel,
Ampak gor v luftu visel je,
Ni mogel, da bi se obrnil,
Vklenjen za roke, za noge,
On tudi za vrat je vklenjen bil.²

2. Rimski steber je iz Pilatovega pretorija, kalvarijski pa iz sionske cerkve, kamor je prišel iz Kajfove hiše. Seveda sledi iz tega, da je bil Jezus dvakrat bičan. To trdi tudi zgodovinski napis v cerkvi sv. Praksede, kjer se rimski steber shranjuje:

»Columna, quae in hac Capella reconditur... non ea est, quae templi porticum sustinebat, ad quam Dominus noster Iesus Christus in suae passionis nocte alligatus, illusus et verberatus fuit; sed ea est, quae in Pilati Pretorio pro fustigationis supplicio aderat, ad quam Dominus noster Iesus Christus iubente Pilato flagellatus est. Integra enim est nec maior erat, ne posterior flagellandi hominis pars ab altiori columna tegetetur.«

Na dva načina pa so lahko Jezusa temu nizkemu stebru privezali, ali tako, da je bil s hrbtom obrnjen k stebru in je imel roke od

¹ Podobno je trdil L. de Ponte, da je bil Jezus z rokami na kvišku (brachiis in altum extensis) k stebru privezan. *Meditationes de mysteriis vitae ac passionis* D. N. I. Christi et B. V. Mariae, Nördlingae, IV, 1857, 266.

² Repež, Romaršku drugu blagu. Ljubljana 1770.

zadi k zgornjemu lancu pritrjene, ali pa da je bil od spredaj k stebru obrnjen. Prvi način je za izvrševanje bičanja jako neprimeren, a je pri nas običajen v umetnosti, tudi v naši kapeli bičanja smo ga našli. Bosio meni, da so rabelji bičanca na ta način privezanega gonili okrog stebra in ga med tem topli¹. Drugi način je pa mnogo bolj praktičen, ker je hrbet napet za udarce. Tako je n. pr. Rubens slikal bičanje za katedralo v Antwerpenu. Posebno lepo pa je Velasquez predstavil prizor, ko je Jezus omagal pod udarci in oslabel, ko so mu noge odpovedale in se je vsedel na tla, za roke pa je ostal še privezan. V njegovi sliki v nacionalni galeriji v Londonu se Jezus žalostno obrača k dečku, ki ga je Angel Varih k njemu pripeljal. Onemoglega Zveličarja ob rimskem stebru je tudi mojstersko izklesal mariborski rojak in ruške šole učenec graški deželni kipar J. J. Schoy l. 1722. Kip se nahaja vrhu sv. stopnic na graški Kalvariji.

3. Kalvarijski steber je iz Pilatovega pretorija, ker je del visokega stebra, kakor so ga očetje opisavali, nizki rimski steber pa je iz Kajfove hiše. Tako je trdil Quaresmio, ki navaja tudi napis kalvarijskega stebra: »(Bonifacius de Ragusio) erexit istud in honorem Christi, ad hanc (columnam), quam hic veram cernimus, colligati et flagellati in Pretorio Pilati.«² Sem spada tudi steber v naši dolbini, ker ta predstavlja Kajfovo ječo (glej sl. 10).

C. Vpliv mistikov se pozna bolj v živahnem in nazornem pripovedovanju ko v novih potezah, vendar pa se tudi celo novi motivi najdejo. Tako se je prikazal Jezus sv. Jeri med dvema rabeljema. Eden ga je s trnjem šibal po eni plati obraza, da je bila vsa razorana in še očesno jabolko ranjeno, drugi pa je tepel z vozljato vrvjo po drugi plati lica, da je bila celo rujava, siva in otečena. Cochem in drugi so to sprejeli v popis bičanja obraza³. Sv. Brigitta pa pripoveduje, kako se je bičanje nehalo. Neki mož je pritekel, oštel rabelje, da hočejo Jezusa brez obsodbe ubiti in je naglo prerezal vrv, s katero so bile Jezusove roke k stebru pritrjene. Na pol mrtev, a svoboden je Jezus padel na tla⁴. Tudi to verzijo so poznejši življenjepisci Jezusovi večidel prevzeli. Katarina Emmerich ima sicer razne podrobnosti kakor n. pr. da so Jezusovi znanci na velblodih mimo kraja bičanja prišli, ali pa da so se pasle ob pogledu na golega Zveličarja sprijene ženske, a to je ostalo dosihdob še brez vpliva na predstavo bičanja.

¹ Dum (damnatos) verberabant, circum eadem columnam citatis gressibus impellebant. Bosio, De triumphanti Cruce, 75.

² Quaresmio, Elucidatio T. S. II, 294.

³ Cochem, o. c. 876.

⁴ L. Clarus, Leben und Offenbarungen der hl. Brigitta, Regensburg, 1856, I, 21.

Dvojno bičanje, ki ga še dandanes zagovarjata P. Vannutelli¹ v Rimu in P. Barnabé Meistermann² v Jeruzalemu, popolnoma odklanjamo.

a) Vir za dvojno bičanje sta dva »pristna« stebra, obadva »columnae flagellationis in praetorio Pilati«, kakor trdita napisa. Nobenega ne moremo degradirati, da bi bil »columna verberationis in domo Cayphae«, ker 1200 let ne pozna te »verberacije« in, če govori o stebru pri Kajfu, ga smatra vedno za steber postavne »flagelacije«. Verberacijo so vstvarili in opisali šele preveč rahločutni starinoslovci, ki so smatrali vse za pristno, kar se časti.

b) V Kajfovi hiši po našem mnenju sploh ni bilo stebra bičanja. Edini samostojni vir zato je en stavek burdigalskega romarja, vsa druga poročila so odvisna od njega. Piše pa: »In eadem ascenditur Sion et paret, ubi fuit domus Caifae sacerdotis, et columna adhuc ibi est, in qua Christum flagellis ceciderunt. Intus autem intra murum Sion paret locus, ubi palatium habuit David.«³ Ko je romar omenil Kajfovo hišo, še doda, da je na Sionu (ibi⁴) tudi (adhuc = etiam⁵) steber bičanja, hiša in steber zunaj obzidja, za obzidjem pa (intus autem intra murum) je Davidova palača. Steber bičanja se še vidi (est), o Kajfovi hiši so pa le sledovi (paret, ubi fuit). Kje je steber, ne pove, ker se je, kakor je znano, bolj brigal za rimske in judovske spomenike, ko za cerkve. Sv. Epifanij pa pravi, da je tudi za časa preganjanja bila v Jeruzalemu izven mesta cerkev na Sionu, kar je po vsem verjetno, ker nam je znan tudi red jeruzalemskih škofov za to dobo. Da je v tej cerkvi se nahajal naš steber, priča Eterija ok. l. 385⁶, potem sv. Hieronim in Prudencij in nobenemu ne pride na misel, da bi bil ta steber kedaj v Kajfovi hiši. Šele par sto let pozneje (ok. l. 500) je vedel Teodozij o njem poročati, da je od Kajfa »na povelje Gospodovo sedaj (!) sledil v sionsko cerkev« t. j. vsled teksta burdigalskega romarja si njegovo navzočnost drugod razlaga na celo legendaren način⁷. Tekst burdigalskega romarja je zapeljal tudi Armence, da so v Odrešenikovi cerkvi postavili v spomin na nekdanj na tem mestu se nahajajočo relikvijo tudi steber, ki se pa je pozneje smatral za pristnega. Tako je najbrž marsikateri podoben spomenik bil izprva le pedagoškega, komemorativnega pomena, v ljudskih očeh pa je postal sčasom avtentičen⁸.

¹ La Santa Colonna che si venera in Roma a S. Prassede, Roma 1896. (Marucchi, Basiliques et églises de Rome, Rome 1901, 333).

² Nouveau guide de T. S. 79. — ³ Geyer, o. c. 22.

⁴ »Ibi« je navaden uvod za predmete, ki jih je romar videl. O tempeljskem hribu in okolici pripoveduje šestkrat začevši z »ibi« in dotični predmeti ležijo daleč narazen.

⁵ »Adhuc« se ne najde več pri romarju, pač pa ima njegova sodeželanka Eterija večkrat to besedo v pomenu etiam (Geyer, o. c. 393).

⁶ Animosi vadent in Syon orare ad columnam illam, ad quam flagellatus est dominus. (Geyer, o. c. 88). Syon pomeni pri Eteriji sionsko cerkev (Geyer, o. c. 380), Teodozij je pozneje rabil izraz »Sancta Sion«.

⁷ Columna, quae fuit in domo Caiphae, ad quam dominus Christus flagellatus est, modo (= nunc, Geyer, o. c. 431) in sancta Sion iusso Domni ipsa columna secuta est. Geyer, o. c. 141.

⁸ K dokazu iz besedila dodamo lahko še stvaren razlog: Kdo bo iz pre-

Ketten legten sie dem guetigen Herrn an seinen Halß, daß alle, die ihn ansahen, erkennen solten, daß er den Todt verschuldet haette.«¹ S tem je naš zanimivi kip v vseh podrobnostih razjasnjen in je gotovo, da predstavlja Jezusa v Kajfovi ječi in sicer na južno-nemški način², isto ječo po štajerski navadi pa smo obiskali v naši podzemeljski kapeli. Torej dvakrat isti prizor! Je-li to nameraval zaslužni Matevž Vretscher? Iz evangeljskih poročil je jasno, da je bičanju brez pretrganja sledilo venčanje. Nobeden pisatelj in nobeden mistik ne trdi, da je bil Jezus vmes v ječi, kakor kaže šmarski pot trpljenja. Vendar pa ta ni sam. Koroški pasijon iz Krške doline ima ravnota motiv. Po bičanju zapove stotnik rabeljem:

Wenn Ihr den Mann habt festgemacht,
So führet ihn mit scharfer Wacht
Indess sogleich in den Arrest:
Seht, daß er nicht wird aufgelöst.³

Očividno je Kajfova ječa, ki so jo videli v podobljeno v samotnih gorskih in gozdnih kapelicah, a niso znali njenega prvotnega pomena, dala povod za ječo Gospodovo med bičanjem in venčanjem pri Pilatu. Stvar je čisto jasna, odkar se nam je posrečilo najti izvirnik našega šmarskega kipa.

Najprej smo enako podobo dokazali pri Sv. Lenartu v Slov. goricah, kjer se je našla oljnata slika XVIII. stol. v shrambi za staro šaro (sl. 10)⁴. Njen podpis se glasi: Der gegeißelte Heiland in der Wiß Capellen. S to podobo je bilo dognano, da je tudi šmarski kip posnetek kake božjepotne podobe.

Star bakrorez v naši lasti z istim Jezusom v sredi in osmerimi čudeži naokoli je pokazal pot za nadalnje raziskavanje. Njegovo besedilo se glasi (sl. 13):

	Ich
	bin auf der Wiss allen alles
	worden und gibe denen
Blinden das gesicht	Hart gebärenden glückliche Entbindung
Stummen die Red	Kranken die Gesundheit
Tauben das gehör	In Gefahr stehenden Trost und Hilff
Kruppen grade glieder,	Für Tod gehaltenen das Leben

¹ Walasser, o. c. 413.

² Meschler (Das Leben unseres Herrn Jesu Christi, des Sohnes Gottes, in Betrachtungen, Freiburg i. Br. 1909, 336) pravi, da se Zveličar v ječi prikovan nahaja v katoliških pokrajinah Južne Nemčije.

³ Schlossar, Deutsche Volksschauspiele, II, 333.

⁴ Sliko je daroval za škofijski muzej v Mariboru veleč. g. župnik Fr. Janžekovič.

Gnadenreiche Bildnus des ge-
geißelten Heylands in der also-
genannten Wiß Capellen
Steingadischer Pfarr und in
der Pfarrkirchen St. Mar-
garethen unter Pettau
gebeyht unnd angerührt.

J. V. Kaupertz Jun(ior) sc(ulpsit) Graz¹.

V Šmarjeti pri Ptujju se je nekda j tak kip med tablicami na-
hajal na stranskem oltarju ter so raditega ljudje v obilnem številu ro-
mali k njemu. L. 1896 se je napravil nov oltar, stari kip pa se je
daroval za neko kapelico v občini Malavas, kjer se še nahaja. V žup-
nišču je oljnata kopija, ki je nekda j krasila veliko cerkveno zastavo².
Gotovo je še več sličnih podob po Slovenskem. Vse so nastale pod
vplivom nove božje poti Auf der Wies' blizu Steingadena na
Bavarskem³.

Opat Hiacint premonstratenskega samostana Steingaden je leta
1730 sklenil, da uvede po običaju mnogih drugih cerkev spokorno
procesijo na Veliki petek. Ker so se v njej nosile razne podobe, sta
dva redovna brata sestavila iz različnih kosov, ki sta jih našla na pod-
strešju, kip bičanega Jezusa. Posebno lepa je bila glava, manj so se
pa podali udje. Zato je brat Lukež Schwaiger, ki je bil slikar, pre-
vlekel kip s platnom, zaphal s pezdirjem in poslikal z oljnato barvo.
Prvokrat je služil kip l. 1732⁴ in potem še 1733 in 1734⁵. Nato so

¹ Johann Veit Kaupertz je živel l. 1741—1816. Dr. Fr. Wibiral, Das Werk
der Grazer Stecherfamilie Kaupertz, Graz, 1909 ne pozna našega bakroreza.

² Poročal veleč. g. Al. Šuta, župnik pri Sv. Marjeti niže Ptujja.

³ Steingaden leži blizu gornjega Lecha, 19 km severozapadno od znanega
kraja Oberammergau, Wies pa je eno uro južno od Steingadena na vznožju Trauch-
berga.

Slovstvo: Neu-entsprossene Gnaden-Blum Auf der WIS, Das
ist Kurtzer Unterricht des Ursprungs und Gnaden-vollen Fortgangs der in Obern-
Bayrn, Augspurger Bistums und einem Löblichen Closter Steinganden... einver-
leibten Wallfahrt auf der WIS genannt. Allwo der allergütigste Gott in einer Bild-
nuß Deß gezeißelten JESU übergrosse Gnaden und Gutthaten barmhertzigst erwei-
set... Erster Theil. Augspurg 1746. — Fernerer und noch weit mehrer
ich ausbreitender Geruch Der Neu-entsprossnen Gnaden-Blum
In der WIS... Anderter Theil. Kauffbeyren 1748. — Wahrer Ursprung und
Fortgang der... Wallfahrt des gezeißelten Heilands auf der Wies. Kempten 1779.
— Wallfahrtskirche Wies bei Steingaden in Oberbayern (Kalender für ka-
tholische Christen auf das Jahr 1854, Sulzbach, 70—75). — Dr. Georg Hager, Die
Bau- und Kunst-Denkmale des Klosters Steingaden. München 1893.

⁴ V prvotni kapelici se vidi napis: Origo sub illo (opat Hiacint) Anno 1732,
11. April. Hager, o. c. 53.

⁵ Nachdem in dem 1730gisten Jahr Hyacinthus Abbt deß Löblichen Stifts.
Steingaden Sacri Ord. Praemonstratensis die an vilen Orthen deß Teutschlands ge-

ga djali nazaj med staro šaro, dokler ga ni dobil neki gostilničar in nazadnje kmetica Marija Lori na posestvu Auf der Wies, ki ga je leta 1739 postavila v novo kapelo. Ljudje pa so kazali veliko zaupanje do podobe in čimdalje večje število jih je prihajalo romat. Raznesel se je glas o raznih uslišanjih, tako da se je morala tudi duhovščina zanimati za stvar, čeprav jo je skraja iz previdnosti prezirala. L. 1744 je dal augsburški škof dovoljenje, da se sme pri kapelici, ki so jo bili med tem za 40 čevljev z leseno bajto podaljšali, vsak dan maševati, l. 1746 pa so položili temeljni kamen za novo cerkev. Isto leto je izšla tudi prva božjepotna knjižica: Neu-entsprossene Gnaden-Blum Auf der Wis s 364 naštetimi izrednimi dogodki, l. 1748 je sledilo nadaljevanje z novimi 397 slučaji. Kot naslovni list ima drugi del bakrorez S. T. Sondermayra v Avgsburgu, ki ga je precej natančno v besedilu in glavni podobi kopiral J. V. Kauperz za božjepotni spominek v Šmarjeti pri Ptuj (Sl. 13), osem stranskih prizorov pa je po svoje in elegantnejše izvršil. Na leto je bilo 40—60 tisoč obhajancev v kapeli Auf der Wis, l. 1745, ko se je sešla cerkvena preiskovalna komisija so našteli že 798 zaobljubljenih tablic, med temi 131 srebrnih. Verniki so prihajali iz vseh dežel nemškega cesarstva, pred vsem seveda iz Bavarskega in Tirolskega. V mnogih krajih so tudi razstavljali in častili oljnate slike in izrezljane podobe, posnete po našem izvirniku¹. Našim Štajercem je bilo predaleč, da bi romali na Bavarsko,

wohnliche Procession oder Umgang an dem Charfreytag auch in seiner Hoffmarch einzuführen entschlossen: wurde auch unter andern Vorstellungen des geheimnußvollen Leydens unsers Erloesers eine Bildnuß der Geißlung Christi erfordert.

Zu diesem End ist ein zwischen Staubvollen Geraeffel schon vor etlich Jahren gefundener, und nach Bildhauer Kunst wohl außgearbeiteter hoeltzerner Kopff, welcher schlechthin unter andern Sachen aufbehalten, widerum hervorgezogen worden. Disem Haupt dann die uebrige Theil einer Bildnuß zu geben, suchte und fande man unter dem Tach einen von Holtz schlecht außgearbeiteten obern Leib, an einem andern Orth ebenfalls unter gleichsam verworffenen Sachen Arm und Fueß, aber weilen dise Theil von unterschiedlichen Wincklen zusammen getragen nach Proportion oder Bilder-Kunst sich nit wohl zusammenschickten, wurde der gantze Leib mit einer Leinwat ueberzogen, hin und wider absonderlich an denen Glidmassen mit Werck und Tuechlein außgefüellet, das Haupt mit gemachten Haaren bedeckt, und letstlich durch Fr. Lucas Layen-Bruder deß Closters Steingaden einen erfahrenen Mahler mit Oel-Farben gefasset. Auf solche Weiß wurde diser Bildnuß die Gestalt des gegeißleten Jesu gegeben, und in solcher Vorstellung ist selbe drey Jahr nacheinander nemlichen von An. 1732. bis 1734. in offentlicher Procession oder Umgang an dem Charfreytag auf einer Tragen oder Ferculo herumgetragen worden. Neu-entsprossene Gnaden-Blum, 1746, 21.

¹ Besonders anzumerken verdient, daß vile eintweders gemahlene oder von Holtz ausgearbeithete nach dem Gnaden-Bild gestaltete und an Selbigem anberuehrte Bildnussen an unterschiedlich, auch weit entlegenen Orthen offentlich

a ker so slišali o novem božjem potu, so hoteli imeti vsaj posnetek čudotvornega kipa. Ker se je ta dne 31. avgusta l. 1749 iz kapele Auf der Wis prenesel v novododelani prezbiterij (150 korakov proč od kapele) in je bil tedaj bakrorezec J. V. Kauperz šele osem let star, zato je podpis na šmarjetski podobici (Wiß Capellen) in morda tudi na nekdanji šentlenarski sliki netočen in le v širšem pomenu resničen¹.

Steingadenska božja pot je začela propadati, ko so l. 1803 samostan sekularizirali, znova se je oživila l. 1843 in se še dandanes obiskuje, posebno v postnih petkih, pred vsem na petek žalostne Matere božje. Stoji še krasna božjapotna cerkev v rokoko slogu, dolga 57 m, široka 27 m, s 33 m visoko pakrožno kupolo, posvečena l. 1756.

10. Kapela venčanja Jezusovega.

Jezus sedi nad oltarjem s trstiko v roki in obdan od istih štirih rabeljev ko pri bičanju: Eden mu tišči z železnimi rokavicami trnjevi venec na glavo, druga dva vsak od svoje strani s palicama pritiskata nanj, četrti pa je pokleknil pred Gospoda in mu jezik ter osla kaže.

Slikar je na zadnji steni prizor spopolnil. Dva dečka ščuvata psa na Jezusa, za ograjo pa slonijo Malh, vojščak in sluga, ki ga je poslala Prokula. Z visokega mostovža gledajo Marija Devica, sv. Janez in druge osebe zasramovanje Jezusovo. Na levi steni kaže Pilat Jezusa, rekoč: »Glejte človek!«, na desni si pa umiva roke, obsodi Jezusa in vojščaki ga odpeljejo.

Nedolžni Jezus med zbesnelimi vojščaki je kakor Daniel (DANIEL) med levi, to predstavlja predpoda na oboku, to pove tudi napis: Vzгляд krotkosti (EXEMPLAR MANSVETVDINIS). Zveličar je lahko z Jobom govoril: Gospodova roka se me je dotaknila (MANVS DOMINI TETIGIT ME 19, 21). Roka s plamenečim mečem ilustrira ta rek. Z Jobom je lahko vojščakom zaklical: Zakaj me preganjate kakor Bog? (QVARE PERSEQVIMINI ME SICVT DEVS 9, 2). V sliki beži k Bogu bel golobček, preganjan od treh črnih krokarjev. Jezusu so veljale pre-roške besede Izaijeve: Na njem ni več lepote (NON EST EI DECOR 53, 2). Tudi solnce zgubi lepoto, če ga zagrnejo oblaki — pove slika. Trnjevi venec je postal za Jezusa venec življenja (ACCIPIET CORONAM VITAE Jac. 1, 12), podoben zmagoslavnemu vencu, ki ga (v sliki) an-

ausgesetzt und verehret werden, bey welchen dergleichen Bilder GOTT gleich-fahls grosse Gutthaten ausgetheilet. Neu-entsprossne Gnaden-Blum, 1748, 32. — Kip Kristusov je predstavljal bičanje pri Pilatu, kakor je posebno razvidno iz litanij v knjižici iz l. 1779, 30.

¹ Ker se je J. V. Kaupertz pred l. 1765 podpisaval s tz, zato je naš bakrorez narejen ok. l. 1762—1765, ker že kaže precejšno zmožnost in elegantno spretnost umetnikovo.

gel nudi starčku ob koncu dni. Na stolpiču so svetniki: Ignacij Ljolanski, Frančišek Ksaverij (spredaj) in Janez Nepomučan.

11. Žalujoči Jezus v ječi.

Okoli ledja ogrnjen sedi goli Jezus brez verig in brez vezi na štirivoglatem kamnu ter z levico podpira trudno glavo, desnico pa polaga na koleno (Sl. 14). Ozadje je poslikano kot kupola na slopih, z odprtina ob straneh in z zamreženim oknom v zadnji steni. Sredi kupole je od kače ovita svetovna obla in križ nad njo.

Sl. 14. Žalujoči Jezus v ječi.

Tudi pomen te podobe se je pozabil, čeprav pogostokrat zastopa podobo Križanega v kapelicah in križih ob hrvaški meji. Videli smo jih v Šmarju, Rogatcu, potem ob cesti iz Meštinja proti Sv. Petru pod Sv. gorami. Nahaja se tudi v župnijski cerkvi v Slov. Bistrici, prej pa je bila pred gradom¹. Imenuje se »Usmiljeni Jezus«² ali pa tudi »Hrvaški Jezus«. Gotovo, ker je na Hrvaškem najbolj razširjen³. Tam je v zagrebški nadškofiji dvoje župnijskih cerkev⁴ in deset kapel⁵ posvečenih »Ranjenemu Isusu« (Iesus patiens). Največ jih je ob potih; tako se vidijo iz Varaždinu proti Ivancu kar trije. Na Nemškem je posebno sloviti podoben Dürerjev Kristus na čelu njegovega malega pasijona iz l. 1511, na Francoskem se nahaja kip sedečega golega Jezusa z letnico 1475, a Gospod si ne podpira glave, ampak ima roki v naročju zvezani.

¹ Jezus je, izvzemši ledje, gol, roki je položil na stegna, vsako posebej in še ob skupaj ima zvezani. Poročal g. J. Žagar, kapelan v Slov. Bistrici.

² Pri Sv. Petru pod Sv. gorami smo slišali, da se Bog joče, ker je človeku »fraj volo« dal.

³ Šaljivo razlagajo, da se Jezus joče, ker je Hrvata ustvaril.

⁴ Solina pri Glini in Gradec pri Vrbovcu. Tudi v župnijski cerkvi v Samoboru je menda za velikim oltarjem tak ranjeni Jezus.

⁵ Na Letovanskem vrhu (župnija Žažina), na Veternici (ž. Mihovljan), v Kuršancu (ž. Nedelišće), na Pleškom polju in v Veliki gorici (J. Barlè, Povijest turo-poljskih župa. Zagreb 1911, 220 nsl.), v Gjurgjevcu, Dubravi pri Ivaniću, Topolovcu, Novih Čicah in v kapeli pri usmiljenih bratih v Zagrebu (nekdanj na Jelačičevem trgu. J. Barlè, Povijest župa i crkava zagrebačkih I, 82). V Slavoniji naš poročevalec g. nadškofijski tajnik zagrebški J. Barlè ni našel takih podob.

Povoljne razlage te podobe še dosedaj nimamo¹ in je tem težja, ker so umetniki premalo ločili med raznimi položaji v Jezusovem trpljenju. Mi razlikujemo pet različnih situacij in predstav sedečega Jezusa.

1. Jezus zasramovan pri Pilatu. Pilat je bičanega Jezusa dal vojščakom, ki so ga vzeli na dvorišče, poklicali kohorto, ga slekli, mu ogrnili škrlatast plašč, so poklekovali pred njega in ga zasramovali rekoč: Zdrav bodi, kralj judovski! In so pljuvali v njega in mu trst jemali ter ga tolkli po glavi². V Jeruzalemu se še kaže kraj s kapelo (12. stol.), kjer se je neki to zgodilo³, na Kalvariji pa se vidi tja prenešen kamen (kos stebrovega valja), na katerem je Gospod sedel⁴. Pri nas so zato sedečega, s plaščem ogrnjenega Zveličarja, ki ima trst v roki, radi stavili vrh stebrov sredi trgov. Pred 20 leti se je še videl v Laškem trgu, dandanes pa se še najde v Središču iz l. 1757 (imenuje se »Bog na placi«, ker je na trgu zadi za kapelo Žalostne Matere božje)⁵, v Slov. Bistrici pa je prenešen v župnijsko cerkev najstarejši kip te vrste z letnico 1440.

2. K smrti obsojeni Jezus v Pilatovi ječi. Kristusovo ječo so lokalizirali v bližini Antonije šele v križarski dobi. Prej so namreč kazali Pilatovo sodišče, Kajfovo in Anovo hišo na Sionu, poleg pa, pri Armencih, ječo Gospodovo. S prihodom križarjev so vse te spomine prenesli k Antoniji. Ječo, v katero so zaprli Gospoda tisto noč, ko so ga vjeli v Getzemani, že omenja ob desni (južni) strani jozafatske ceste spis Cité de Jerusalem l. 1187⁶, isto piše Ernoul leta

¹ F. Ks. Kraus (Geschichte der christlichen Kunst, Freiburg i. Br. II, 306) loči Jezusa s trnjevim vencem in trstiko, zasramovanega od vojščakov, ter pravi, da ga imenujejo Nemci Erbärmdebild, Francozi pa Homme de Douleurs, mož trpljenja, potem pa Jezusa v ječi, ki ga zove Misericordia in Christus im Elend, J. Detzel (Christliche Ikonographie, I, 452) navaja ista imena brez razlage, E. Mâle pa trdi, da vse te podobe predstavljajo Jezusa pred križanjem. Zoper omenjena imena moramo opomniti, da je Erbärmde-Misericordia in Douleurs-Elend, torej istovetna imena za nasprotno predstavo! Vrhutega je izraz Misericordienbild za Zveličarja uvel J. Messmer (Mitteilungen der Zentr.-Kommission, Wien, 1869, 133) in sicer za Kristusa sv. Gregorija, ki je čisto drugačen, kakor bomo videli.

² Mt 27, 26—30; Mk 15, 15—19; Jan 19, 1—4. Prizor je predstavljen v ravno kar opisani 10. šmarski kapeli.

³ Meistermann, Guide, 97. — ⁴ Meistermann, o. c. 83. Quaresmio, II, 327.

⁵ Po opisu in fotografiji g. M. Krajnc, kapelana v Središču.

⁶ A main destre de cele rue jozafas avoit ./. moustier (monasterium) con ape-loit le repos... e la estoit la prisons, v il fu mis la nuit quil fu pris en gessemani. Tobler, o. c. II, 1000. Samostan Počitka je bil blizu današnje 4. postaje križevega pota.

1231, podobno Mousket leta 1241¹. Poznejši romarji pa ne obiskujejo ječe, v kateri je bil Gospod še pred obsodbo zaprt, ob jozafatski ulici, ampak vnovič pri Armencih na Sionu in sicer zato, ker se je zopet na Sionu pomeščala Kajfova hiša.

Iz 14. veka pa imamo naenkrat vest, da je pri Pilatovi hiši ječa, v katero so Gospoda po obsodbi zaprli, preden so mu naložili križ. Zapisal jo je grški protonotar Perdikka iz Efeza². Kazali so jo tudi frančiškani l. 1525 holandskemu romarju Arentu Willemszu³. To je čisto reproducirajo koroški pasijoni in pa šmarska kapela žalujočega Jezusa.

Sl. 15. Jeruzalem. Jezus v ječi v grškem samostanu pretorija.

Tradicija o tej ječi se v Jeruzalemu nadaljuje v ječi novo pozidanega grškega samostana pretorija, ki stoji tam, kjer so v novejšem času odkrili severno od bolečinske ceste (Via dolorosa) vrsto v skalo vsekanih prostorov, ki so služili deloma kot hlevi, deloma kot zapor. Posebno zanimiva je skalnata celica s kamnito klopjo, ki ima luknji za obsojenčevi nogi. Naša sl. 15 kaže ravno ta prostor pa tudi način, kako si Grki mislijo, da je bil Jezus tukaj zaprt, dokler mu niso pripravili križa⁴. Po legi pa moderna ječa ni identična z ono iz 14. do 16. stol.

3. Jezus v ječi na Kalvariji. Pozidali so to ječo potem, ko so Perzi l. 614 razdjali Konstantinove stavbe okoli božjega groba, zakaj v dobi Eterije in drugih predperzijskih romarjev je še ni bilo. Omenja se prvič okoli l. 735, ko je na Veliki petek služila za že zgoraj opisano predstavo nošenja križa. Obiskal jo je tudi menih Epifa-

¹ Michelant et Raynaud, o. c. 114.

² Custodia, Domino ubi oneraverunt crucem. Quam bajulavit mox Cyrenaeus Simon. Migne, P. gr. 133, 963.

³ Kneller, o. c. 143.

⁴ Tloris te stanice se vidi pri Meistermannu, Nouveau guide, 103. Sliko nam je oskrbel g. dr. Jakob André, ravnatelj avstrijskega gostišča v Jeruzalemu. Neumestno je, da ima Jezus v ječi trstiko, sicer pa je podoba celo moderna, brez zgodovinske podlage.

nij¹ ok. l. 820². Zakaj se je Jezus mudil v ječi, nam pove ruski igumen Daniel ok. l. 1110. Judje so namreč ta čas postavljali križ po koncu, na katerem so ga na to križali³. Psevdo-Bonaventura je vest o tej ječi razširil na zapad, kartuzijan Ludolf je trdil, da je bil Jezus zvezan v njej⁴. A že arhidiakon Fretell je v XII. stol. spoznal, da je ime »ječa« legendarno, dasi je kraj časti vreden. Zakaj, kakor on pravi, je bil ta prostor v Jezusovi dobi polje in je tu Kristus čakal, da so mu priredili križ⁵. Tudi Quaresmio⁶ je dvomil, ali je bila tukaj ječa ali pa naravna votlina. Drugo je sprejel Cochem⁷ in po njem Katarina Emmerich⁸. Pa nobeno ni res, v Konstantinovi dobi je bila tukaj planota. Romarjem se še dandanes kaže ta ječa in se trdi, da je moral Jezus v njej čakati, dokler niso obeh razbojnikov bičali, pripravili križ in luknje za tri križe vsekali v skalo⁹. Ječa je 5^m dolg in enako širok, na tri ladje razdeljen temen prostor z oltarji. Pred vhodom na desno roko pa leži pred oltarjem na tleh kamnita plošča z dvema luknjama za noge vjetnikove¹⁰ in zraven je moderna slika, čisto podobna oni v grškem pretoriju (Sl. 15). Vendar pa se plošča že v 15. stol. omenja. Nizozemska križevopotna knjižica iz one dobe ima za deveto postajo: »Kako je Jezus sedel na kamnu na mestu, ki se imenuje ječa Kristusova«. »Postavili so ga na kamen z njegovimi božjimi nogami in privezali v dveh luknjah kamna, kakor morilca v kaki kladi«. ¹¹ Druga knjižica pravi, da so ga prej slekli, preden so

¹ Migne, P. gr. 120, 262.

² Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur². München, 1897, 420.

³ Zeitschrift des deutschen Palaestinaverains 1884, 28. — ⁴ O. c. 419.

⁵ De carcere vero et medio mundi fabulatorie praedicatur; cum utriusque loci dignitas reverenda sit. Locus namque, qui modo Carcer Christi dicitur, in passione Iesu campestris erat, sed in eo moram habuit, quamdiu machinabantur ei crucis suspendium. Migne, P. lat. 155, 1050. Dobesedno ima to tudi Evgesipp, Migne, P. gr. 133, 1002. Podobno Janez iz Würzburga l. 1165. Migne, P. lat. 155, 1077.

⁶ Elucidatio T. S. II, 298. — ⁷ O. c. 957.

⁸ O. c. 1007, 1009. — ⁹ Düsterwald, o. c. 77.

¹⁰ Tloris ječe in sliko oltarja s ploščo najdemo v knjigi Ichnographiae locorum et monumentorum veterum Terrae Sanctae, accurate delineatae et descriptae a P. Elzeario Horn, Ordinis Minorum provinciae Thuringiae (1725—44), ed. P. Hieronymus Golubovich, Romae 1902, 32 in 80. Prim. tudi Schuster-Holzammer, Handbuch zur Biblischen Geschichte, Freiburg i. Br. 1906. II⁶, 530¹, kjer se še trdi, da je bila ječa prvotno bržčas cisterna.

¹¹ Ihsūs wert gestelt op een steē met sijn godlike voeten ond' toe gebondē in twee gaters vaden steen geliċ een moerdenaer in een stoc. Kneller, o. c. 210. V drugem tekstu 15. stol. se pravi: Carceri inclusus fuisti et ad grandes lapides vinculatus, quorum hodie foramina videntur, per quae fuerunt pertracta ipsa vincula. (Kneller, o. c. 162). Zanimivo je, da niso v luknjah noge, kakor trdijo dandanes Grki, temveč vezi.

ga posadili v skalnato steno¹. Gol, v kladi sedeč in zvezan Zveličar je torej značilen za golgotško ječo, a na zapadu v umetnosti neznan.

4. Pač pa je zelo razširjena skrajšana oblika, da goli Jezus sedi zvezan na kamnu, brez sledu kake ječe. Že prej omenjeni molitvenik pravi: Kako je sedel Jezus na kamnu, in ne v kladi, v kraju, ki se je imenoval ječa, kakor da bi pravzaprav ne bilo ječe. Podobno je Jan Pascha označil 11. postajo: »Ko je na kamnu sedel in bil obleke oropan«². V tirolskem pasijonu so Jezusa najprej na Kalvariji slekli, potem pa je sedel³. Na Francoskem se vidi goli Jezus z zvezanima nogama in rokama sedeti na naravni skali, čez katero so pognili njegovo obleko. Ob vznožju skale se vidi včasi izklesana mrtvaška glava kot znamenje, da se vrši prizor na Kalvariji. Ta kip se torej popolnoma strinja s Paschovo postajo: »Ko je na kamnu sedel in bil obleke oropan«. Ti kipi niso torej nikakor last in velik izum francoskih umetnikov, kakor se je mislilo⁴, temveč ideja za nje se je spočela na Kalvariji. Že to je značilno, da nastopijo prve take podobe istočasno ko prva pobožnost križevega pota. Iz obeh odseva torej globoki vtis, ki so ga dobili jeruzalemski romarji na sv. mestih. Dürerjev Kristus, ki sedi na kamnu na zeleni livadi in žalosten podpira glavo, je istega izvira⁵, ravnotako tudi Usmiljeni Jezus pri nas in Ranjeni Isus po Hrvaškem. Le izjemoma, če se namreč posebič dokaže, lahko predstavljajo tudi Gospoda v Pilatovi ječi. Sicer pa je Pilatov zapor le za 600 let mlajši duplikat golgotške ječe; v obeh je Kristus čakal, da so križ pripravili, prvokrat, da so ga stesali, drugikat, da so ga po koncu zasadili.

5. Jezus sedi na tleh na križu, mesto na kamnu. Tako še vsaj indirektno vpliva golgotška ječa. V pasijonski igri iz Donau-eschingena (15. stol.) posadijo, prišedši na Kalvarijo, Jezusa na križ, ki leži na tleh, da počaka, dokler ne obesijo razbojnikov in v njego-

¹ Kneller, o. c. 201.

² Kneller, o. c. 158.

³ Tunc capit Ihesus sedem. Wackernell, o. c. 132.

⁴ »Sedeči Kristus misli in trpi. Treba je bilo predstaviti najglobokejšo moralno bridkost, ki se da misliti, združeno z najvišjim fizičnim trpljenjem. Težka naloga, ki bi lahko ostrašila največje umetnike. Naši stari mojstri pa so se ga pri svoji dobri volji in priprostosti lotili. Delali so enostavno kakor po navadi in zdi se, da se niso zavedali, da so poskusili stvar, katere se še ni nihče lotil.« Mâle, o. c. 89.

⁵ Tudi ta podoba se je veliko precenila: Dürerjeva last je le globoko čustvo, ki se v njej izraža, a je za Zveličarja pretirano. Rane na nogah izvirajo ravnotako iz nespornostimljenja ko na naslovnem listu Velikega pasijona, kjer od vojščaka s poklekovanjem in s trstiko zasramovani Kristus že nosi na rokah in nogah od žebljev vsekane rane.

vem križu zvrtajo lukenj¹. V briksenskem pasijonu pa že slečeni Zveličar sedi na križu, med tem pa nastopi Izaija in spominja na svoje prerokovanje, da bo Odrešenik kot jagnje v mesnico peljan². V frančiškanskem samostanu v Schwazu, se vidi freska iz 16. stol., ki predstavlja nagega, na križu sedečega Zveličarja³, v današnji dobi pa je isti prizor v naravni velikosti v mramorju izborno izklesal Valentin Kraus⁴.

V kakem položaju se nahaja šmarski žalujoči Zveličar? Freska v prejšnji kapeli kaže Gospodovo obsodbo, v naslednji kapeli pa sledi nošenje križa, sredi med tema kapelama pa je naša dolbina z Jezusom v ječi pri Pilatu. Krška pasijonska igra, ki smo jo že zgoraj kot vir za ječo po bičanju citirali, ima tudi to ječo po obsodbi. Ko so obsojenega Zveličarja odpeljali z odra in se je zaprlo srednje zagrinjalo, je na eni strani trodelnega odra nastopila smrt ter se je bahala, da tudi najmogočnejše premaga in ji bo istotako Jezus podlegel na križu, na drugi strani pa se je pokazal Jezus v ječi, zastražen od dveh judov. Angel je poleg njega in poje⁵:

Ach, wie schwer ist dir, mein Gott,
Was leid'st du für Schand und Spott!
Im Kerker mußt du sitzen und leiden
Endlich gar den Tod:
Niemand tut dich bedauern,
Tun nur auf Hoffart lauern.
Wegen deiner Sünd,
O Adamskind,
Ach laßt, ach laßt uns trauern!
O Jesu, sei getröst,
Weil du die Welt erlöst
Von Sündenband
Mit Spott und Schand,
Da alls' verloren g'west...

Glede Pilatove ječe je posebno zanimiv kapelski pasijon, ki se je v treh oddelkih predstavljal⁶: prvikrat na Veliki petek zjutraj v obsegu od zadnje večerje do smrtne obsodbe pri Pilatu, drugikrat isti dan zvečer od obsodbe do pogreba, tretjič na Velikonočni pon-

¹ Nu tund sy dem Salvator daz crütz ab und satzend in untugenlich dar uff. Mone, Schauspiele des Mittelalters, II, 314.

² Die weyl Cristus am creutz sytzt, spricht Esayas zu den volckh. Wackernell, 404.

³ Atz, Kunstgeschichte v. Tirol, Innsbruck, 1909, 817.

⁴ Jahresmappe der Deutschen Gesellschaft f. christliche Kunst, 1906, 16.

⁵ Schlossar, II, 346.

⁶ Dom in Svet, 1912, 17. Igro nam je dal na razpolago g. Štefan Singer, župnik v Logi vesi pri Vrbi. Našel jo je v Železni Kapli.

deljek vstajenje. Predgovornik, ki napoveduje vsebino igre, pravi na Veliki petek zvečer, da »Jezus cielu nueč u kijhi zapert sedi«, potem nadaljuje o srečanju Marije na križevem potu, o Veroniki in o križanju. Prizori pa, ki se na to na odru odigravajo, odgovarjajo dogodkom pri Kajfu (vojščaki si priskrbijo ognja, da se grejejo in sv. Peter Jezusa zataji). Ko pa Jezusa od duhovnikov pripeljejo v ječo, se brez prehoda nadaljuje dopoldanska igra, ki se je končala z obsodbo pri Pilatu. Eden stražnik ostane namreč pred ječo, druga dva pa hitita domov, »da pripravita h križanju vse, kar bo potreba«¹. Jezus v ječi pa je nag, s trnjem ovenčan, k smrti na križu obsojen. Globok utis je moral napraviti na poslušalce naslednji razgovor med Jezusom, ki trikrat z besedami improperij toži radi nehvaležnosti judovskega ljudstva, med angelom, ki ga tolaži, in stražnikom, ki mu privošči kazen in smrt².

Angel³.

Oh Jezu skuez toju veliku terplienie
bode vsim perneslu to večnu vesele,
potraštan badi od Nebeškiga Očeta,
dokler skuez letu badeš ti zaduebu,
kar je biu Adam že davno zgubu.

Kristus.

Ah Volk, ah Volk lubezniui moi,
kaj sim jez tebi stueru, jez Stuarnik toi,
iz Egypta sim jest za te te Egyptarje tepu,
ti pa si mene do par naziga slieku⁴.

¹ Isti namen je imela Pilatova ječa po Arendtu Willemszu l. 1525, kakor smo zgoraj slišali. Prizor, kako se vojaki pri ognju grejejo, so najbrž radi večernega efekta od jutra na popoldne prenesli, neuki kmetski skladatelji so pa potem prehod h križevemu potu zabrisali in skazili, tako da se zdi, da so Kristusa veliki duhovniki k smrti na križu obsodili in da so ga iz Kajfove ječe na Sionu naravnost na Kalvarijo peljali.

² Po brikenskem pasijonu iz 15. stol. poje Jezus, težki križ noseč, cerkvene improperije Velikega petka v latinskem in nemškem jeziku, Judi pa mu ugovarjajo.

³ Angel pride h Gospodu v Kajfovo ječo. Prim. Cochem, o. c. 817 in Katarina Emmerich, o. c. 951. Angel pri bičanju v krškem pasijonu prim. Schlossar, o. c. II, 333 in 346.

⁴ Tirolski pasijon (Wackernell o. c. 127) ima:

Mein volk, gib mir antwurt;
Was hastu übels von deiner gepurt
Von mir enphangen oder erkant?
Wan ich füert dich aus Egipten lant!

Prim. Popule meus, quid feci tibi? aut in quo contristavi te? responde mihi!
Quia eduxi te de terra Aegypti, parasti crucem salvatori tuo.

Stražnik.

Prau so ti viši fary strilli,
da so tebe h kryžu te smerti obsodili,
prau je, da se an tak galf umori,
kier mati¹ in zapeluje ludi.

Angel.

Potraštan badi, ah Jezu ti našu vesele,
dokler je billu vselei taju² veliku želje
temu riunemo člaveku pomagati,
sej ti te nebeški oče vselei na strani stati.
Zatoire se serčnu u to smert podei
Inu temu riunemo člaveku pomai³.

Kristus.

Ah Volk, ah Volk lubeznivi moi,
kai sim jez tebi stueru, jez stuarnik toi,
ti mene za naj večiga hudobnika teržiš,
Kir ti mene na križi vmoriti želiš⁴.

Stražnik.

Glih prau se tebi godi,
da mareš u kihi zapert sedeti,
poprei si drugem atu na strani stati,
zdej pak sam sebi na mareš pomagati.

Angel (proti ljudstvu).

Vesiele badite, o karšanske duše,
kier Kristus nase vzeme vaše griehe,
za volo katiereh an⁵ tulkai terpi
inu cellu preliti mare⁶ sojo sueto riešno kri,
traštu inu h veselo⁷ vašem dušam,
da baš ti člavek od peklenske ječe riešen.

Kristus.

Ah volk, ah volk, lubeznivi moi,
kaj sim jez tebi sturu, jez stvarnik toi,
kier mene taku špotliu polonaš,
kier ti mene z badečim terniam kronaš⁸.

Stražnik.

Glih ena taka ternaua krana je magla tebi perpraulena biti,
da ju mareš na tojej glai občutiti,

¹ moti. — ² tvoje. — ³ pomagaj. — ⁴ Prim. »Parasti crucem salvatori tuo«.

⁵ on. — ⁶ mora — ⁷ k troštu in k veselju.

⁸ Prim. »Et tu dedisti capiti meo spineam coronam«.

kaj baš ti copernik velku govuru,
sei si ti prei doisti hudiga stueru,
ti pak koi tihu dei inu mouči,
asicer jes tebi toju kranu še bol gor na glau potoučem.

Tu pridejo vsi judi in stražnik govori:
Zdei je žie zeit s tem copernikam en kanc storiti,
ga očemo tudi koi un s kihe potegniti.

Drugi jud pravi:
Le tu je niega suknia, ju marmu na niega diati,
da ga ba magu en vsaki ložei spoznati¹,
potiem ga očemu s križam na Gara Calvario gnati,
inu tam nigou zasluženi lon dati.

Tekst pasijonskih iger nam je odkril vso težo bridkih misli in čuvstev, ki grenijo Usmiljenemu Jezusu (Sl. 14) zadnje trenutke, ko sedi gol v ječi in utrujen podpira od pogleda v bodočnost težko glavo ter v duhu zre (nad sebo) od zapeljive kače oklenjen svet in križ, na katerem bode kmalu, četudi za mnoge brez sadu, pribit.

12. Kapela križeve nošnje.

Kipi na oltarju: Jezus pade pod križem na tla, vojak, ki ga na vrvi vodi, prestreže križ, Simon iz Cirene pa križ od zadi prijema². Neki rabelj pa brez usmiljenja z buzdovanom bije po Gospodu.

Freska na zadnji steni: Tu koraka ostali spreved na Kalvarijo. Naprej dva vojščaka, potem Jožef iz Arimateje³, vojščaki z vrvjo, poveljnik v levovi koži, slednjič Marija z ženama. Na desni steni slačijo Jezusa v pričo judovskih poglavarjev in vojščakov. Na levi steni ga križajo na tleh v prisotnosti pobožnih žen.

Obok. Na sredi je uboj Abela (ABEL) kot predpodoba Jezusove smrti in nedolžnosti (FORMA INNOCENTIAE). V voglih so štiri sličice, ki se nanašajo na les sv. križa. Jezus nese križ in vabi: »Moj jarem

¹ Walasser (o. c. 462) opomni ob začetku križevega pota: Und sie zogen ihm an seine eigne Kleyder, auff daß ihn jederman solt erkennen.

² V isti roki je držal obenem molitvenik, kakor kaže naša neobjavljena, pred obnovljenjem narejena fotografija. Ker so pozneje knjigo proč vrgli, pa grabi sedaj — za zrak! Simon je pobožno udan, pripognjen, bolehen. Spominja na tožbe Simona v briksenskem pasijonu:

Und pin ein armer krumpfer man,

Das ich für war nit tragen kan;

Wan ich vert grossen schaden nam,

Das ich noch in meinem rucken pin lam. (Wackernell, o. c. 126).

³ Wackernell, o. c. n. 1985.

je sladek« (IVGVM MEVM SVAVE EST. Mt 11, 30). Krvaveč stoji v stiskalnici in toži: »Sam sem stiskal svojo stiskalnico« (TORCVLAR MEVM CALCAVI SOLVS. Iz 63, 3)¹. Ves od žarkov obdan kaže Jezus svoje petere rane, ki jih je dobil na križu, ter zdihuje: »Je-li bolečina, kakor moja bolečina?« (SI EST DOLOR SICVT DOLOR MEVS. Žal 1, 13). Slednjič vidimo košato, »krasno in bliščeče drevo« (ARBOR DECORA ET FVLGIDA)², drevo sv. križa.

Na stolpiču so sv. Jurij, sv. vojščak Martin (spredaj) in sv. Florijan.

Preseka v gozdu se zgoraj sklene s počreznim zidom, ki pomeni kalvarijsko obzidje.

V cerkvi božjega groba v Jeruzalemu je Kalvarija 10 × 12,5 m prostorna in 4,70 m visoka, po stopnicah dostopna planota. Le severovzhodni vogel (pribl. 4 × 4 m) počiva na skali, vse drugo je podzidano in so spodaj razni prostori. Romarji pa so mislili, da je vsa planota prvotna in je Kalvarija v Kristusovi dobi ravnotako zgledala ko dandanes. Pobožni Cochem n. pr. piše, da je Kalvarija skalnat in nerodovit vrh, 30 korakov dolg in 24 korakov širok, na katerem je bilo za malo ljudi prostora, zato so se pa gledalci v nepreglednih vrstah zgrnili okoli nje³. Seveda je moral strmi vrh biti zagrajen. Zato najdemo nizek zid ne samo v Šmarju, temveč tudi v Gradcu, v Marenbergu, v Vojniku in v Celju⁴ ter na Monte Varallo v Italiji⁵. Na Bavarskem so ta zid celo v panoramsko sliko sprejeli⁶.

¹ Drevo stiskalnice je les sv. križa, ki je iztisnil iz Zveličarja vso rešujočo kri. O razvoju te podobe gl. naš članek o Kristusu v Stranicah in pri Sv. Petru pri Mariboru. »Voditelj« XI (1908) 350—354. Posebno opozarjamo pri tej priliki na narodno pesem: »Jezusova oprava ob trpljenju« (Štrekelj, III, 673), ki bi se pravzaprav morala imenovati: »Jezus v tlačilnici«. Marija sreča Jezusa, ki je oblečen kakor kmetje v 18. stol. ter ga vpraša, kako opravo bode imel na svoji sv. hohceti, kakšne škornce, štunfece, (kratke) hlačice, srjeco in kapico. Kristus odgovarja, da bode do gležnja, do kolena, do pasa, do grla in čez glavo v svoji krvi stal. V sv. pismu (Iz 63, 1—4) povprašuje prerok, v narodni pesmi pa Marija. Po Izaiju so Mesijeva oblačila krvava, po narodni pesmi (in sodobni eksegezi) pa Gospod v lastni krvi stoji. Pesem je dragocen biser poljudnega verskega pesništva, čeprav nam je dandanes po vsebini nekoliko tuja.

² Iz himna »Vexilla regis prodeunt«, ki ga je speval sv. Venancij Fortunat († ok. 600) na čast relikviji sv. križa.

³ Cochem, o. c. 954. Mere so skoraj za dvakrat prevelike, približno pravo razmerje (12 : 20 korakov) ima pa Walasser (o. c. 475).

⁴ V Celju je bolj podzidje, ki podpira povišan prostor s tremi križi.

⁵ Kneller, o. c. 22.

⁶ Christliche Kunst, München, 1906/7, 56. — Katarina Emmerich (o. c. 1006) pa opisuje Kalvarijo, da ima »kreisförmige Oberfläche mit einem niederen Erdwall umgeben, welchen fünf Wege durchschreiten.«

13. Kalvarija.

Trije visoki križi¹ stoje vsak v svoji plitvi dolbini; oboke nosijo ob straneh pilastri, poleg srednje dolbine pa dva svobodno stoječa stebra. Jezus je že nagnil glavo in umrl, Bog Oče, ki se vidi na oboku naslikan, je že sprejel njegovo daritev, svet je odrešen, satan je premagan. Spodaj na levi omaguje Marija, sv. Janez vije roke, kleči sv. Magdalena. Na steni za križem je naslikano drevo spoznanja dobrega in hudega, poleg pa stoji angel in tira Adama in Evo iz raja. Zadnja se še bridko nazaj ozira za zgubljeno srečo. Njen pogled pa lahko tudi zadene les odrešenja, ki ji je bilo napovedano. V nekaterih pasijonskih igrah, kakor v hebski (Eger) in dunajski se je z dramo odrešenja predstavljal tudi padec prvih staršev², vrhutega moramo tudi upoštevati, da je po srednjeveški legendi les sv. križa pogнал iz treh zrn drevesa spoznanja, ki jih je po božjem naročilu prinesel zamaknjeni Set iz raja³, in tako umemo, zakaj stoji v naši kapeli križ ravno pred nesrečnim rajskim drevesom, zakaj se izgnanje v tistem trenutku predstavlja, ko je raj zopet odprt.

Desni razbojnik še v zadnjih trenutkih zaupljivo gleda na Zveličarja, levi pa se obrača v stran in moli jezik iz ust. V trenutku Gospodove smrti pa sta iz oblakov zadi za njim švignila dva bliska in sta zadela spodaj stoječo smrt — v plahto ogrnjen kostenjak s koso v roki — in hudiča s tremi puščicami. Spolnila se je Ozejeva prerokba: *Ero mors tua, o mors, et morsus tuus, o inferne*⁴ ali kakor moli vzhodna cerkev: Hada si ubil z bliskom božanstva, smrt si pogubil s smrtjo svojo⁵. Zlomljena je oblast hudičeva z zapeljevanjem k poželenju oči in mesa in k napuhu življenja⁶, tudi smrtna groza je odpravljena, ker za otroke božje je smrt le prehod v večno življenje. Te slike so torej v strogo dogmatičnem smislu sestavljene⁷.

14 A. Sv. stopnice.

Zadnja kapela obsega spredaj sv. stopnice, zadi pa t. zv. božji grob. Pri prednjem vhodu je na desnem slopu naslikana cesarica

¹ Po splošnem naziranju v novi dobi je imel križ 15 čevljev, t. j. nekoliko manj ko dvakratno dolgost Križanega, tukaj je pa še višji, gotovo radi večjega utisa. — ² Creizenach, I, 224.

³ Kampers, *Mittelalterliche Sagen vom Paradiese und vom Holze des Kreuzes Christi*. Cöln, 1897, 111.

⁴ Ozej 13, 14. Prim. 2 Tim 1, 10. — ⁵ Maltzev, o. c. 526. 545.

⁶ 1 Jan 2, 16. (zato tri puščice). V hallskem pasijonu (Wackernell, o. c. 282) reče Lucifer satanu: »Spar nit dein vergifft heftig pheyll, Gee pald zu den juden und eill!«

⁷ Navadno se predstavlja poleg levega razbojnika hudič, ki čaka na njegovo dušo, poleg desnega pa angel, prevlada torej zgodovinsko-simboličen smisel. Tukaj je stena za desnim razbojnikom prazna.

sv. Helena v noši 18. stol., ker je sv. stopnice dala (kakor se pravi) l. 326 prenesti v Rim, na levem pa papež Benedikt XIV, ki je dal za šmarske sv. stopnice odpustke, kakor kaže napis poleg njega z letnico 1746. Vstopivši v kapelo zagledamo najprej 28 belomramornatih stopnic, potem stene, ki so poslikane s svetniki, in obok ozaljšan s tremi vizijami. Radi jasnosti bode treba o vsakem posamez govoriti.

a) *Sv. stopnice.*

Odlične palestinske spomenike so posnemali tudi v Rimu, kjer se po cerkvi sv. Križa na Kalvariji že v četrtem stoletju (kakor dandanes) imenuje bazilika S. Crucis in Hierusalem, betlehemsko votlino pa so od V. stol. naprej častili v cerkvi Marije Večje¹. V drugem tisočletju se najde v Rimu tudi več sv. stopnic (Scala santa, SCALA PILATI), tako v papeževi palači pri lateranski baziliki, tako pri Vatikanu in drugod. Vse so bile posnetek stopnic pretorija v Jeruzalemu. Lateranske stopnice so se začele bolj častiti proti 15. stol., posebno po Sikstu V, ki jih je l. 1589 prenesel na sedanje mesto pred kapelo sv. Lavrencija ali Sancta sanctorum². Imajo 28 belomramornatih posameznih stopnic, ki so se pod papežem Klementom XII (1730—1740) z lesom obdale tako, da se le skozi nekatere s steklom zadelane odprtine vidi kamen in rjavi sledovi, ki veljajo kot madeži krvi Kristusove. »Težko se bo našlo svetišče, ki bi tako nežno in globoko govorilo k srcu.«³

V novi dobi so začeli te stopnice tudi izven Rima posnemati, posebno med Nemci n. pr. v Monakovem, Solnogradu, na Dunaju (1696), v Gradcu (1723) in drugod. Iz naslednjega pregleda se vidi, da so šmarske stopnice najstarejše na slov. Štajerskem in Kranjskem.

1747 Šmarje.

1751 Sv. Jošt nad Kranjem⁴.

1767 Žalostna gora pri Mokronogu.

ok. 1770 Staritrč pri Slov. gradcu.

1780 Novaštifta pri Ribnici.

1872 Sv. Križ pri Belih vodah⁵.

¹ H. Grisar, *Analecta romana*, 1899, 556—594.

² H. Marucchi, *Basiliques et églises de Rome*, 1902, 99.

³ A. de Waal, *Der Rompilger*, 1895, 77. — Vest, da je stopnice že papež Silvester I postavil pred papeževo palačo, je moderna legenda, mnenje pa, da jih je postavil Sergij II l. 845 izvira iz krivo tolmačenega mesta knjige *Liber Pontificalis* (Grisar, *Geschichte Roms und der Päpste im Mittelalter*, I, 1901, 788).

⁴ Božja pot k sv. Joštu . . in obiskovanje sv. šteng na gori sv. Jošta . . pri Kranji. 1868. — A. Žlogar, *Trojna božja pot s svetimi stopnicami na Kranjskem*. 1881. — ⁵ Orožen, V, 521.

Rimske stopnice veljajo kot svete, ker je Gospod hodil po njih, v posnetke v drugih deželah pa so vlagali ostanke katakombskih mučencev (tako v Šmarju, v Gradcu, pri Sv. Joštu in drugod), da bi bile bolj častitljive. Sredi 3., 12. in 28. stopnice je vdolan košček lesa sv. križa na mestu¹, kjer se na rimskem izvirniku kažejo sledovi Kristusove krvi.

b) *Svetniki.*

Od spodaj navzgor so med okni tako-le razvrščeni:

Sv. Pavel	Sv. Peter ²
Sv. Janez Ev.	Sv. Jakob ml. ³
Sv. Jakob st. ⁴	Sv. Andrej
(okno)	(okno)
Sv. Filip ⁵	Sv. Juda Tadej ⁶
Sv. Tomaž	Sv. Jernej ⁷
Sv. Šimon	Sv. Matevž ⁸
Sv. Matija	(okno)
(okno)	Sv. Dizma
Sv. Magdalena	

Nekateri apostoli imajo dandanes ne več običajne znake, kjer je prostor, so dodani tudi prizori iz njihovega življenja. Vse to smo pod vrsto tolmačili. Zanimiva je tudi njih razporedba: Stojijo v dveh vrstah, a desna je častitljivša. Bolj zgoraj in bližje Kristusa na oltarju

¹ Napis na eni se glasi: AVTHENTICA PARTICVLA SANCTAE CRVCIS 1748. — ² Mali prizor kaže, kako ga angel osvobodi iz ječe.

³ Ima bergljo, ker ga je nekdo s stopnice pahnil, ko je pridigoval, ter si je nogo pokvaril in bil potem vse svoje življenje šepav — plurimum claudicavit. (Longobardica historia que a plerisque Aurea legenda sanctorum appellatur siue passionale sanctorum, Hagenau, M^oDX). Ima tudi helebardo, ki pa se je najbrž razvila iz valjavčevega bata (pertica fullonis). Hans Holbein star. in Hans Vischer st. sta predstavljala tega apostola z orodjem, ki je podobno ključevi bradi na dolgi palici. Poznejši so to orodje lahko smatrali za helebardo.

⁴ Španjolcem se je l. 845 v boju pri Clariju prikazal na belem konju z belo zastavo. Tako se je izobraževal tudi na svetinjah, ki so jih romarji dobivali v Compostelli.

⁵ Pri Scitih, kjer je sv. Filip pridigoval, se je častil malik Mart. Izpod njega je izšel zmaj, ki je tri malikovalce uničil, drugi so pa zboleli. Apostol pa je vsem pomagal, zmaja pregnal in na mestu malika je dal postaviti križ. Zato ima križ v roki, in spodaj se vidi, kako kleči in moli, ob strani pa je malik.

⁶ Ima helebardo (Detzel, Christliche Ikonographie, II, 159). V malem prizoru ali pridiguje ali pa prihaja k Abgaru v Edesso.

⁷ Sličica kaže apostola v hiši indijskega malika Astarot.

⁸ Kot colninar ima pravokotno preiskovalno palico (Visierstab). V stranskem prizoru vidimo, da se sodniku roka posuši, ko se ga hoče dotakniti (?).

grobne kapele so tisti, ki so prejeli od Gospoda kako posebno čast ali prednost, drugi sledijo po starosti svojega poklica, so torej zgodovinsko urejeni in ne po evangelijskih katalogih (Mt 10, Lk 13) niti po svojih godovih. Prva sta sv. Peter in Pavel, potem dva ljubljenca Jezusova sv. Jakob ml. (brat Gospodov in škof jeruzalemski) in sv. Janez Ev., sledita Petrov brat sv. Andrej in Janezov brat Jakob st. ter Jakoba ml. brat Juda Tadej. Sv. Filip, Jernej in Tomaž se vrstijo po katalogu prvega evangelija (Mt 10, 3). Na predzadnjem mestu je sv. Matevž, ker ga je Gospod poklical malo prej (Mt 9, 9), kakor je apostole razposlal. Zadnji je sv. Matija, izvoljen šele po Kristusovem vnebohodu. Predpredzadnje prazno mesto zavzema še sv. Simon.

c) *Jezuščekova vizija mučilnega orodja.*

Marija razvija božje Dete v pusti pokrajini, to pa z razpetima ročicama zamaknjeno gleda mučilno orodje, katero mu angelci kažejo. Ta ima trnjev venec, drugi šibe in križ, tretji razgrinja Veronikin prt, četrti piše naslov za na križ. Tudi na vrečo naslonjeni sv. Jožef gleda izredni prizor¹.

Slika predstavlja sv. Družino na begu v Egipt. Umor nedolžnih otročičev vzbuja v Jezusu misel na bodoče trpljenje in na posamezna orodja. Kolikor nam znano, je trdila prva bl. Angela iz Foligna († 1309), da je Jezus vedno imel pred očmi svoje trpljenje ter vse njegove okoliščine in orodje², sv. Katarini Bolognski († 1463) pa je bilo razodeto, da je Gospod vsak petek preživel že vnaprej vse svoje bodoče krvavo trpljenje³. Podobne vizije so gotovo vplivale na razširjanje naše podobe, njen postanek pa je po našem mnenju bizantinski. K najznamenitejšim grškim Marijam spada t. zv. hodegetria (Vodnikovica), ki predstavlja doprsno Gospo z Detetom na levi roki, nad njenima ramama pa po enega angela v polufiguri. Ako se tema angeloma da v prazne roke orodje za križanje, nastane slika, ki je po celem svetu znana kot Marija Pomočnica (M. del perpetuo soccorso) v redemptoristovski cerkvi na Eskvilinu v Rimu, seveda se mora tudi primerna bridkost in strah položiti v obraz malega Jezusa. Prej imenovana rimska slika se je iz Krete v Rim prenesla l. 1498⁴, tovarišice pa ima tudi na Ruskem⁵. Isti motiv je porabil tudi Luka Cranach

¹ Sv. Jožef z vrečo spominja na »Madonna di sacco« Andreja del Sarto.

² E. Hello, *Le livre des visions et instructions de la bienheureuse Angèle de Foligno*, Paris 1910, 240.

³ AA SS Boll. Mart. II, 56.

⁴ Gerola, *Monumenti veneti dell' Isola di Creta*, II, 304.

⁵ N. Kondakov, *Pamjatniki christijanskago iskusstva*. St. Peterburg, 1902, 164.

starejši, našel se je celo v stranski kapeli sv. Barbare v Halozah in sicer kot kmetsko delo iz 18. stoletja¹.

d) *Tri božje čednosti.*

Sredi zaokroženega portika, ki morda spominja na cerkev božjega groba v Jeruzalemu (Anastasis), je odprt sarkofag. Zelenooblečeno Upanje je sedlo poleg in je vanj položilo svoje pomenljivo sidro, od zadi se sklanja nad krsto dete in z roko v njej brodi², saj je v njej živa voda, ki spredaj odteka³. Na ograji zadi je razgrnil večji angel prtljavo Gospodov, kažoč, da je prazen⁴. Vrh portika kraljuje rdečeopravljena Ljubezen z detetom, belo in modro ogrnjena Vera s kelihom in hostijo, s Petrovima ključema, papeškim križem in tiaro — torej prava rimsko-katoliška Vera, se ziblje v zraku pod križem, ki ga nosijo angeli.

Prazen grob Gospodov t. j. vstajenje Gospodovo je temelj našega upanja (Bog Oče nas je prerodil v živo upanje po vstajenju Jezusa Kristusa, 1 Petr 1, 3), podlaga naše vere (Ako pa Kristus ni vstal, je prazna naša vera ... zdaj pa je Kristus vstal od mrtvih ... prvina Kristus, potlej oni, kateri so v njegov prihod verovali. 1 Kor 15, 17—23), je vspodbuda za krščansko ljubezen, zakaj vera brez dejanj je mrtva (Jak 2, 26).

e) *Jakobova lestvica.*

Na desni sanja na hrbtu ležeč očak Jakob, oblečen kot arabski šejh s turbanom na glavi, njegova vizija pa se na levi strani predstavlja: Lestvica sega od zemlje do nebes, angeli hodijo po njej, večji angel ob vznožju pa kaže na kamenite sv. stopnice spodaj, češ, da so one, ki vodijo v nebesa. V prenešenem pomenu pa se nanaša naša slika tudi na trpljenje Gospodovo: Janez Klimak († ok. l. 600) je razlagal 30 stopnic Jakobove lestvice kot 30 let Kristusovih do njegovega

¹ Druga vrsta tega motiva je, ako Marija misli naprej na Gospodovo trpljenje. Prvikrat se najde to pri Waltherju von Rheinau, okoli začetka XIV. stoletja. (Mone, Schauspiele des Mittelalters, I, 181—194), potem pa pri sv. Birgitti (Clarus, o. c. I, 20 in IV, 79). Te vrste je narodna pesem »Marija sanja o Jezusovem trpljenju« (Štrekelj, I, 459). Še okoli 1880 je izšla praznoverska hrvaška brošurica: »Senje blažene Device Marije«.

² Motiv je iz Tizianove slike »Amor sacro e profano«.

³ In mi je rekel: Jaz sem Alfa in Omega, začetek in konec. Jaz bom žejnemu zastoj dal od studenca žive vode (Raz 21, 6).

⁴ Tako je angel pri obredu vstajenja kazal razprostrt prazen prtljavo. Kirchenlex XI², 1459.

krsta¹, Evstatij, nadškof solunski († ok. 1185), kot križ Gospodov in isto tudi Kornelij a Lapide, čigar eksegetična dela so se v 18. stol. tudi po naših župniščih z veseljem prebirala in se še dandanes semtertja najdejo².

14 B. Grob Gospodov.

Po sv. stopnicah se pride v kvadratično grobno kapelo, ki je obokana s kupolo in ima na vrhu svetilko iz sekanega kamna. Taka svetilka je značilna za vse starejše posnetke Božjega groba po naših krajih (glej zgoraj tabl. 1 in sl. 7), vendar pa ni naša kapela kopija jeruzalemskega izvirnika. Sredi pod kupolo leži Zveličar, v kotih kapele žalujejo štiri alegorične figure, na zadnji steni se vidi preslavljeni Jezus, obdan od mučilnega orodja, na zapadnem zidu so tri žene ob grobu. Severna stena je odprta proti stopnicam in zato je slika samo nad lokom (»Odrešenik sveta«), vzhodna pa služi za vhod ter je izdelana z lepo kovano železno mrežo, slika nad njo pa kaže Učitelja sveta. V kupoli so štiri slike vsled mokrote izginile.

a) Jezus na mrtvaškem odru.

Navadno se imenuje ginljiva Jezusova podoba na zidanem postavku — Jezus v grobu (Tabl. 5), kar pa ni čisto prav. Jezus je šele s križa snet, roke mu še svobodno ležijo, prt ga še ne zagrinja, angelček, ki je sočutno pokleknil k njemu, še drži tri izruvane žeblje, privzdiga mrtvo levico in vprašaje zre na Gospoda: »Kaj so tiste rane na sredi Tvojih rok?«³ V grobu pa je imel Jezus prekrižane roke ter je bil ves v tančico povit, kakor se včasih vidi pri starejših božjih grobovih⁴.

Ta motiv je v zvezi z benečansko in posredno z bizantinsko umetnostjo. Marko Basaiti, ki je bil neki grškega pokolenja in učenec prve benečanske slikarske šole v Muranu († o. 1521), je v akademiji v Benetkah s podobnim mrtvim Kristusom zastopan: Jezus leži na hrbtu, eden angelček čuva pri njegovi glavi, drugi — skoro kakor šmarski — opazuje rano na levi nogi⁵. Bizantinska umet-

¹ Migne, P. gr. 88, 630.

² Crux enim est scala et via, per quam Christus omnesque Christiani in coelum conscenderunt et in dies conscendunt. Comment. in Genesin I, 227.

³ Odgovor: »S temi sem bil ranjen v hiši tistih, ki so me ljubili«, t. j. od lastnih rojakov (Zah 13, 6).

⁴ Vzorec za to so odtiski sv. prta (sacra sindon) v Turinu in Besançonu. Prim. sliko v Quaresmie II, 404.

⁵ Pauli, Venedig, Leipzig, 1906, 117. Navidez sorodne so slike sedečega mrtvega Zveličarja, ki ga podpirata dva angela, tako Carlo Crivelli v Londonu,

Šmarje. Jezus na mrtvaškem odru.
(Pred popravilom l. 1911).

Nadgrobno plakanje.
Plaščanica iz l. 1545 v zakladnici Dionisiata na Athonu.

nost že v 12. stol. predstavlja mrtvega Zveličarja, obdanega od dveh angelov z ripidijema¹. Kakor pove neki napis, je to »Kristus, ki se pokoplje in vstane kot Bog«². Od takih dogmatično-simboličnih slik se morajo ločiti zgodovinski prizori objokovanja Gospodovega (ὁ ἐπιτάφιος θρήνος, nadgrobno plakanje). V slovstvo so to snov uveli že Sirci v 4. stol.³, v umetnost pa Lahi v 13. veku. Opis je podal Pseudo-Bonaventura (ok. 1270), prvo sliko pa najdemo v gornji cerkvi v Assisiju, ki je najbrž delo Giottovo⁴ in potem od istega v Areni v Padovi. Na Nizozemskem ima ta prizor Roger van der Weyden v 1. pol. 14. stol., na Francoskem se najde ok. l. 1380, v ozemlju bizantinske umetnosti je prva plaščanica te vrste iz l. 1396 v Bukarešti.

Naša tabl. 5. nam kaže bizantinsko vezenino iz l. 1545, ki združuje vzhodni, simbolično-dogmatični motiv (Kristus je med desetimi angeli, od katerih imajo štirje ripidije, in med štirimi apokaliptičnimi živalmi na voglih, ki mu noč in dan slavo dajejo rekoč: »Svet, svet, svet, svet, Gospod vsegamogočni Bog« Raz 4, 8) obenem z zapadnim, zgodovinskim (Marija sedi na nizkem stolu in poljubljuje Sinovo glavo, zadi za njo so tri žene, med njimi sv. Magdalena s povzdignjenimi rokami, pri nogah sta stari sv. Jožef Arimatejski in Nikodem, zadi še dve ženi, sv. Janez pa poljubljuje roko; križ z napisom, sulico, vencem in trstiko z gobo je v ozadju, v ospredju pa čaša s štirimi žebli ter dva vrča)⁵. Veznine te vrste se imenujejo plaščanice, grški pa nagrobni prt (ἀθήρ ἐπιτάφιος), so navadno okoli 2 m dolge ter se rabijo na Veliki petek. Omenili smo jih, ker nam kažejo nadaljnjo zvezo šmarskega Kristusa z vzhodnimi običaji.

Na Veliki petek ob 4. popoldne se vrši pri Grkih obred snetja s križa (ἀν-έλωσις). Najprej se pojejo psalmi, litanije, pesmi, potem se dene na oltar prt s podobo mrtvega Zveličarja (plaščanica) in se podkadi. Duhovniki ali odlični lajki jo na to vzdignejo in nesejo kakor kako nebo nad celebrantom z evangelijem. Poje se: »Častitljivi Jožef je iz križa

Giovanni Bellini v Riminu, Berolinu in Londonu, Andrea Mantegna v Kopenhagenu, Andrea del Sarto v sliki, ki se je ohranila samo v bakrorezu Avgušтина Benečanskega, Lorenzo di Mariano v reliefu cerkve Fontegiusta v Sieni i. dr., vendar pa so se te podobe razvile iz vizije sv. Gregorija, kakor bomo pozneje videli in se najlažje prepričamo pri učiteljih Crivellija in Bellinija, pri Viarinijih v Muranu.

¹ Πιπίδιον flabellum, je pahljača, ki se rabi pri vzhodnih obredih za povečanje sv. maše, prvotno za odganjanje muh od sv. darov.

² N. Kondakov, Pamjatniki christianskago izkusstva na Athone. S. Peterburg, 1902, 262. Najstarejša plaščanica te vrste je v cerkvi sv. Klementa v Ohridi. Kondakov, Makedonija. Archelogičeskoe putešestvie. Sanktpeterburg, 1909, tabl. IV.

³ A. Baumstark, Die syrisch-griechische Marienklage v listu Gottesminne, Münster i. W. 1906, 208—230.

⁴ M. G. Zimmermann, Giotto und die Kunst Italiens im Mittelalter, Leipzig, 1899, 316.

⁵ Slovanski napis, ki obkrožuje prizor, pove, da je to vezenino daroval moldavovlaški vojvoda Joan Peter svojemu novopozidanemu samostanu Dionisiu na Sv. gori pri Solunu. Naš posnetek je po tabl. XLI. Kondakovega dela o Athonu.

snel prečisto Tvoje telo, ga je s čistim platnom ovil, z dišavami pokril in v nov grob položil.« Od oltarja gredo skozi severna vrata ikonostaze med vernike, kjer položijo prt sredi ladje na podstavek, ki se imenuje grob¹. V 17. stol. se je pri Grkih mnogo slovesnejši obred uvel. Kristusa so ali v sliki ali pa kot kip položili na nosila, posuli s cvetlicami in nesli ven iz cerkve po ulicah in trgih, spremljala ga je duhovščina v mašni opravi in verniki, vsi s prižganimi svečami. Ljudje so Gospoda poljubljali in so se trgali za cvetlice².

Drugačen je zapadni obred. Že koncem prvega tisočletja so s križa sneto telo Gospodovo devali v grob in pokrivali s kamnom³. Obširnejši je bil seveda obred koncem srednjega veka. Na Dunaju v cerkvi sv. Štefana so med opraviom predstavljali davčni slugе snemanje s križa, kakor smo to že pri kapeli Žalostne Matere božje opisali. Na to se je vršila procesija. Za celebrantom, ki je nosil presv. Rešnje Telo, so šli štirje mašniki v črni levitski opravi in so na nosilih nesli s križa sneto telo Gospodovo, ob straneh so hodili črno oblečeni dečki s svečami, zadi pa Nikodem s slugo, vsi igralci in 24 belooblečenih gospa s svetilkami. Sprevod je šel ven na pokopališče in zunaj okoli cerkve, potem tudi znotraj okoli cerkve ter slednjič k božjemu grobu. Monštranco so postavili na vrhu, zakrili so jo s pozlačeno leseno mrežo, njen motvoz pa je zapečatil dunajski župan. Križ so položili v grob. Končno so zopet nastopili igralci, počastili so Jezusa v grobu, tolažili Marijo in se poslovili⁴.

Quaresmio pravi, da je bil podoben obred v raznih pokrajinah na zapadu razširjen, četudi bolj moderen, in frančiškani so ga tudi v Jeruzalemu vpeljali. Okoli križa na Kalvariji so se postavili celebrant in diakona v črni opravi. Škof je imel pretresljiv nagovor o trpljenju in smrti Gospodovi, potem so se ugasnile luči in vsi navzoči so se bičali. Ko so zopet prižgali luči, so sneli mašni strežniki leseno Jezusovo telo s križa, so ga položili na lep bel prt in so ga v slovesnem sprevodu nesli k plošči maziljenja. Tu so ga z dišavami mazilili in potem h grobu nesli, kjer so ga shranili do sobote⁵.

Ostanki podobnih obredov so še do dandanes ponekodi ohranili. V Aosti na Piemonteškem nosijo na Veliki petek še črno pregrnjeno tumbo po mestu v sprevodu, otroci pa imajo razna orodja Jezusovega trpljenja⁶, tudi v Lisboni se je vršila še l. 1910 po vseh župnijah podobna procesija, a brez tumbe⁷. Tudi na Štajerskem so neki, kakor smo slišali v mladosti,

¹ Alexios von Maltzew, Fasten- und Blumen-Triodion nebst den Sonntagsliedern des Oktoichos der Orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes. Berlin 1899, 516. — Podoben obred imajo tudi rusinski unijati, kakor je videl pisatelj v Rimu v cerkvi sv. Sergija in Bakha, kjer je rusinski kolegij.

² Zgodilo se je to v dobi Allatija († 1669). Nilles, Kalendarium manuale utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis, Oeniponte, 1897, II, 242.

³ Corpus Christi sepulto consuetudinario modo superposito lapide collocavit (s. Udalricus). AASSBoll. Iul. II, 103. Detzel, Ikonographie I, 449.

⁴ Starejši znani božji grob pri Sv. Štefanu je bil iz l. 1435, novejši iz l. 1689.

⁵ Quaresmio, II, 410.

⁶ Alte und Neue Welt, 1911, 524 ima fotografijo te procesije.

⁷ Fotografija v knjigi Düsterwald, Die deutsche Kirchweih-Wallfahrt zum hl. Berge Sion in Jerusalem im April 1910. Cöln 1911, 54.

nesli Jezusa v krsti pokopavat, mašnik pa je v črni obleki pel zraven pogrebni Miserere. In v Ljubljani so v l. 1773—82 nosili Kristusa v odprti rakvi okoli, a to se je vršilo pri spokornih procesijah, ki niso liturgičnega značaja¹. Obred snetja s križa je bil torej izprva na vzhodu in zapadu različen, pri Grkih se je navadno nosila platnena slika, pozneje šele kip naokoli in se je razpostavila končno sredi cerkve, pri Latincih pa se je nosilo s križa sneto telo, ki se je nazadnje v grob položilo. Očividno sta ponekod oba obreda vplivala drug na drugega, tako pri nas in v Italiji, glede Šmarja se nam pa zdi, da vzhodni običaj prevladuje.

Na podstavku, »ki se nazivlje grob«, leži sredi kapelice objokovani Zveličar. Podobno je bila v božjem grobu v Vojniku slika iz dobe pred l. 1681, ki predstavlja na pol ležečega Zveličarja, kateremu angel roko poljubuje, v ozadju pa nekatere druge osebe žalujejo. V župnijski cerkvi v Škalah se vidi pod stranskim oltarjem sv. Križa iz l. 1730 Jezus na belem platnu ležati, s svobodno položenimi rokami, z nogami tako skrčenimi, kakor so bile na križu. V ozadju pa so Nikodem, Marija Devica, tri druge žene in Marija Magdalena, ki vsi objokujejo mrtvega Zveličarja. Torej je tudi naša umetnost ljubila dramatično nadgrobno plakanje mesto tihega snivanja mrtvega Jezusa.

b) Štiri žalovalke.

Štiri device, štiri poosebljene strani Jezusovega življenja, so naslikane kot častna straža v kotih grobnice. Njih bridki izraz priča, da so potomke klasičnih žalovalk. V diagonalki si stojita nasproti Molitev s kadičnico², ker je bilo vse Jezusovo življenje neprestana molitev in nepretrgana združitev z Bogom, ter Žrtvovanje samega sebe z gorečo svečo, ki se povživa drugim v korist, in z že ugaslim srcem. Drugo dvojico pa tvori Trpljenje z visoko povzdignjenim križem — saj je bilo vse Jezusovo življenje le bridkost, le resnoba brez smeha, in Zmaga s palmo v roki in oljičnim vencem na glavi³. Devici pri stopnicah (Molitev in Trpljenje) značita torej življenje Jezusovo, tovarišici na nasprotni strani (Žrtvovanje in Zmaga) pa njegovo dokončanje.

V starokrščanski dobi so sv. očetje s vspehom nastopili zoper žalovalke pri pogrebih⁴, koncem 15. stol. pa se je zopet razširil ta obred, čeprav v ginljivi in pretresujoči obliki, in tudi v umetnosti je

¹ Koblar v Izvestjih muzejskega društva, 1892, 125.

² Starejšini so imeli zlate kupe polne kadič, kar so molitve svetnikov Raz 5, 8.

³ Prim. Absorpta est mors in victoria. I Kor 15, 54.

⁴ Kraus, Real-Encyklopaedie der christlichen Altertümer, 1886, II, 879.

našel odmev¹. Naše žalovalke so pa v zvezi s poglobljeno klasično naobrazbo in z razširjenim alegoriziranjem baročne dobe.

c) „Vstajenje“.

V sredi med štirimi večjimi in tremi manjšimi angeli stoji le okoli pasu ogrnjeni Zveličar, povzdiguje roke skoro kakor na križu ter kaže svojih petero ran. Ob levem robu slike je steber bičanja z verigo in šibami, nad njim angel z butaro sodnih palic (fascies), poleg angel z žebli, drugi z batom in trnjevim vencem. Kri iz Gospodove strani pristreza v kelih angelček, njegov tovariš pa drži pateno pod rane Gospodovih nog. Na desni strani je odprt grob, pokrit z zastavo, kakor jo ima od mrtvih vstali Zveličar navadno v rokah, za grobom je angel s križem, spredaj pa klečeč sodrug s sulico, gobo in hisopom. V zraku zgoraj plava Bog Oče med angelskimi glavicami in na višku je golobček sv. Duha.

Zgodovinska slika Gospodovega vstajenja to ni², ampak mistična vizija: Kri mu še sicer kaplja iz ran, a iz obraza mu sije sreča in milina. Kje pa se obnavljajo Gospodove rane na skrivnosten način, kje se ponavlja njegovo trpljenje? Slika predstavlja Jezusa, kakor se pri vsaki sv. maši prikaže na oltarju in se vnovič daruje Očetu. Da je prav naše tolmačenje, se najboljšo razvidi iz v 18. stol. zelo razširjenega dela o sv. maši, ki ga je spisal pobožni Cochem³. Ta citira sv. Lovrenca Justiniana: »Kadar se Kristus na oltarju daruje, kliče k svojemu nebeškemu Očetu, kaže mu znamenja ran na svojem telesu« in sv. Janeza Krizostoma: »Kri se na duhovni način pretaka, kri, ki je v kelihu, se za tvoje očiščenje iz neomadeževane strani Jezusove zajema.« Kri, ki jo je Gospod prelil, in vse trpljenje, ki je označeno z raznimi orodji, kliče pri sv. daritvi k Bogu. To je dogmatična vsebina naše slike.

Zanimivo je pa tudi zgodovinsko ozadje te podobe, ker ne smemo misliti, da jo je slikar svobodno zasnoval. V Rimu, v baziliki sv. Križa, je bila že v XII. stol. slika z grškim napisom, ki je predstavljala stoječega mrtvega Jezusa pred križem, z od žebeljev ranjenimi rokami, na prsih prekrizanimi⁴. Prvi jo je kopiral Giovanni Pisano l. 1310, na Nemškem se pojavi l. 1385⁵, na Francoskem l. 1390, v 15. stol. pa je že med ljudstvom po vsi zapadni Evropi razširjena. Imenuje se maša sv. Gregorija papeža.

¹ V 15. stol. ima v Burgundiji vsak boljši grob svoje žalovalce (pleurants). Mâle, II, 453. — ² To sledi že iz patene.

³ Erklärung des hl. Meßopfers v. d. ehrw. P. Martin v. Cochem. Einsiedeln, 1895, 122 in 136.

⁴ Mâle, o. c. 91—97. — ⁵ Messmer v Mitteilungen der Zentr. Kom. 1869, 133

Plemenita rimska gospa, ki je ob nedeljah redno prinašala v cerkev k darovanju kruha, se je nekoč nasmehnila, ko jo je sv. Gregorij hotel obhajati rekoč: »Telo našega Gospoda Jezusa Kristusa naj ti bo v odpuščenje grehov in v večno življenje!« Papež je zato ni obhajal, temveč je tisti kos posvečenega kruha dejal na stran ter je po sv. opraviilu vprašal ženo, zakaj se je nespoštljivo nasmehnila. Ona pa je rekla, da jo je smeh posilil, ko je zapazila, da je to, kar je on imenoval »Telo Gospodovo«, kos tistega kruha, ki ga je sama spekla in darovala. Papež je na to navzoče prosil, da bi vsi skupaj molili, da bi naj Bog pokazal tudi telesnim očem maloverne gospe, kar bi naj gledala z očmi duha in vere. Po molitvi, ko so se vsi zgrnili okoli oltarja, je papež odvdignil korporale in je našel mezinec krvav¹. Vsi so to videli, tudi žena. Po zopetni molitvi se je presv. skrivnost povrnila v prejšnjo obliko, da jo je mogla žena zavžiti.

Pozneje so pa mislili, da se je Zveličar osebno prikazal, tako kakor ga riše zgoraj opisana grška slika. Koncem srednjega veka so mnogokrat predstavljali celo trenutek te vizije: Papež mašuje, za kelihom na oltarju pa stoji s prekrižanima rokama mrtvi Zveličar in iz prebodene strani mu teče v kelih sv. Rešnja Kri². Včasih se vidijo naokoli še angeli z orodji trpljenja, na vrhu pa Bog Oče, izkratka, vsi elementi naše slike so že zbrani. A v Šmarju je storjen zadnji korak: Tukaj Jezus živi, povzdiguje roke kakor od mrtvih vstavši, veselje mu sije iz obraza. In dogmatično je to edino prav. Zakaj Jezus, ki se daruje na oltarju, je preslavljen Zveličar, njegovo trpljenje je le mistično.

Ali pa sodi ta podoba sem, kjer bi pričakovali vstajenje? Res nam ne predstavlja zgodovinskega vstajenja, ampak skrivnostno življenje od smrti Vstalega v evharistiji in v Cerkvi. Za globljeje razmotrivajočega je duhovito vprizorjen dogma, priprostemu očesu pa se zdi evangelijski dogodek vstajenja.

d) *Zene pri grobu.*

Od leve prihajajo tri žene s posodicami za mazilo. Prva je sv. Magdalena. Pogovarja se z angelom, ki sedi v desnem kotu na tleh. Nekoliko višje nad njim, skoro pri sredi slike, sedi v daljini Devica Marija, za njo stoji sv. Janez, obadva pa si brišeta solze. Daleč v ozadju se dviga Kalvarija s križi. Na vrhu slike plava v zraku angel

¹ »Partem digitis auricularis cruentatam invenit« ali pa po drugi verziji: »particulam panis . . . carnem factam reperit«. Po življenjepisih sv. Gregorija Vel. iz VIII. in IX. stol. AA. SS. Boll. 2 Mart. 133 in 152.

² Na razširjanje te podobe so posebno vplivali odpustki za tiste, ki so po sv. spovedi pred njo gotove molitvice opravili. V rokopisih se čita o 6000, 14.000, 20.000 in 46.000 let odpustkov. (Mâle, o. c. 93). Na oltarje so pa te podobe zato radi stavili, ker so mašam sv. Gregorija pripisovali posebno moč. Že v dobi tega papeža je bilo običajno, da se je za gotove ranjke 7krat ali 30krat maševalo, da bi jih rešili iz vic. Migne, P. lat. 77, 417.

s kadirnico. Ideji vstajenja nad oltarjem odgovarja tukaj prvo razglašenje vstajenja.

Po srednjeveškem zapadnem obredu so vzdignili na Velikonočno nedeljo križ na vse zgodaj iz groba, kar je pomenilo pravo vstajenje Gospodovo, potem so peli jutrnice (Matutinum) in pred zahvalno pesmijo (kakor dandanes), se je vršilo za med tem došlo ljudstvo razglašenje vstajenja. V procesiji so šli h grobu, kjer je eden klerik predstavljal angela, trije drugi v pluvijalih pa žene. Med njimi se je razvil dvogovor. Med tem sta prihitela še dva mašnika, ki sta zastopala sv. Petra in Janeza, sta vzdignila prt in ga pokazala oficijantu, da je prazen. Celebrant je med tem podkadir sv. Rešnje Telo in križ, sledil je Te Deum, ljudstvo pa je v narodnem jeziku zapelo o vstajenju¹.

Pravi se, da Marija Devica ni šla h grobu, ker ni dvomila o Gospodovem vstajenju. Preslavljeni Sin se ji je prikazal doma v njeni sobici na Sionu, kakor so slikali Roger van der Weyden, Memling in drugi. Zato je čudno, kaj plaka Marija v naši sliki v bližini groba. V tem se zopet kaže stik naših podob z orientom. V Quaresmijevi dobi je bilo med Palestinci splošno mnenje, da se je Jezus materi prikazal v bližini groba, v vrtu Jožefa Arimatejca, ki je imel tam po vzhodni navadi malo predmestno hišo². Jezuit Boštjan Barradas († 1615) pa je v svojih zelo razširjenih raziskavanjih o vseh štirih evangelijih sklepal, da je v tej hiši bivala ne samo Marija, temveč tudi sv. Janez in morda še sv. žene. V naši sliki so že odšle sv. žene, sledil jim bode sv. Janez, potem se pa bode prikazal Jezus svoji Materi in kot vrtnar sv. Magdaleni. Tako nam naša podoba riše daljnje perspektive.

e) *Odrešenik sveta.*

Na vrhu je belo apokaliptično Jagnje z rano v prsih. Iz nje kaplja sv. Rešnja Kri navzdol na modro, s kačo obvito zemeljsko oblo z vrisanimi starši pod drevesom. Jabolko v kačinem žrelu pomeni greh, cvetoča aloa pa njegove bridke posledice — trpljenje. A kača je brez moči, ker Jagnje je odvzelo greh sveta. Klanjajo se mu od leve mlada, zlatolasa Evropa in divja Amerika z verigami in puščicami, od desne pa bogata Azija in temnopolta Afrika z biseri in kadilom. Zastopnice so »vseh narodov in rodov in ljudstev in jezikov, ki stojijo pred Jagnjetom in so oblečeni v bela oblačila«³.

Lepa slika ni izvirna. Srednja skupina (Jagnje s svetom) se najde ravnotako že ok. l. 1731 v nekem avgsburškem bakrorezu⁴. S počesčenjem Jagnjeta se je v 18. stol. končal oberammergavski pasijon, v

¹ Michelsack, Passions- und Osterspiele. Wolfenbüttel, 1880.

² Quaresmio, Elucidatio T. S. II, 430b.

³ Raz 7, 9.

⁴ V pisanem molitveniku »Preces« v lasti Zgodov. društva v Mariboru.

loškem pasijonu (1721) pa so stale pod križem štiri osebe, ki so predstavljale Evropo, Ameriko, Azijo in Afriko ¹.

f) *Učenik sveta.*

Sredi med štirimi evangelisti, ki s svojimi osebnimi znaki sedijo na oblakih, stoji Zveličar in uči.

Slike v tej zadnji kapeli so enotno zasnovane. Detetu nad vhom, ki se zgraža nad mučilnim orodjem, odgovarja preslavljeni Zmagovalec med istimi znaki nad oltarjem. Vmes je Jakobova lestvica, t. j. pot trpljenja, ki vodi do zveličanja. Žalovalkam okoli groba odgovarjajo tri božje čednosti, ki kraljujejo nad praznim grobom. »Vstajenje« predstavlja vsakodnevno ponavljanje Gospodovega trpljenja, »česčenje Jagnjetovo« korist odrešenja za ves svet, evangelisti in apostoli pa pričujejo o mednarodni in vseobči veljavi Kristusovega nauka ².

B. Zgodovina in ocena.

Podlaga za zgodovino so napisi. Omenili smo že napis v Rokovi kapeli z letnico 1885, potem v kapeli Žalostne Matere božje z l. 1745. Na kalvarijski kapeli se čitata številki 1735 (mesto 1745 ³) in 1910. Začetkom sv. stopnic poleg papeževe slike se čita: Privilegij papeža Benedikta XIV iz l. 1746.

PRIVILEGIUM
PONTIFICIS
BENEDICTI
XIII⁴
ANNO
MDCCXLVI⁵

Na oltarjevem podstavku v grobni kapeli je sledeči važni tekst:

SCALA SANCTA
AD NORMAM ROMANAM
ET STATIONES PASSIO
NIS SAMARIAE SVB PRAE
POSITO ILL·MO ET RD·MO
D· D· ANT· GOTHARDO
L· B· AB· ERBERG PRO GLO
RIA XTI XFIXI ET B : M· V·
AC S· ROCHI HONORE ER
RECTA PER MATTHAEV
WRETSHER PAROCHV
ANNO DNI
M : DCCXLVII

¹ Izvestja muz. društva za Kranjsko, 1892, 119.

² V nekem pasijonu korakajo k od mrtvih vstalemu Zveličarju 3 žene, potem še vsi apostoli. Creizenach, o. c. I, 352.

³ Letnici 1735—1910 je napravil slikar l. 1910. Prva je kriva, ker 1735 Vretscher še ni bil župnik v Šmarju.

⁴ Čita se XIII, ker je četrta enojka izginila. Papež Benedikt XIII je že umrl l. 1730. — ⁵ Ker stoji enojka ob robu slike, je letnica 1746 gotova.

»Svete stopnice po rimskem načinu in postaje trpljenja v Smarju je postavil l. 1747 župnik Matej Vretscher v dobi (novomeškega) prošta presvetlega in prečastitega g. g. Antona Gotharda barona Erberga na čast Kristusu križanemu in blaženi Devici Mariji ter sv. Roku.«

Letnico 1748 na eni izmed mramornatih sv. stopnicah smo že omenili, ostane še l. 1750 na vrhu škapulirske kapele, 1752 na Rokovi kapeli in 1753 nad vrati v grobno kapelo. Najvažnejši napis pa je na grobni plošči ustanoviteljevi, ki so jo pred nekaj desetletij iz škapulirske kapele v farni cerkvi prenesli ven in jo vzdali zunaj na desni od zvonikovega vhoda.

HIC IACET

Adm Revdus, ac Doct^{mus} Dominus

MATHÆVS VRETSCHER

AA·LL· & Philosophiæ Doctor olim hic Loci

uno supra Viginti Annos Parochus

Qui

Mathematicæ Scientiæ facile Princeps

Universam Styriam permultis, ac praeprimis Universitatis Graecensis

Speculam stupendo illustravit Gnomonices

Arte facto.

Zelum ejus ac Pietatem

dum Hominum Linguae tacebunt

Saxa Loquentur.

Calvariae Montem cum Sacellis Sacrisque Dominicae Passionis

Gradibus feliciter errexat.

Marianis & S. Rochi Aedibus & Opera & Legato Ære

ultimum Splendorem attulit

&

Postquam tanta sibi posuisset Laudum ac Honoris

Trophaea,

Comuni Bonorum omnium cum Deploratione

pRIDe nonIs MaII reLIcTo In terrIs Corpore

In CœLos CorDe MIgraVIt.

Tukaj počiva prečastiti in preučeni gospod Matej Vretscher, doktor svobodnih umetnosti in modroslovja, nekdanj 21 let župnik tega kraja, ki je, morda prvi v matematični znanosti, vso Štajersko z mnogimi (urami), pred vsem pa zvezdarno graškega vseučilišča z občudovanja vredno urarsko umetnino povzdignil. O njegovi gorečnosti in pobožnosti bode kamenje pričalo, če bi molčali človeški jeziki. Srečno je postavil hrib Kalvarijo s kapelicami vred in s stopnicami Gospodovega trpljenja. Cerkvama Device Marije in sv. Roka je s svojim trudom in z denarnim volilom nabavil zadnji kras. Dovršivši take velike stvari sebi v čast in hvalo je dne 6. maja l. 1758 na žalost vseh dobrih ljudi, zapustivši telo na zemlji, z duhom (srcem) odhitel v nebesa.

O obnovitvi kapel l. 1911 govori napis na zadnji stolpičevi steni kapele venčanja Gospodovega.

Ustanovnik šmarskega pota trpljenja, Matej Vretscher, se je leta 1702 rodil na kmetiji Vreče v okolici Sv. Janeza pod Prežinom v teharski župniji¹. Kot dvanajstleten deček je prišel v Ruše v tamošnje

¹ Kmetija se še dandanes imenuje Vreče, posestnik je Kovač p. d. Vrečer. Ime je od kotline, v kateri leži, in se tudi nekatere druge parcele zovejo »V Vre-

latinske šole¹, pozneje v Gradec na vseučilišče k jezuitom². Postal je doktor modroslovja³ in je obiskoval krajši bogoslovni kurz, kakor je bil potreben za navadne dušne pastirje, pa tudi nekaj špekulativne dogmatike⁴. L. 1726 je bil v Vidmu na Laškem posvečen za mašnika ter je bil najprej nastavljen v Novem mestu, potem pri Sv. Juriju pri Celju, odkoder je šel za župnika v Zibiko (1734) in slednjič v Šmarje (imenovan dne 5. maja 1737). Bil je goreč dušni pastir, zraven pa varčen gospodar, vnet lovec, izboren matematik in spreten urar. V šmarskem župnišču je imel posebno delavnico (»Laboratorium«) z mnogovrstnim orodjem. Za razne kraje je oskrbel ure, najznamenitejšo pa za astronomski observatorij v Gradcu⁵. Kako je bil vnet za cerkveno umetnost, priča slikanje v Rokovi cerkvi (l. 1738), potem volilo za veliki oltar župne cerkve⁶ ter naš lepi pot trpljenja. V Gradcu je videl tako Kalvarijo z neredno postavljenimi kapelami, v Šmarju je vstvaril kaj podobnega sicer, a po geometrično zasnovanem načrtu. Šmarje je božjepotna župnija. Še dandanes se zbira tam na tisoče

čah«. (Poročal g. J. Razbornik, kaplan v Teharjih). Župnik Vrečer je napravil za moške potomce svojega rodu na svojem rojstnem domu ustanovo, iz katere bi se naj plačevali davki. Imel je pet bratov in dve sestri. Brata Janžeta hči se je omožila na Slom in je menda stara mati škofa Slomškega, hči drugega brata Blažeta pa je vzela nekega Stepišnika.

¹ V ruški kroniki je zabeležen pod l. 1714.

² V stari graški vseučiliški matriki ni nikjer zabeležen, kakor nam je poročal g. dr. J. A. Glonar v Gradcu. A v M. Slekovčem prepisu iz zapisnika novomeških duhovnikov se čita o Vretscherju: Absolutus Casista et in secundum Annum Auditor Theologiae Graecii.

³ Koncem tretjega filozofskega leta je približno tretjina slušateljev napravila izpite iz vsega sholastičnega modroslovja za naslov »magistra svobodnih umetnosti in doktorja modroslovja«. Če upoštevamo starost dijakov in metodo prednašanja, ne moremo tega doktorata mnogo višje ceniti ko dandanašnjo maturo z odliko. V tedanji dobi je imel seveda veliko večji pomen.

⁴ V dveletnem kurzu se je predavala moralka in cerkveno pravo s posebnim ozirom na razne dušnepastirske slučaje (casus, odtod ime Casista za poslušalca), tolmačil se je rimski katekizem in kurzorično se je razlagalo sv. pismo. Kdor pa je hotel napraviti bogoslovni doktorat, je poslušal še skozi več let špekulativno bogoslovje in se je imenoval theologus speculativus. Vretscher je bil »absolutus Casista«, špekulativno dogmatiko pa je poslušal le do drugega leta.

⁵ Ta observatorij ali matematični stolp je stal na zapadni strani starega vseučilišnega poslopja (sedanje bogoslovnice) v Gradcu in je imel dve solnčni uri, eno za zimo, drugo za poletje. Ko so odpravili jezuite, niso vedeli z njim kaj početi ter so ga podrli. Krones, Geschichte der Karl Franzens Universität in Graz. Graz, 1886, 257 in 456. Peinlich, Geschichte des akademischen Gymnasiums in Graz, 1871, 5—9. Stolp je natančno v tem delu popisano, Vretscherjevo sodelovanje se pa ne omenja.

⁶ Župnijsko cerkev je postavil za glavno dedinjo (§ 22) z naročilom, naj naslednik skrbi za škapulirski oltar in postavi iz mavca nov, že načrtan glavni oltar.

vernikov iz Štajerskega in Hrvaškega k prazniku Marijinega Vnebovzetja in na sledeči dan sv. Roka. Nekdaj je bilo to število še večje. Prihajali so posebno iz Slovenskih goric in so obenem obiskavali cerkve Poljske Matere božje pri Rogatcu, na Tinjski gori, v Šmarju, pozneje tudi na Sladki gori¹. Vretscher je na romarje mislil, ko je pot trpljenja zasnoval, njim je hotel kaj posebnega nuditi, od njih je tudi gmotnih prispevkov za svoje podjetje pričakoval. Poglejmo tedaj, kako je to njegovo največje delo rastle!

Več let pred 1745 so morali gozd v širokosti 20 m izsekati, semtertja idočo pot izkopati, obzidati in potlakati. Potem so se lotili glavnih kapel, ki so zidane in ometane ter ima vsaka svoj stolpič, znotraj pa oltar ali oltarju podoben podzidek. Do l. 1745 so bile kapele Žalostne Matere, molitve na Oljski gori, bičanja, venčanja, nošnje križa in križanja gotove in suhe, da je slikar že okrasil njih stene in oboke, tudi kipi so se že naročili.

Slikar je bil spreten in izurjen, a svoj trud je umeril po tem, kako se slike vidijo. Predpodobe na obokih so površno risane², skupine na zadnji steni zadi za kipi so le v glavnih potezah izvršene, preračunjene na utis od daleč, od blizu skoro karikature. Kipi so srednje delo, brez posebnih napak pa tudi vrlin. Dandanes marsikomu ne bodo všeč rabelji s svojimi topimi in neumnimi obrazi. A moramo pomisliti, da je umetnik take videl v kmetskih pasijonskih igrah. Poljedelcu že itak težko delo izbriše eleganco iz lic, vrhutega pa so se igralci še nalašč spakovali, ker so Jezusovi mučitelji veljali kot podkupljeni³, pijani⁴ in od hudičev obsedeni⁵. Že pri pobožnih pisateljih najdemo razne surove podrobnosti pri opisovanju Gospodovega trpljenja, še bolj robato pa so predstavljali iste prizore kmetski igralci pred kmetskimi poslušalci. Zdravi in trdni živci so

¹ Mesec Marije. Gradec, 1842, 232.

² Skrbno so pa izdelani emblemi v Žalostni kapeli, ker se od tal in ne od zunaj opazujejo.

³ Ludolph, o. c. 412, Walasser, o. c. 442.

⁴ V hallskem pasijonu. Prim. tudi Katarino Emmerich o. c. 975.

⁵ »Singuli Iudaei diaboli erant ministri; quot carnifices tot in humana figura daemones«. Stonihurst, o. c. 122. »Singulos carnifices fuisse a daemone obsessos«. Idem 248. »Der Satan selbst wohnte in ihrem Herzen und machte sie ganz wütend, denn natürlicherweise hätten sie gegen den geduldigsten Heiland nicht so grimmig sein können. Cochem, o. c. 874. »Menschliche Teufel« imenuje Cochem (o. c. 896) rabelje. Mone pa pravi, da so umetniki to »diabolično divjost« in satanov vpliv s tem izražali, »dass sie die Gestalten der Feinde Christi durch Verzerrung der Glieder und des Angesichtes der Teufelsgestalt näherten. (Schauspiele des Mittelalters, I, 58).

prenašali tudi najkrepkejšo drastiko. S tega stališča se morajo prizori bičanja in venčanja v Šmarju, Celju in drugod presoјati.

Z uvodno kapelo Žalostne Matere in s peterimi kapelami s skrivnostmi žalostnega rožnega venca je bil pot trpljenja v običajnem smislu gotov. Podjetni župnik je hotel za romarje oskrbeti še sv. stopnice. Kapelo so postavili leta 1746 ali 1747, stopnice so položili leta 1748. Stenske freske so natančno izvršene, ker so ljudem pred očmi, slike na oboku pa so površne, ponekodi še slabo risane. Jezus na mrtvaškem odru ima obraz kakor pri nošenju križa. Slikar in kipar sta še ista ko v starejših kapelah.

V škapulirski kapeli, ki je sledila l. 1750, je delal navidez mnogo bolj zmožen slikar, kakor kažejo izraziti obrazi in lepa draperija. Ako pa primerjamo apostole pri sv. stopnicah, ni posebne stilistične razlike. Drugačen tema — drugačna izvršitev.

Z delom je rastla Vretscherjeva podjetnost. Naslednjih kapel ni stavil samo zidar, poklical je tudi kamnoseka. Elegantni pilastri in podboji Rokove kapele (iz l. 1752) ter podboji grobne stanice (iz leta 1753) pričajo o tem. Dela je dobil tudi umetni kovač, ki je izvršil krasno omrežje za oboje omenjenih vrat. Tudi slikar v Rokovi kapeli je nova, a slaba moč, kipar pa je še prvotni. V to dobo spadajo tudi štiri male kapele, ki spopolnjujejo pot trpljenja. Prvotne kapele so zidane in ometane, imajo ploščad spredaj ter so obenem s potom narejene, nove štiri kapelice ali dolbine pa so s pročeljem iz sekanega kamna (Sl. 11) k že obstoječemu potu diagonalno pristavljene. Istočasna je tudi podzemeljska ječa ne samo radi izklesane zunanje strani, temveč tudi radi kiparske skupine, ki je od istega mojstra ko slovo Jezusa od Marije v prvi dolbini. Mož je spadal med boljše umetnike, ki ni posnemal kmetskih tipov ter je za kompozicijo slovesa Jezusovega porabil celo Raffaelov motiv in je znal svojim figuram vdihniti osebno življenje.

Najmanj skozi 10 let (1743—1753) je imel župnik Vretscher opravka s potom trpljenja, morda celo do svoje smrti l. 1758. Ali pa je imel pri tem enoten program? Prej smo tolmačili posamezne postaje, sedaj moramo prevdariti njih medsebojno zvezo. Petere rožniveenske skrivnosti kot trpljenjske postaje so na Štajerskem bile splošno v navadi, kakor smo zgoraj s celo vrsto zgledov dokazali. Žalostna Mati kot priprava in uvod je tudi umevna. Pobožni pisatelji so trdili, da je bila Marija pri vsaki postaji Gospodovega trpljenja navzoča, še krvavi pot je gledala v duhu¹. Molilci žalostnega rožnega venca zato vedno

¹ Cochem, o. c. 818.

Marijo nagovarjajo in z njo sledijo trpečemu Zveličarju. Začetkom križevega pota in pri vsaki postaji se je nekaj pelo po nekaj vrstic iz pesmi Stabat mater, ki opisuje Marijino bridkost. Kapela Žalostne Matere stoji zato začetkom, da z Marijo in v njenem duhu premišljujemo Gospodovo trpljenje in njeno sotrpjenje¹. Konča se pa ta prvotni šmarski pot s Kalvarijo, kakor več drugih trpljenjskih potov in tudi nekatere pasijonske igre. Tédaj še Vretscher ni mislil na poznejše kapele, drugače bi ne bil v Žalostni kapeli dal vprizoriti snemanja s križa in raznih prizorov vstajenja. Poleg dopolnilnih slik iz Gospodovega trpljenja (med njimi ni nobenega legendarnega prizora!) se nahajajo v teh prvih kapelah po vzgledu jezuitskih dram še starozakonske predpodobe in emblemi s svetopisemskim besedilom.

Ker pa je bil pot trpljenja romarjem všeč, je Vretscher radi odpustkov postavil še sv. stopnice in z njimi je združil podobo objokovanega Zveličarja. Izvzemši tri žene ob grobu so vse slike v tej kapeli alegorične, so velika pesem o trpljenju in zmagi Gospodovi, ker so se bili evangelijski motivi že pred leti v Žalostni kapeli porabili. Poveličani evharistični Kristus sklepa vse delo, morda z ozirom na šmarsko bratovščino sv. Rešnjega Telesa, druga bratovščina pa je potem dobila svojo škapulirsko kapelo. Tudi Rokova kapela stoji izven enotnega programa, je le uvod za romarje k Sv. Roku. Kakor pri graški Kalvariji in drugod, so tudi v Šmarju leto za letom, kakor se je nabiral denar, stavili nove kapele le za olepšanje gore. Šele nazadnje se je Vretscher povrnil k prvotnemu načrtu in je s štirimi dolbinami, ki kažejo Jezusovo slovo, spokornega sv. Petra v votlini, bičanega Jezusa v ječi pri Pilatu in k smrti obsojenega Jezusa v ječi, običajni pot trpljenja razširil in ga spremenil v monumentalno pasijonsko igro. Že način, kako so se trpljenjski prizori v starih kapelah predstavljali, kaže na te igre in ne na tradicionalno ikonografijo. Nove kapele pa so v strogo biblično okrožje uvedle iz koroškega pasijona še legendarne snovi in sicer na pristojnih mestih, tako da se je razvoj dejanja spopolnil in ne zmešal. Podobe šmarskega pota trpljenja izgledajo zato kakor vzporedno razvrščene ilustracije kmetskega pasijona. Sklepati smemo, da so Vretscher in njegovi verniki poznali

¹ Na neki sliki iz l. 1650 gleda sv. Birgitta pet postaj Gospodovega trpljenja kot vizijo v zraku, pred njimi ter nižje pa Žalostno Mater. Pripis, ki tolmači to s šmarskim potom vzporedno predstavo, se glasi: »Seriem Dominicae Passionis et Maternae Compassionis divinitus edocta ad vivum depingit«. Dr. K. Krogh-Tønning, Die heilige Birgitta von Schweden, Kempten, 1907, 111. Gornještajerski pasijon se tudi začne s pesmijo o Žalostni Materi (Schlossar, o. c. 171) in naša narodna pesem najde 7 žalosti Marijinih v 7 postajah pota trpljenja (Štrekelj, o. c. III, 685).

tak pasijon in da je krškodolski pasijon le panoga nekda po Koroškem in Štajerskem razširjene trpljenjske igre¹.

Župnik Vretscher je vedel, da je s tem potom nekaj izrednega vstvaril. Že l. 1752 je naložil s svojim duhovnim pomočnikom J. Vrbnigom² 2600 gld. v deželnih papirjih na ime šmarske župnijske cerkve, l. 1754 je šentjurski komisarij to potrdil kot cerkveno ustanovo, leta 1756 pa je izšlo ustanovno pismo. Od omenjene svote se naj 2100 gld. porabi za ustanovitev tretje kapelanije v Šmarju, 500 gld. pa za vzdrževanje samotarja v novopozidani puščavniški hiši (Eremitorium) pri Kalvariji. Eremita naj nastavlja župnik, mora pa biti mož, ki živi od svojega rokodelstva, trezen, čist, ne sme pohajati okoli in mora pri sv. opravilih župniku streči. Pred vsem pa naj pazi na kapele pri Kalvariji (t. j. na trpljenjski pot), da bode brisal prah, jih pometal, da bode opomnil župnika, ako se je kaj pokvarilo, da se popravi na cerkvene stroške, kadar pa pridejo romarji, jim naj naprej moli in naprej poje. Vsak petek mora v kapeli bičanja opraviti za ustanovnika Mateja Vretscher del rožnega venca in litanije Gospodovega trpljenja, vsako soboto pa v kapeli Žalostne Matere ravnotako

¹ To sledi tudi iz ohranjenih pasijonov. Ako zaznamujemo prvih devet postaj dandanes običajnega križevega pota s številkami 1—9, vsak padec Gospodov pa s črko p, dobimo za odlomek križevega pota v gornještajerskem pasijonu formulo: 1, 5, 6, 4, za krškodolski pasijon pa: 1, 6p, 4^ap, 5, 7p, ^{4b}/₈p. Prvemu manjka evangelijska 8. postaja, tekst je zmešan in skrajšan. Drugi pa ima srečanje z Marijo dvakrat, potem skoro vsako postajo združeno s padcem in dogodka 4 in 8 na istem mestu. V tem križevem potu se torej zrcali predloga 15. ali 16. stol. Droboznjakova »Komedijska od zeliga grenkiga terpljenja« (na razpolago so nam bili trije teksti iz l. 1841, 1854 in 1881, ki so last seminarja za slovansko filologijo na Dunaju) ima križevi pot s sedmimi padci po Cochemu (o. c. 926), kapelski pasijon pa obsega vse postaje današnjega križevega pota in je torej v tem oziru najmlajši. Z druge strani pa je gornještajerski pasijon skoro za polovico krajši ko krškodolski (22 prizorov : 41) in ima dogmatično tendenco ter je očitno od duhovniške roke pregledan, nasprotno je krškodolski poljuden, z legendarnimi motivi in etično smerjo, potem se igra dokonča z vlečenjem križa v naravi, izven odra, v štajerskem pasijonu pa se vse na odru zvrši. Evangeliju je sledil tudi Droboznjak, in njegov tekst se ne more šteti kot priča za tradicijo pasijonskih motivov, pač pa so legendarne poteze v kapelski igri upoštevane. O Pilatovi ječi smo že zgoraj poročali. Omenimo še, da obsojenemu Zveličarju denejo pri Kajfu verigo okoli vratu in da bičanega Jezusa zaprejo v ječo, kjer je z vratno verigo k stebru priklenjen. Krškodolski in kapelski pasijon predstavljata torej vsak po svoje neko starejšo poljudno redakcijo, s katero je tudi zgoraj opisani loški pasijon v zvezi. Tudi on pozna ponočno ječo in pa vlečenje križa na Kalvarijo. Zato je po našem mnenju mogoče, da so v Šmarju pri večjih shodih predstavljali kedaj v Vretscherjevi dobi tak kmetški pasijon in da je spopolnjeni pot trpljenja spomin in odsev tega dogodka.

² Prim. Orožen VII, 60 in 74.

del rožnega venca in lavretanske litanije. Dokler se eremit ne nastavi, naj tretji beneficijant opravlja na mesec 2 sv. maši za ustanovnika. Cesarica Marija Terezija je potrdila ustanovo dne 27. novembra l. 1756¹. Medtem pa je Vretscher že nastavljal eremita brata Roka Ederer, popoklicu zlatinarja, ki je potem s svojo umetnostjo pomagal pri lepšanju cerkev². Za vzdrževanje Kalvarije je pa Vretscher sporočil 500 gold. in je svojemu nasledniku prav posebno priporočal, naj za njo skrbi³.

Ko je vse tako lepo oskrbel, je lahko pričakoval smrt. Trinajst tednov je trpel kakor Job in je vedno ponavljal: »Naj bo češčeno Gospodovo ime«; umrl je dne 6. maja 1758. Pokopali so ga v škaplirski kapeli pred oltarjem z veliko slovesnostjo, njegova naročila pa so le na pol izvršili⁴. Nadškof grof Attems, ki je l. 1761 Šmarje vi-

¹ Ustanovno pismo in ves zapuščinski akt po Vretscherju je v graškem c. kr. namestniškem arhivu, fascikel 561.

² Namestn. arhiv, fasc. 561, fol. 124.

³ Beynebens wird auch er Successor Inständig in Nahmen des Herrn und Mariae ersuchet Beständige Sorg zu tragen, damit der Bereits instand gesezte Calvari Berg sambt S. Rochi Kirchen in Statu erhalten, auch noch mit mehrer zierde nach möglichkeit Versehen werde, auß welcher obsorg er seyn zeitlich und Ewiges Glik und Heyl sambt mir Versichert hoffen kann. (§ 25 zadnje volje).

⁴ Od volil je preostalo 1610 gold. za veliki oltar iz mavca, ki pa je bil proračunjen na 2664 gld. Ker pa je bil stari oltar »zwar altartig, jedoch ganz und kostbar vergolt, annoch sauber, zierlich und stark hergestellt« (svetniški kipi so še sedaj v stolpu pri sv. Barbari), cerkev pa uboga in le na miloščino župljanov ter romarjev navezana, je župnik s škofijskim dovoljenjem ta denar na obresi naložil, »daß von den ablegenden Interessen die Bedürfnisse der Kirche von Marein bestritten werden sollen«. Nahujskani župljani pa so se l. 1763 pritožili v Gradcu pri komisiji pobožnih ustanov, češ, da je pred 5 leti umrl župnik Vretscher zapustil 10.000 gold. za nov mramornat oltar in za popravo cerkve, pa se dosihdob ni nič zgodilo in se tudi ne ve, kam je prešel denar. Nadškof se je zavzel za župnika in komisija je le zahtevala, da se ta denar v javnem fondu naloži. Njegove daljnjše osode nismo mogli zaslediti, kakor tudi ne o onih 500 gld., ki jih je Vretscher zapustil za vzdrževanje Kalvarije in so se l. 1760 v Gradcu naložili, l. 1778 se še imenujejo, v cerkvenih inventarjih v 19. stol. pa jih ni več. Jasna pa je zgodovina ustanove iz l. 1756 v znesku 2600 gold., od katerih je 500 gold. naložil Vretscher za vzdrževanje eremita (eventuelno za 25 sv. maš), 2100 gld. pa je bilo določenih za tretjo kapelanijo v Šmarju z nalogo opravljati 75 sv. maš za Vrbniga, 25 pa za Vretscherja. L. 1788 je graški gubernij naročil škofijstvu, naj se vse eremitske ustanove združijo z verskim zakladom, bivšim eremitom pa se naj nakaže pokojnina. Lavantinski ordinariat je odgovoril, da takih ustanov v škofiji ni, popraševal pa je radi eremitov pri Sv. Frančišku na Stražah in v Velikovcu. Vendar pa se je tedaj tudi v Šmarju odpravil eremitorij in prvi ter zadnji šmarski eremit je zabeležen v mrtvaški knjigi († 18. okt. 1789) kot »Ex Einsiedler«. Glavnica 500 gld. se je združila po testamentu s kapelansko ustanovo z obveznostjo 25 sv. maš in ne z verskim zakladom. Ker pa so se obresti od 5% na 4% znižale, je škofijstvo

zital, ni v svojem zapisniku niti omenil izrednega pota trpljenja, bolj pa se je zanimal za stavbe in umetnost nadškof grof Edling, ki je l. 1778 obiskal Šmarje. Bolelo ga je, da je našel Kalvarijo s kapelami zapuščeno. Pri zidanih kapelah se je luščil omet, v podzemeljski ječi so bili kipi razmetani, po stenah pa je trava rastla. Zaukazal je, naj se vse iz Vretscherjeve ustanove popravi¹.

Kolikokrat so naše kapele še pozneje popravljali, nam ni znano, ovekovečil se je edino slikar Vračun v Rokovi kapeli l. 1885. Slednjič je prenovil kapelo Kalvarije slikar F. Horvat v Mariboru l. 1910, naslednje leto pa so se vse druge kapele popravile pod nadzorstvom c. kr. osrednje komisije za ohranjenje spomenikov na Dunaju², ter je izvršil stavbarsko delo g. A. Jandl v Ljutomeru, kipe je obnovil g. A. Zoratti v Mariboru, freske ter oljnate slike je osnažil g. M. Sternen v Škofji Loki. Poleg prostovoljnih voženj od strani gorečih faranov (v vrednosti 5600 K, in prostovoljnega dela (600 K) ter darovanega gradiva (3000 K), se je še v denarju izplačalo 13.154 K 51 h, tako, da je vse popravilo stalo 22.354 K 51 h. Tudi vlada je obljubila prispevek. Velike zasluge si je pridobil g. dekan J. Bohanec, pa tudi šmarski rojak g. c. kr. profesor J. Vreže. Dne 8. oktobra leta 1911 je knez in škof dr. Mihael Napotnik z veliko slovesnostjo blagoslovil prenovljene kapele³. Upajmo, da bodoči rodovi ne bodo posnemali generacije po Vretscherjevi smrti v zanemarjanju teh izrednih spomenikov!

C. Obiskovanje in odpustki.

Dandanes najstarejši Šmarčani le pomnijo, kako se je pri teh kapelah opravljal jožefinski križev pot, o prvotni pobožnosti nam manjkajo tudi arhivalije, zato moremo le kazati na graški vzgled in sklepati, da se je v Šmarju obiskovanje podobno vršilo⁴.

že l. 1790 obveznosti skrčilo na 60 sv. maš za Vrbniga mesto 75 in na 40 za Vretscherja mesto 50. Dandanes pa znaša nekdanja glavnica 2600 gld. 866/67 K ter nese letnih 34.67 K, za katere se opravlja 12 sv. maš za Vrbniga, 8 pa za Vretscherja. (Sestavljeno po aktih fasc. 561, potem po šmarskih ustanovnih in po eremitskih aktih v mariborskem kn. šk. ordinariatskem arhivu in po tabeli ustanov šmarske župnije).

¹ Po prepisu vizitacijskega protokola v štajerskem deželnem arhivu št. 694.

² Načrt za popravila je sestavil dr. J. Hauser. (Programm für die Restaurierung des Kalvarienberges zu St. Marein bei Erlachstein v listu Mitteilungen der Zentral-Kommission für Kunst und historische Denkmale, 1911, 273—284).

³ »Slovenski Gospodar«, Maribor, 1911, dne 11. oktobra.

⁴ Zgoraj smo našli celo vrsto najstarejših potov trpljenja na Španskem, Francoskem in Nemškem, ki so jih ustanovili bivši jeruzalemski romarji. Tudi začetnik graške Kalvarije, Bernard Walther, je bil l. 1487 z večjo družbo v Jeruzalemu (Röhrich, Deutsche Pilgerreisen nach dem hl. Lande, 1890), ter je sam

a) Postajna pobožnost se je strinjala s predstavljenimi prizori, kakor je samo ob sebi umevno. Knjižica, ki jo je izdala večja vseučiliška Marijina kongregacija l. 1723, ko je bil najbrž tudi Vretschcher njen ud, ima začetkom obširen nauk o tem (*Pia peregrinatio per Dolorosas Christi Patientis Stationes ad Montem Calvariae Graecensem. Instructio*).

»Zapustimo za nekaj časa hiše in podajmo se na pot bolečin po krvavih postajah našega Zveličarja. Kličejo Te neštevilni zgledi svetnikov in običajna krščanska pobožnost... Ni ti treba potovati čez morje v tisoč smrtnih nevarnostih... Tu imaš Jeruzalem, tu getzemanski vrt, tu Pilatov pretorij, tu golgotsko skalo, tu iz skale izsekani grob — vse od naših prednikov postavljeno in z izrednim okrasjem pomnoženo. Da bode ta pot Bogu ljuba, vzemi te-le nasvete seboj:

1. Tvoja pot mora biti pobožna in sveta. Zato obudi popolni kes, da boš dobil mnoge, od sv. stolice za obisk teh mest dovoljene odpustke.

2. Obudi dober namen za splošne cerkvene potrebe... ter za svoje lastne...

3. Pri lepem vremenu hodi razoglav, molče in ne oziraj se; v roki imej rožni venec in knjižico o načinu obiskovanja.

4. Bodi zbran v duhu in na potu ter pri postajah se pečaj s tam predstavljenimi skrivnostmi (*per ipsam viam singulasque stationes circa proposita in iisdem Christi patientis mysteria mentem occupes*), kakor če bi Jezusa na vsem potu trpljenja od zadnje večerje do križa spremljal in gledal (*veluti reipsa praesentem cerneret atque conspiceret*).

5. Iz premišljevanja se Ti bodo sama rodila čuvstva: sožalje, kes, zaupanje, ljubezen, hrepenenje... Navod za to najdeš v knjižici.

6. Lahko tudi opravljaš ustno molitev, n. pr. sedem spokornih psalmov, oficij sv. križa in Žalostne Matere božje, himne, litanije trpljenja Gospodovega, žalostni del rožnega venca. Za zasebno obiskanje se priporoča premišljujoča molitev, za javno (*supplicatio publica*) pa ustna ali pa obojna skupaj.

7. Vsaj na Kalvariji poklekni pod križem, obudi kes in napravi trden sklep, da se boš poboljšal in se ogibal grešne priložnosti, prosi za milost, da bi ti ne bila v pogubo za te prelita rešnja kri.

Javne pobožnosti, ki se nahajajo v knjižici so devetero litanij (1. k Zveličarju na oljskem vrtu, 2. v Kajfovi hiši zasramovanemu in obrekovanemu, 3. pred Pilatom toženemu, 4. pred Herodom zaničevanemu, 5. bičanemu, 6. s trnjem venčanemu, 7. ljudstvu pokazanemu z besedami: »Glejte, človek«, 8. po krivem obsojenemu in križ nosečemu in 9. križanemu), potem oficij sv. križa, oficij Žalostne Matere božje in sekvenca *Stabat mater*.

Podobno bi se naj obiskoval tudi šmarski pot trpljenja in Vretschcher je zato nastavljal eremita, da bi romarjem naprej molil in pel, od

izdal navod (*Wie dann die Form dieses h. Grabs Herr Bernard Walther, der selbst dahin geraist und alles mit Augen an gesehen, in seinem Wegweiser — Getrueckt zu Graetz in Steyrmarch — artlich entworfen hat. Mänhard, Passologia, 185.*) Morda je tudi ta, dandanes pozabljena knjižica, kaj vplivala na posnetke naših božjih grobov. Dostavimo še, da je tudi graški pot trpljenja imel prvotno pet rožnivenških postaj. (*Peinlich, Geschichte des Gymnasiums zu Graz, s. a. 1655*).

njega samega pa je zahteval lavretanske litanije v Marijini kapeli ter litanije Gospodovega trpljenja pred skupino bičanja in primerne dele rožnega venca¹.

b) Procesija na Veliki petek. Ta dan so bile precej razširjene spokorne procesije na čast Kristusovemu bičanju². V večernem mraku so napravili obhod po mestu, so peli in molili in seboj so nosili podobe in predpodobe Jezusovega trpljenja, nekateri so se z zakritim obrazom po golih plečih topli z brezovimi šibicami ali žimnatimi vrvicami, drugi so vlačili težke križe³. Že omenjeni S. Mänhard je v obširni pridigi priporočal bičanje samega sebe⁴. Z liturgičnim obredom snemanja s križa in njegovo procesijo, o kateri smo zgoraj govorili, nima ta obred nič zveze, pač pa je v duševnem stiku s flagelantskim gibanjem v dobi sv. Vincencija Ferrerja⁵.

V Gradcu se je ta procesija že od nekdaj vodila na Kalvarijo, včasih s posebnim sijajem, tako l. 1618, 1674, 1684, 1697, 1699, 1713 in 1726, ko je bil Vretscher bogoslovec, 1727 in 1738. Udeleževali so se je tudi vseučiliščniki. Včasih so mali dijaki sebe šibali (1613), večji pa so nosili razne predstave, tako l. 1697 razne prizore iz življenja Salomonovega kot predpodobe Jezusovega bičanja, venčanja, križanja in pogreba, l. 1713 pa Marijino oznanjenje (*Verbum incarnatum*), Oljsko goro (*Verbum patiens*), Kalvarijo (*Consummatum est*) in grob (*Princeps pacis*)⁶. Take procesije so bile tudi v drugih mestih v navadi n. pr. v Ljubljani pod vodstvom jezuitov na Veliki četrtek in ka-

¹ Pripomnimo še, da se v Šmarju tudi dandanes vsak petek v postu mašuje v kapeli Žalostne Matere božje, nekdaj se je ob shodih maševalo tudi v kapeli božjega groba; v Vojniku so nekdaj vsak petek v letu, ako ni bil praznik, maševali v kapeli sv. groba (vizit. zap. iz l. 1778); v Celju se je l. 1848 vnovič začelo maševati ob postnih petkih v četrti kapeli (Orožen, III, 128). — Kakor v Šmarju pri kapeli Žalostne Matere je tudi v Gradcu prižnica zunaj na prostem. O pridigah iz l. 1764 poroča delce: Der gekreuzigte Sohn Gottes in sieben Betrachtungen vorgestellt für die sieben Freytag der heyligen Fastenzeit, welche abgewichenenes Jahr... in so vielen Anreden von der Kanzel an dem Calvariäberg vorgetragen worden. Gratz 1765. (Kneller, o. c. 84).

² Taki obhodi so se prirejali sploh v postnem času, pred vsem seveda na Veliki petek. Ponekod je neki na ta dan še v navadi. Wetzer und Weltes Kirchen-Lexikon, III², 76.

³ Zato se je tudi imenovala: *Processio flagellantium et crucigerorum*.

⁴ Mänhard, *Passologia*, 427 (38ta pridiga: Von dem bußfertigen wohlmeinenden Disciplinieren oder Gaißlen).

⁵ Ako so ponekod, n. pr. v Škofji Loki vozili s seboj žive skupine iz trpljenja Gospodovega, ki so na gotovih mestih dotični prizor igrale, je to povzeto iz procesij sv. Rešnjega Telesa in ne direktno iz pasijonskih iger. Zato se ti spokorni sprevodi ne morejo imenovati pasijonske igre.

⁶ *Peinlich, Geschichte des Gymnasium in Graz*.

puciňov na Veliki petek. Kapucini so jih napravljali tudi v Novem mestu, v Kranju in v Škofji Loki¹. Ali so se nahajali tudi na Štajerskem, n. pr. v Celju, v Mariboru in Ptuju, kjer so bili kapucinski samostani, nam ni znano. Omenili smo že, da je bilo v Sevnici bičanje v navadi.

Sploh so bili ljudje v prvi polovici 18. stoletja izredno pobožni. Vrstniki Vretscherjevi na graški visoki šoli so nosili pod obleko rašov-nate spokorne pasove in so se tudi zasebno bičali. V Marijini kongregaciji ni dobil nobeden spričevala, ako se ni javno zavezal, da bo vse svoje življenje služil Mariji². Tukaj je crpil Vretscher svoje goreče češčenje Marijino³, odtod njegovo navdušenje za lepoto hiš božjih. Kjer dušnega pastirja ne vzpodbuja verska gorečnost, tam strada cerkvena umetnost. Na Štajerskem so nastajali tedaj vedno novi božji poti, tako pri Sv. Frančišku pri Gornjem gradu, pri Materi Milosti v Mariboru, pri Sv. Petru na Kronske gori, na Sladki gori, na Oljski gori in drugod, stavile so se nove cerkve in oltarji, in tudi iz umetnosti govori neka nervozna čutnost. V sredini stoletja pa je nakrat duh časa krenil na drugo pot. Vlada je vzela vodstvo šol v roke, jezuite je rinila čedalje bolj v stran, vse cerkveno življenje je vzela pod svojo kontrolo in zatrla razne prave in dozdevne izrastke. Lavantinski škof grof Jožef Franc Anton Auersperg je l. 1770 prepovedal vse pasijonske igre in pa javno bičanje ter vlečenje križa⁴, vlada pa je l. 1772 odpravila vse procesije v štiridesetdanskem postu⁵. Tako se je napovedoval jožefinizem, ki znači za naše kraje petdesetletno sterilnost v verskem življenju in v cerkveni umetnosti. Duhovščina in verniki so zgubili ves stik z nedavno preteklostjo, tako da niso niti umeli od nje vstvarjenih spomenikov, niti niso zanje skrbeli. Da dandanes vlada v tem oziru čisto drug duh, kaže obnovljenje našega pota trpljenja. Mislimo, da ne bo neumestna naša želja, da bi se zopet vpeljala procesija na Veliki petek na Kalvarijo in sicer pri belem dnevu, združena s skupnim obiskanjem in premišljevanjem peterih postaj, brez vsakega, današnjemu verskemu čuvstvovanju neprimerne običaja. Taka procesija, kakor so jo opravljali v Jeruzalemu od četrtega stoletja naprej,

¹ Koblar, Pasijonske igre na Kranjskem (Izvestja muz. dr. za Kranjsko, 1892, 110). — ² Peinlich, o. c. II, 146.

³ V testamentu pravi o Mariji »a Iuventute mea in Benignissimam meam Turtricem, Matrem et Patronam Electae« in imenuje njeno cerkev v Šmarju za glavnega dediča svojega premoženja (durch beystand Mariae erworbenen Haebenschaft). Mrtvaški zapisnik pa pravi o Vretscherju: »Parochus zelosissimus, Singularis Cultus B. Mariae Virginis et eiusdem Devotionis Specialis promotor«.

⁴ K. Tangl, Reihe der Bischöfe von Lavant, Klagenfurt, 1841, 330.

⁵ Peinlich, IV, 3.

bi se vernemu ljudstvu gotovo omilila, in naše kapele bi stopile zopet v vrsto živih spomenikov, ki se rabijo in zato tudi ljubijo in negujejo. Isto bi kazalo tudi za druge kraje storiti, kjer so še poti trpljenja. V Marenbergu se to itak vrši, a še ne vzporedno s vsebino umetniških prizorov.

c) Jožefinski križev pot. Šmarska Kalvarija je bila že ob svojem začetku anahronizem, zadnji in zapoznili pot trpljenja, ko so v drugih župnijah že stavili križeve pote v današnji obliki. Ko je Vretschcher umrl, so najbrž polagoma opustili prejšnje obiskovanje, ker se ni strinjalo z novo, tako goreče razširjano in hvaljeno pobožnostjo; celo kapele so zanemarili. Ko je bilo vsled vizitatorjevega opomina treba misliti na popravek, je tudi za pobožno obiskovanje pota nastopila ugodnejša doba. Jožefinska reakcija je namreč prepovedala frančiškanski križev pot, posebno radi legendarnih primesi, in ko je zopet dovolila to pobožnost, je zahtevala le evangelijske prizore. Razni pisatelji so sedaj pisali križeve pote z 12—14 postajami, ki so obsegali vse trpljenje Gospodovo od Oljske gore do groba, in med njimi je bil tudi duhovnik, ki je sestavil (ok. l. 1800—1830) pobožnost za obiskanje šmarskega pota trpljenja, ter pevec, ki je na podlagi tega teksta za vsako postajo skoval eno kitico¹.

»Po darovanju sv. križovga pota« (po sv. Leonardu a Porto Maurizio) sledi kot »I. štacijon ali postaja Večerja Gospodova«, ki se je premišljevala pred Rokovo kapelo, na to pride II., »Božja Mati«, pred škapulirsko kapelo, kjer se prosi za koristen obisk križevega pota. Sledi »Jezus v ječi« (III), ki je »z vervjo in ketnami zvezan, zasramovan, preklinjan in zapluvan«. Potem obiščemo »Žalostno Mater božjo« (IV), ki ima v krilu položeno mrtvo telo Jezusovo. Naslednja V. postaja se imenuje »Slovo jemanje«, ker Jezus ne more od Marije in Marija ne od Jezusa slovo vzeti, ker se mi ne ločimo od svojih grehov. »Marija sreča Jezusa in ga vidi vsega ranjeniga, kervaviga in z težkim križem obloženiga«. Molitev je po Leonardovem tekstu. Sledi »Jezusov kervavi pot« (VI), potem »Solze Petrove« (VII) in »Bičanje Jezusovo« (VIII). Pri IX. postaji, »Jezus k stebru privezan«, čitamo: »Obstoj tukaj, verni kristjan, ino poslušaj, kaj se s tvojim Jezusam godi, ker se jude bojijo, da bi njim iz rok prišel. Tako ga h kamenitemu stebru privežejo, in Jezus je ves krotek in voln se pusti kakor jagnje zvezat. Poglej, kaj stori Bog z ljubezni proti tebi! Ljubezen božje priveže Jezusa k stebru. Ljubezen ga močnejši kakor vervi in ketne deržijo in

¹ G. dekan J. Bohanec nam je oskrbel tekst za križev pot (v 8°, pisan pred l. 1880 in nekdanj last Neže Reischek) ter pesem (16°, prepisal J. Ž.), g. A. Novak pri Sv. Roku obiskanje v prozi ter pesem, ki ju je sam l. 1892 prepisal po predlogi v bohoričici (8°), g. prof. J. Vreže pa križev pot in prvih 16 kitic pesmi (16°, spisano ok. l. 1886). Bohančev in Novakov tekst imata glede pobožnosti in pesmi prvotni tekst s členkom ta, to in več nemškimi besedami, Vrežetova teksta pa sta v prozi in v verzih pred nekaj desetletji predelana in uglajena.

ves voljen prenese in vso sramoto iz voljo prestopi!«¹ Molitev koncem te postaje govori v vseh izvodih o venčanju Gospodovem (!) in se dobesedno ponavlja v naslednji postaji, iz česar sledi, da so vsi prepisi slepo narejeni po starejši, že pokvarjeni predlogi. Pri venčanju (Jezus iz ternjem kronan, X) zremo, da so trnji »noter do možgan segli«². Kitica o venčanju se glasi:

Glej, kako ta sveta glava,
Z groznim ternjem kronana,
Wsa zasligla³, vsa je plava,
Je s kervjoj prevlečena.
Grešnik, tvoje poželenje
Je to krono spletalo
Ino Jezusu terpljenje
Grožno vselaj gmeralo.

Z XI. postajo »Jezus slečen in zapuščen«, z žolčem in jesihom napojen, brez človeka, ki bi ga tolažil, nas pisatelj izrecno pelje na goro Kalvarijo, na to pa se zopet doli vrne in se vidi »Jezus iz križem obložen in Simon iz cirene mu pomaga križ nesti« (XII). Sledi XIII. »Jezus križan« in XIV. »Jezus v grob položen«. Pri tej zadnji postaji se vabijo k pokori grešnik, vernik in romar (»O Romar moj, pri temu Kristusovemu grobu je še ta zadnja milost za tebe...«) Pesem pa spominja v 1. vrsti na ovčarsko igro (Schäferspiel), ki se je vprizarjala v zvezi s pasijonsko dramo⁴, v 5. vrsti pa se ozira na Jezusovo podobo, kateremu angel rane pregleduje.

Kje so ovce, grešnik vidiš⁵,
Jezus v grobu že leži,
Tukaj zadno gnado slišiš,
»Moj sin, pridi!« govori.
»Prav pregledaj moje rane
No za te prelito kri,
Zbriši hitro grehe znane,
Ker te lubim, lub' me ti!«

Sklepčna molitev je zopet po Leonardu. — Pisateljevo načelo je bilo, da se mora premišljevanje skladati s podobami v kapelah, temu načelu je žrtvoval celo zgodovinski razvoj Gospodovega trpljenja⁶. Vendar

¹ Hätte ihn aber nicht die Liebe zu unsern Seelen gefesselt, so würde kein Strick und keine Kette der Welt ihn hier festgehalten haben. Cochem, o. c. 871.

² Und wie Isidorus spricht, so durchstachen sie ihm sein H. Hirnschall. Wallasser, o. c. 417. Cochem, o. c. 893.

³ zerschlagen (?).

⁴ Tako v gornještajerskem pasijonu (Schlossar, o. c. I, 37—70 in 326) ter v Droboznjakovi igri (rokopis iz l. 1881). Prednaša se še dandanes, kakor poroča dr. A. Kotnik v Dom in Svetu, 1912.

⁵ Dobre ovce (svetniki) so pri Kristusu, tja mora tudi izgubljena ovca, grešnik. »Gesell dich zu meinen Schafen« pravi Dobri pastir v štajerski ovčarski igri. (Schlossar, I, 69).

⁶ Tiste postaje, ki odgovarjajo dandanašnjemu križevemu potu, so tako-le .. 13, 4! .. 10! 5, 12, 14 razvrščene.

pa je ostala ta pobožnost do konca 19. stol. v veljavi. Ko se je opustila, je pa tudi prenehalo vsako obiskovanje trpljenjskega pota.

č) Dandanes običajni frančiškanski križev pot se je uveljavil po obnovljenju l. 1911 in so se radi odpustkov v posameznih kapelah pritrtili predpisani, čedno izrezljani leseni križi. Pri Rokovi kapeli se premišljuje Gospodova obsodba, pri škapulirski, kako vzame Jezus križ na rame, in tako naprej, brez ozira na to, kaj predstavljajo podobe v kapelah. Tekst in podoba se strinjata le pri 14. postaji. Pobožnost, ki jo je Vretscher imel pred očmi, je bila že v njegovi dobi na smrt obsojena in tako tudi dandanes ne more več oživet. Ljudstvo se lažje oprosti podob kakor pa skozi sto let vladajočega, priljubljenega formula.

d) Obiskanje sv. stopnic se izvrši po kolenih, gotove molitve pa niso predpisane. Graška knjižica iz l. 1723 podaja samo uvodno molitev, druga iz l. 1777 pa poleg uvodne in sklepčne molitve še priporoča, da se na vsaki stopnici opravi očenaš in češčenamarija in na koncu še trije očenaši in češčenamarije za odpustek. Nasvetuje tudi 15 stopniških psalmov (psalmi graduum), oddeljenih v 28 odlomkov, da bi obudili v sebi hrepenenje po popolnosti. P. Hicinger¹ je za premišljevanje pri sv. stopnicah razdelil Gospodovo trpljenje od Jezusove poslovitve od Marije do vstajenja Gospodovega v 28 točk, M. Markovič² pa je za stopnice na Žalostni gori pri Mokronogu vse življenje Gospodovo od prihoda na svet do obsodbe v 28 točkah porabil, očitno, ker je potem sledil navadni križev pot.

e) Odpustki sv. stopnic. »Nabera molitev in dobrih del, za katere so rimski papeži sv. odpustke dodelili«³ pravi, da se dobi za vsako stopnico devet let odpustkov, ne pove pa, ali velja to tudi glede posnetkov. Novejši strokovnjak⁴ trdi, da so papeži za posnetke sv. stopnic navadno dovoljevali popoln odpustek štirikrat na leto in po sto dni za vsak drugi dan. To res velja za sv. Jošta nad Kranjem, kjer je še škof za vsako stopnico dodal po 40 dni. Stavitelj sv. stopnic Šimon Bučovnik je bil dvakrat osebno v Rimu, da je dobil od papeža Benedikta XIV. potrebno dovoljenje in sv. koščic. Za Žalostno goro na Dolenjskem so pa l. 1881, ko so prosili za obnovo, prejeli popoln odpustek za trikrat na leto. Za sv. stopnice pri graški Kalvariji je papež Pij IX. leta 1870 dovolil štirikrat na

¹ P. Hitzinger, Molitve per obiskovanji svetih šteng. Zraven tudi Rožnihranc in Litanije od Žalostne Matere božje. 1843.

² Kakor pripoveduje A. Žlogar, Trojna božja pot s sv. stopnicami. 1881.

³ Prestavljena iz laškega in nemškega na kranjski jezik. 1831, 86.

⁴ F. Beringer, Die Ablässe, ihr Wesen und Gebrauch¹³. 1906, 435.

leto iste odpustke, kakor če bi obiskali sv. stopnice v Rimu¹. Starotrške sv. stopnice pri sv. Pankraciju so dobile v 2. polovici 18. stol. najbrž za vsak dan v letu iste odpustke, kakor so dani rimskim sv. stopnicam², gotovo je to o sv. stopnicah pri Sv. Križu pri Belih vodah, ki se imajo zahvaliti zato Piju IX³. Kaj velja torej o šmarskih sv. stopnicah, ki so dobile odpustke (PRIVILEGIUM) od Benedikta XIV? Ker so se izgubili vsi zapiski, ne vemo, ali so bili podobni odpustki ko pri Sv. Joštu nad Kranjem ali pa večji, ne vemo tudi, za katere dni so bili podeljeni, ravnotako nam je neznano, ali so bili za večno dani ali pa samo do gotovega obroka in bi se morali potem obnoviti. Praktična posledica je, da se mora najti stara listina ali pa se vnovič izprositi odpustki⁴.

f) Odpustki za kapele trpljenskega pota. Edini sled odpustkov je, da se še dandanes ob petkih postnega časa v kapeli Žalostne Matere mašuje, najbrž, ker je bil tam privilegiran oltar. Vendar pa ne smemo misliti, da ne bi bil goreči Vretscher po graškem zgledu tudi za Šmarje oskrbel odpustkov, ko je drugače vse tako lepo in preudarno uredil, napravil ustanovi za pot trpljenja, poklical eremita, izprosil odpustke za sv. stopnice⁵.

¹ Der christliche Feierabend 1881, 92. Potem ekscerpt iz bule z dne 20. maja 1870, ki nam ga je oskrbel g. c. kr. kurat M. Ljubša v Gradcu.

² V starotrški župnijski kroniki se o njih čita: Johann Nep. Kastellitz wirkte vom Jahre 1757 bis 1796 als Pfarrer und bischöflicher Commissär auf dieser Pfarre. Er liess bei der Pfarrkirche St. Pankraz die schöne hl. Stiege, bestehend aus 28 Stufen vom weissen, schön polierten Stein mit eingelegten Reliquien-Kästchen bauen und mit sinnreichen Gemälden verzieren, welche hl. Stiege wegen des zu gewinnenden Ablasses von 9 Jahren auf jeder Stufe, wenn solche kniend unter Betrachtung des Leidens Christi und inniger Bereuung der Sünden in wahren Bußgeiste zurückgelegt werden, von andächtigen Verehrern des leidenden Erlösers, besonders zur hl. Fastenzeit, sehr zahlreich besucht wird. (Po prepisu preč. g. častnega kanonika A. Šlandra v Starem trgu).

³ Praeterea omnibus et singulis utriusque sexus Christifidelibus, qui corde saltem contriti ipsam Scalam orationi tantum destinatum qualibet vice flexis genibus pie ascenderint, et cetera iniuncta pietatis opera rite persolverint, ut eas omnes et singulas Indulgentias ac poenitentiarum relaxationes consequantur, quas consequerentur si Scalam Sanctam de Urbe personaliter ac devote flexis genibus ascenderent, Apostolica Auctoritate tenore presentium impertimus. Praesentibus, perpetuis, futuris temporibus valituris. Breve Pija IX z dne 2. septembra l. 1873, po prepisu dopislanem od č. g. J. Lasbacherja, župnika na Belih vodah.

⁴ Kot dnevi za popolni odpustek bi prišli v poštev Veliki petek, potem predvečer nedelje po 16. juliju, nadalje 15. avgust in sobota pred Imenom Marijinim.

⁵ Glede odpustkov sv. stopnic in kapel v Šmarju je pregledal pisatelj Sanctissimi Domini nostri Benedicti XIV Bullarium, Tom. II Romae 1749, g. Dr. H. Zimmermann v Rimu pa rokopisne registre Benedikta XIV za l. 1746 in 1747 v vatikanskem arhivu ter Decreta authentica kongregacije za odpustke po izdaji Prin-

Na graški Kalvariji so dobivali verniki pod običajnimi pogoji popoln odpustek, ako so ob določenih dneh obiskali gotove kapele in sicer prvi petek v postu kapelo Oljske gore, drugi petek v postu kapelo bičanja, tretji petek v postu kapelo venčanja, četrti petek v postu kapelo križeve nošnje, peti petek v postu kapelo Žalostne Matere in šesti petek v postu kapelo božjega groba. Potem v glavni cerkvi Oljske gore na god najdenja (3. maja) in povišanja (14. septembra) sv. križa popoln odpustek, nepopoln (7 let in 7 kvadragen) pa vsaki petek v postu. V kapeli sv. Dizma je bil popoln odpustek v sredo velikega tedna, v kapeli sv. Magdalene pa dne 22. julija. Privilegirana oltarja sta bila v kapeli Žalostne Matere za vsaki petek v letu in v Dizmovi kapeli za vsak pondeljek, in obadva skupaj za vernih duš dan in vso osmino¹. Nova bula iz l. 1780 je podelila cerkvi Žalostne Matere še dvakrat na leto popoln odpustek v dneh, ki ju naj določi škofijstvo, a samo za sedem let².

S trudapolnim obnovljenjem šmarske Kalvarije je dovršeno zunanje delo. Zaklad pobožnega duha, ki leži v dolgi vrsti izrazitih skupin in podob, se pa bo le tedaj dvignil, ako se vstvari taka pobožnost, da bi se premišljevanja s predstavami strinjala in bi se zanj izprosili od sv. Stolice primerni odpustki. Najboljše bi bilo, da se izda poljudna in priročna knjižica s kratko razlago in zgodovino Kalvarije³, v glavnem delu pa z jedrnatimi premišljevanji in molitvami po zgoraj opisanem vzorcu iz l. 1723. To bi bil srečen sklep renovacije.

IV. Križev pot v Jeruzalemu in na zapadu do l. 1731.

Od četrtega stoletja naprej so obiskovali v Jeruzalemu na Veliki petek pot trpljenja od Oljske gore do Kalvarije, v križarski dobi pa se pojavi po mnenju Kellerja (o. c. 48) posebno zanimanje za del tega pota, ki je segal od Pilatovega sodišča do Golgote, ker je Kristus po njem sv. križ nosil. Vsak križar, ki si je dal znamenje sv. križa pripeti na ramo, je postal križenosec in prišedši v Jeruzalem, je želel hoditi po tistem potu, po katerem je šel Jezus s težkim križem obložen. Tako stopijo ulice križevega pota v ospredje in sicer najprej še v okvirju celotnega pota trpljenja. Romarji povprašujejo, kje so mestna vrata,

zivalija (1862) in Leona XIII (1882). Vse brez uspeha. A sistematično iskanje v Rimu in pri pristojnem škofjskem sedežu v Vidmu ne more ostati brez uspeha, ker so odpustki sv. stopnic absolutno gotovi.

¹ Andächtige Wallfahrt auf den Calvarienberg. 1777, 168.

² Ta bula je še v izvirniku v župnijskem uradu na Kalvariji. Vse druge bule, za vsako kapelo je bila posebna, je pa župnik L. Heckl l. 1870 prepisal in prevedel, ko je prosil za obnovev; sedaj imajo nove. (Poročal g. M. Ljubša, c. kr. kurat v Gradcu).

³ Die Wallfahrt nach dem Calvarienberge zu Graz je l. 1901 izšla že v 3. izdaji.

skozi katera je šel k smrti obsojeni Gospod na morišče, potem za kraj, kjer ga je Cirenejec srečal, kjer so ga čakale pobožne žene. Začelo se je torej ugibanje in znanstveno sklepanje, ki še dandanes odseva iz zapiskov božjepotnikov, ki skoro vsak drugače poroča o križevem potu. Šele tekom stoletij je nastala enotna tradicija, sprejele so se določene jeruzalemske ulice in postaje, z evangelijskimi dogodki so se strnili legendarni prizori, slednjič se je križev pot izločil iz pota trpljenja in je postal samostojna pobožnost. Romarji, prepričani o pristnosti posameznih postaj, so merili njih razdalje na korake in v domovino se vrnivši so stavili posnetke. Sedaj je tudi splošno obveljalo, da je že Devica Marija križev pot obiskovala¹. Vse to gibanje je porodilo eno izmed najlepših in napretresljivših krščanskih pobožnosti.

¹ Najprej se čita v apokrifnem spisu *Transitus Mariae*, čigar sirski izvirnik se V. stol. pripisuje, da je Marija vsak dan obiskovala grob Gospodov, poznejša latinska verzija pa pravi, da je imela navado posecati kraje, posvečene po navzočnosti svojega Sina, kraj krsta, posta, trpljenja, vstajenja in vnebohoda (Thurston-Boudinon, o. c. 31). Na zapadu se je ta ideja posebno razširila po apokrifnem govoru sv. Jeronima, ki pa je pravzaprav proizvod škofa Fulberta Karnotskega (Chartres, † 1029). On pravi, da se je Marija morebiti tupatam nastanila na mestu svojega groba, da je lahko obiskovala sled Jezusovega vnebovzetja in kraje trpljenja: »Fortassis ergo prae nimio amore, in loco quo sepulta esse dicitur, interdum habitasse eam credimus; quatenus piis pasceretur internus amor obtutibus. Sic namque locus medius est hinc inde constitutus, ut adire posset ascensionis eius vestigia, et locum sepulturae ac resurrectionis, et omnia in quibus passus est, loca invisere, non quod iam viventem quaereret cum mortuis, sed ut suis consolaretur aspectibus« (Migne, P. lat. 30, 136). Čita se sicer *sepultus esse dicitur*, a to je nesmisel, ker bi bil potem grob Gospodov locus medius med grobom Gospodovim in krajem vstajenja!). Potem se je v srednjem veku splošno trdilo, da je Marija obiskovala pot trpljenja. Ludolf Saksonski pravi v *Speculum humanae salvationis*, da je obiskovala kraje trpljenja, groba, vstajenja, potem tudi sv. mesta v Nazaretu, Betlehemu, na Taboru. Pri trpljenju se omenja tudi pot, po katerem je Jezus križ nosil (Kneller, o. c. 11). Brat Filip Žički pa opisuje, kako je Devica vsak dan po opravljenem matutinu premišljevala Gospodovo trpljenje od ujetja do smrti na križu (Zemljčič, o. c. 343—348). Sv. Birgitta, ki je sama obiskala Jeruzalem, piše, da ji je Marija razodela: Nam omni tempore, quod post ascensionem filii mei vixi, visitavi loca in quibus ille passus est et mirabilia sua ostendit (Revel. lib. VI, cap. 61. Edit. Koberger). Dominikanec Feliks Fabri (1480) je na drobno opisal dolga in mučna obiskanja sv. krajev v Jeruzalemu, ki jih je Marija izvršila vsak dan zadnja leta svojega življenja. Adrichom pa pravi: Pia habet traditio maiorum B. Virginem, quae cum suis cruenta Filii sui vestigia ad crucem usque secuta fuit, post eius sepulturam, hac rediens, primam viam crucis ex devotione calcasse (Quaresmio, o. c. II, 139). Odtod večkrat ponovljena trditev, da je Marija prva opravljala križevi pot, dočim so v srednjem veku mislili, da je obiskovala vsa sv. mesta, posebič pot trpljenja. Sreduji vek pa križevega pota kot posebne pobožnosti, izvzemši zadnje stoletje, ni poznal.

Prvi nam znani križev pot je šel s Siona, torej od juga proti severu, na Kalvarijo. V križarski dobi približno do padca Jeruzalema (l. 1187) in še čez je veljala armenska cerkev Zveličarja (ali sv. Petra) na Sionu za Kajfov in Pilatov pretorij, prostor pred njo pa za Lithostrotos¹. Slike in napisi v leoninskih verzih so to naziranje tolmačili. Videlo se je bičanje Gospodovo (»Pro servis bellum patitur Deus atque flagellum«), venčanje (»Iste coronatur, quo mundus iure regatur«), obsodba (»Sanctus sanctorum damnatur voce reorum«) in nošenje križa s Cirenejcem (»Haec bona crux Christi Simoni subvenit isti; non vehit hanc gratis, quae dat bona cuncta beatis«). Tukaj so Jezusu naložili križ² in so ga peljali skozi mestno obzidje okoli na Kalvarijo³. Bila so to »železna vrata«⁴ ob iztoku sionske ulice v cesto, ki vodi od jopskih vrat proti templju⁵. Ob tej poti, morda prišedši od jopskih vrat, je srečal utrujenega Zveličarja Cirenejec⁶. V severni smeri po sedanji bazarski cesti je šel sprevod naprej do ulice, ki spremlja južno stran sedanjih stavb okoli božjega groba. V tej ulici na levi je bila v križarski dobi cerkev Marije Latinske s podzemeljsko kripto, kamor so prenesli Devico Marijo, ko se je onesvestila ob pogledu na v smrt idočega Zveličarja⁷. Sledila je proti zapadu cerkev Marije Večje, v kateri so kazali lase, ki si jih je Mati pukala v preveliki bolesi, ko so Sina mimo križat peljali. Tako nas je križarski križev pot privedel na južno dvorišče cerkve sv. groba.

Sčasoma pa je obveljala Antonija kot kraj Kristusove obsodbe, prvokrat se je kazal na ta način — od vzhoda proti zapadu — križev

¹ Na kamenitem križu se je tam čitalo: »Iste locus vocatur Lithostrotos et hic Dominus fuit iudicatus«.

² Ab eodem loco (= capella) crucem imposuerunt humero Domini. Io a. Wirzburg, Migne, P. lat. 155, 1976.

³ Hinc Dominus per civitatis murum circumductus in Calvariam. Nam, sicut apostolus ait, Dominus extra portam passus est. Theodoricus, ed. Tobler, 62.

⁴ »Item per ferream portam Dominus crucem ad mortem baiulavit«. Innominat us IV., ki ima to besedilo, je sicer šele iz XIII. stol. in mest trpljenja ne našteva v topografskem, ampak v časovnem redu, vendar se železna vrata nikjer drugodi ne lokalizirajo ko na Sionu. Tudi Tobler (Theod. lib. 202) tolmači to mesto v istem smislu.

⁵ Porta illa, quae dirigitur versus montem Sion, vocatur porta ferrea. Io a. Wirzburg. Migne, P. lat. 155, 1986.

⁶ Cum vero defatigatus Iesus ob gravem crucis molem trahendam retardaretur in eundo, supervenit quidam Cyrenaeus. Io an. Wirzburg. Migne, P. lat. 155, 1976.

⁷ Jeruzalemski domačini (Sirci) so pa l. 1103 pravili Saewulfu, da je Marija z mesta cerkve Marije Latinske oddaleč gledala križanje. (Recueil de voyages et de mémoires, publié par la société de géographie. Tome quatrième. Paris, 1839, 842.

pot l. 1187. Z njegovimi ulicami, križpoti in stavbami ob njem je v ozki zvezi današnja pobožnost. Zato se moramo seznaniti s tločrtom jeruzalemskega mesta vsaj za obseg prvih 9 postaj, ki ležijo izven cerkve božjega groba (gl. tabl. 6).

Prva postaja (I), kjer je bil Jezus v smrt obsojen, je na dvorišču turške vojašnice. Od tam pridemo čez 25 m proti severu na nekdanjo jozafatsko ulico na kraj, kjer je Jezus vzel težki križ na svoje rame (II). Čez 233 m proti zapadu nas dovede pot na kraj, kjer je Jezus prvič padel pod križem (III). Ob tej cesti je cela vrsta z zgodovino križevega pota spojenih spomenikov. Ob začetku na levi vodi poševna ploščad k vojašnici in zaznamuje mesto sv. stopnic, na desni pa vodi počrežna ulica do nekdanj t. zv. Herodove palače. Potem sledi rimski lok čez jozafatsko cesto; raz njega je Pilat pokazal Jezusa rekoč: Ecce homo. Poleg njega se je nekdanj videla šola Marijina, v bližini je bil na levi strani samostan Počitka in ječa Gospodova. Sledi kos zadelane ulice, ki je nekdanj vodila proti templju. Kjer se je stekala v jozafatsko cesto, je zaznamovala kapela mesto srečanja Marije z Jezusom. Ravnotako je ob združenju naše ulice s cesto, ki prihaja od damaščanskih vrat, stala kapelica v spomin srečanja s Cirenejcem. Odtod, današnje tretje postaje, gremo 37 m v Dolu (el Wad) proti jugu do kraja, kjer je Jezus srečal svojo žalostno mater (IV). Leži koncem skrivljene ulice, ki prihaja od tempeljske ploščadi. Tukaj stoji novopozidani patriarhat uniranih Armencev. Desna absida njihove cerkve zaznamuje po mnenju nekaterih pravi kraj četrte postaje. Od prej imenovanega križišča pridemo čez 25 m do kraja, kjer Simon iz Cirene pomaga Jezusu križ nesti (IV). Zapadno od III. postaje so kazali hišo, v kateri je stanoval izdajalec Judež z ženo in otroki, nasproti IV. postaji pa hišo ubožčeka Lazarja, ki je živel od drobtin iz bogatinove mize. Bogatinova hiša se je videla od V. postaje nekoliko proti jugu. Pri omenjeni postaji se zasulkamo zopet na zapad in pridemo čez 85 m do stare hiše, kjer je Veronika podala Jezusu potni prt (VI), čez nadaljnih 59 m pa do cestnega križišča s kosi starih stebrov, ki veljajo kot ostanek sodnih vrat. To je kraj, kjer je Jezus drugič padel pod križem (VII). Naravnost naprej čez 35 m je mesto, kjer je Jezus tolažil jeruzalemske žene (VIII). Od tukaj je šel Zveličar na levo diagonalno na Kalvarijo in je čez kakih 65 m na vznožju hriba še tretjič pod križem padel (IX). Postaja pa je dandanes le po ovinkih pristopna. Gre se nazaj do sodnih vrat, potem po ulici oljskega hana (Chan ez-Zêt) do visokih stopnic na desni in po njih na dvorišče pod vzhodnim korom cerkve božjega groba. V severozapadnem kotu se časti spomin na tretji padec Zveličarjev. Od tukaj gremo zopet nazaj in po ulici oljskega hana do usnjarske ulice (Hâret et-Dabbâghin), ki nas potem proti zapadu privede na južno dvorišče cerkve božjega groba, odkoder gremo v cerkev in po stopnicah na Kalvarijo na mesto, kjer so Jezusa slekli in mu žolča piti dali (X). V ravni črti bi bilo od VIII. do IX. postaje 65 metrov, od IX. do X. pa 50 metrov, po ovinkih pa je 205 m, oziroma 265 m. Od I. do X. postaje je bilo ob Kristusovem času 622 m (do XII. pa 630 m), dandanes pa je radi ovinkov 977 m (do XII. pa 983 m). Glede strmine pota velja naslednje: Od I. do V. postaje pot pada in sicer od I. do II. za 66 m, od

II. do III. za 6·4 m in od III. do V. za 1·8 m. Odtod pa se pot dviga in sicer do VIII. postaje za 12·2 m in od VIII. do X. (ali XII) za 3·8 m.

Prvi, ki predpolaga križev pot v vzhodnozapadni smeri, je spis *Cité de Jerusalem* iz l. 1187. Pilatovo hišo omenja severno od jozafatske ceste, od nje se gre k tempeljski ploščadi, odtam pa vedejo bolečinska vrata (*porte dolereux*), tako imenovana, ker so Jezusa skozi h križanju peljali, v ulico, ki teče naravnost proti cerkvi božjega groba¹. Ob jozafatski cesti se omenja še samostan Počitka (*le repos*), kjer je neki Jezus počival, ko je nosil križ², in pa ječa, v koji je bil po vjetju v getzemanskem vrtu zaprt. Isto ponavlja Ernoul ok. l. 1231³. Ako se je l. 1187 poseben samostan imenoval po Gospodovem počitku, smemo sklepati, da so že dosti prej vsaj nekateri kazali tukaj Gospodov križev pot.

Burchard a Monte Sion omenja l. 1283 stara ali sodna vrata tam, kjer so dandanes (VII) ter pravi, da je skozi šel Zveličar, sledil pa mu je s križem Cirenejec; poleg (*iuxta*) vrat pa je bil lithostroton⁴.

Ricoldo a Monte Croce (l. 1296) je prvi, ki trdi, da je hodil po tisti poti, po kateri je Jezus križ nosil. V popis smo vrinili v oklepajih tiste postaje iz zemljevida, katere ima Ricoldo po našem mnenju v mislih.

Z dvorano zadnje večerje začenši je obiskal v družbi vsa mesta trpljenja ter je slednjič prišel do hiše Herodove in Pilatove, kjer je videl lithostrotos, kjer je bil Gospod sojen, pa tudi kraj, kjer je stalo ljulstvo pred palačo, ko je Pilat k njim venkaj prišel. »Od tam smo šli po potu, po katerem je hodil s križem obloženi Kristus, in smo našli kraj, kjer je rekel: Hčere jeruzalemske, ne jokajte nad menoj! Tam kažejo kraj Marijine omedlevice, ko je sledila svojemu, križ nosečemu Sinu. In tam poleg ulice kažejo hišo (*domum* = cerkev) v spomin. Tam kažejo kraj, kjer je Kristus s križem postal in utrujen malce počival⁵. Odtod gre povprek ulica, ki prihaja v mesto, kjer so srečali Simona Cirenejca, ki je prišel s pristave, da bi vzel Jezusov križ na se (III). Potem smo šli na-

¹ Titus Tobler, *Topographie von Jerusalem*. II, 1000; prim. I, 263. (Izvirnikovo besedilo bomo odsihdob opuščali, da spis preveč ne naraste). Bolečinska vrata so po našem mnenju Bab el-Ghawanime, ulica pa Deredš es-Seraj, ker vodi zadi za samostanom Počitka in tvori prvo (v tekstu omenjeno) križišče za jozafatsko cesto. Tobler pa jemlje za vrata Bab en-Nazir, za ulico pa Akabet et-Tekije. (Prim. še T. Tobler, *Planographie v. Jerusalem*, str. 4).

² Ta Gospodov počitek ni v zvezi z Ahasverovo legendo. *Kirchenlexikon*, VI², 1932. — ³ Michelant et Raynaud, o. c. 48.

⁴ Laurent, *Quatuor medi aevi peregrinatores*, Lipsiae. 1864, 19 et 74. Pozneje se je trdilo, da so pri teh vratih Gospodovo obsodbo vnovič prebrali. Za tolmačenje tega mesta gl. E. Rotermond, *Das Jerusalem des B. vom M. S.* (*Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereines*. 1912, 62).

⁵ Počitek je tam, kjer gre ulica povprek (III), v naslednjem tekstu pa je — kakor splošno — pri prvotni 4. postaji pri *ecce-homo-loku*.

ravnost po potu, po katerem je hodil Kristus, in smo našli kraj, kjer je Helena razločila križ Gospodov od križev razbojnikov. Od tam smo stopili v cerkev božjega groba¹.

Odorik iz Čedadada je l. 1320 obiskal hišo Pilatovo, potem Annovo, tam je videl tudi hišo, kjer so judi sklenili Jezusa umoriti. Poleg pa je cerkev z imenom Sancta Maria de Pasmoyson. Tu je ona z veliko bridkostjo gledala svojega Sina nositi križ in na dveh velikih belih kamnih počivati, ki so še sedaj tam v visokem loku vzdani. Tam je tudi cesta, ki pelje k vratom sv. Štefana, ki so se nekdaj imenovala ribja vrata. Ko so po njej² peljali judi Jezusa, so našli Simona Cirenajca ter ga prisilili, da je nosil križ za Gospodom do gore Kalvarije (III). Poleg omenjene cerkve je baje tudi palača kralja Heroda. In ne daleč proč odtod se kaže hiša Juda izdajalca, v kateri je z ženo in otroki prebival³.

Kakor se vidi, so vsi teksti malo natančni in jasni. Cesto križevega pota (in ne le posameznih točk) popisujeta samo Ricoldo in Odorik, a še ta dva le progo v jozafatski ulici, kjer omenjata sedanjo 1., 4. skupaj z 8. postajo ter ob koncu še 5.

Umestno je, da ta primitivni križev pot zasledujemo istočasno tudi na zapadu in sicer v opisih Jezusovega trpljenja.

Pseudo-Bonaventura ok. l. 1270 pripoveduje obširno, kako so k smrti obsojenega Jezusa peljali iz pretorija ven in so mu naložili težki križ. Marija pa je zbrala krajšo pot, da bi prišla sprevodu nasproti in bi Sina srečala. Bil je že zunaj mestnih vrat na križpotu, ko ga je zagledala in se je skoro do smrti prestrašila. Nekaj korakov dalje se je obrnil Gospod k jokajočim ženam. »Na obeh mestih se še najdejo sledovi cerkev, ki sta se tam v spomin na to postavili, kakor mi je poročal eden izmed naših bratov, ki jih je videl«. Zelo dolgo je trajala pot. Ko je Jezus šel dalje, se je utrudil in upehal v najvišji meri. Križ mu je padel na tla, ker ga ni mogel več nesti. Prisilili so torej Simona, da je nosil križ, razbremenjenega Gospoda so pa vklenjenega kakor roparja gnali na Kalvarijo. Tu so ga slekli⁴. Ves ta opis je sprejel tudi Ludolf Saksoski v svoje Jezusovo življenje⁵.

Ker Pseudo-Bonaventura ni videl sam Jeruzalema, pa tudi ni imel primerne zemljevida, je opisovanje redovnega brata precej svobodno porabil. Ecce-homo-lok mu velja kot mestna vrata. Bližnjica, ki je nekdaj vodila iz tempeljske ploščadi na mesto Marijine omedlevice, je zanj križpot izven mestnih vrat. V tem so mu sledili vsi slikarji od 14.—16. stol.⁶, tako velika je bila avtoriteta od njega vstvarjene tra-

¹ Laurent, o. c. 111.

² Stoji »per eam« in se ne ve, ali so peljali Jezusa po cesti (per viam), ki pride od ribjih (damaščanskih) vrat, ali pa skozi ta vrata (per portam) izven mesta na Kalvarijo. — ³ Laurent, o. c. 152.

⁴ Das Leben Christi. Wien, 1836. II, 144—149. — ⁵ O. c. 416—419.

⁶ Giotto v Padovi, 1306, Simone Martini v Louvru (Monatshefte für Kunstwissenschaft 1910, T. 19, 20), neznanec v cerkvi M. Novella v Florenci (Detzel, Ikonographie I, 383), Memling v pasijonu v Turinu, Mihael Wolgemut (Thode,

dicije. Cerkev, ki je bila na tem mestu, so še kazali v ostankih v 16. stol.¹, drugo svetišče na kraju srečanja z jeruzalemskimi ženami pa še stoji nasproti avstrijskemu gostišču, a romarji ga ne omenjajo, ker je bilo razsveteno in združeno s turškim kopališčem². Skozi stoletja se je trdilo, da je Jezus tukaj prišel skupaj s Simonom, Pseudo-Bonaventura pa je to srečanje porinil daleč nekam v nadaljno dolgo in nedoločeno pot. Kakor prvi potopisci, tako tudi on nima po prehoji jozafatske ceste (za katero pa ne ve) nobenih postaj več.

Naš žički pesnik brat Filip ima tudi ta primitivni križev pot, ne pa v 15. stol. običajnega popolnejšega, to pa zato, ker je le prevajal starejšo latinsko predlogo. Obsojeni Zveličar vzame križ na svoj hrbet, Marija pa pride v mesto ga iskat in toži, ko ga zagleda. Ko je prišel k mestnim vratom³, so mu križ odvzeli in tedaj so ga obdale jeruzalemske žene in tudi Mati se mu je približala ter ga objela. Judi so ga pa prisilili, da je nosil križ naprej, dokler se ni pod njegovo težo sesedel na tla. Na to so prisilili Simona, da je nesel križ na Kalvarijo, kjer so Jezusa slekli⁴. Dogodki si sledijo kakor v Jeruzalemu, le Marija se dvakrat omenja, prvič Sina le vidi in ga objokuje od daleč, drugič od blizu⁵. Srečanje z ženami in z Marijo je združeno s počitkom Jezusovim⁶ in sicer znotraj mestnih vrat, ne pa zunaj, kakor bi bilo prav. Pseudo-Bonaventura je še pisal, da je Jezus pustil križ iz rok pasti in so zato prisilili Simona, brat Filip pove, da se je pod križem na tla sesedel, kmalu pa bodo začeli praviti, da je pod križem padel. Prvi padec bo s Šimonovim srečanjem skozi stoletja združen.

Ne samo v Jezusovih življenjepisih se najdejo sledovi jeruzalemskega križevega pota, imenujemo tudi mistika, ki ga je najbrž prvi na zapadu molil. Bil je to bl. dominikanec Henrik Seuse v Ulmu († 1365).

Malerschule v. Nürnberg, T. 24, 32), G. Guck, 1515 (Fischer, Altd. Mal. in Salzburg, T. 21), Holbein ml., 1515 (Heidrich, Die altd. Malerei, T. 188), Raffael («Spasimo di Sicilia») in drugi.

¹ Zwallart jo je l. 1587 narisal kot quadriporticus (Thurston, o. c. 157), Quaresmio (o. c. II, 15) jo ima kot okroglo stavbo rekonstruirano.

² Stavba je v značilni palestinski gotiki XIII. stol. s tremi zašiljenimi loki, nekdanj s tremi kupolami kot streho. (Stara podoba v Golubovichevem izdanju. Horna str. 126). Današnji pogled v Album de Terre Sainte, Paris 1909, 48.

³ T. j. ecce-homo-lok.

⁴ H. Rückert, Bruder Philipps des Carthäusers Marienleben. Quedlinburg 1853, 189—195. Zemljčič, o. c. 273—283.

⁵ Dvojno Marijino srečanje je že ločil Teodorik leta 1170 ob potu Sion-Kalvarija.

⁶ Dô Jésus zuo dem tore kam, daz kriuze ein wil man von im nam. O. c. 194.

Vsako noč je po matutinu premišljeval Gospodovo trpljenje od zadnje večerje do smrti na križu¹. Večjidel je to opravil hodeč po kapiteljski sobi semtertja, ko pa je prišel do obsodbe, se je podal za Jezusom na križev pot. Štiri hodišča samostanskega križnega hodnika je smatral za štiri ulice jeruzalemskega križevega pota, za jozafatsko, dojsko (el Wad), frankovsko in slednjič za diagonalko od sodnih vrat pri začetku do Kalvarije. Prve tri ulice je tolmačil moralčno in ni poznal nobenih postaj, začetkom četrte ulice pa je v duhu gledal sodna vrata. Pokleknil je in si je živo predstavljal, kako peljejo mimo njega Zveličarja v smrt. Pozdravil ga je: Ave rex noster, fili David. Potem je drugič pokleknil in je pozdravil križ (ki ga je nesel Simon) rekoč: O crux, ave, spes unica. Ko je tretjič pokleknil, so Devico Marijo mimo peljali. Nagovoril jo je: Salve regina. Potem pa je hitro vstal ter je brž šel za sprevedom po četrti ulici ter pri koru v cerkev in v njej do prižnice ter po stopnicah na njo, kjer se je postavil pod križ, ravnotako kakor se v cerkvi božjega groba po stopnicah gre na zvišano kalvarijsko ploščad, kjer je stal križ po koncu².

Povrnimo se v Jeruzalem, da zasledujemo nadaljnji razvoj križevega pota. Koncem 14. stol. so frančiškani za obisk sv. mesta uveli poseben program, ki se zrcali iz večine potopiscev. Romarji so prebedeli celo noč v cerkvi božjega groba ter obiskovali tamošnja svetišča, zjutraj na vse zgodaj so se pa podali na pot proti Pilatovi hiši, potem na Oljsko goro in Sion, zvečer po noči so se pa vrnili nazaj k cerkvi božjega groba. Najbrž so zahtevali Turki, da naj romarske skupine ne obiskujejo živahnějšíh ulic ob času, ko so najbolj obljubene. Potopisci popisujejo torej križev pot v nasprotni smeri, kakor je Jezus po njem hodil³.

L. 1395, dne 5. oktobra je Ogier, gospod Anglurski, obiskal tri ure pred dnevnim začetkom pod vodstvom frančiškanskega gvardijana sv. kraje. »Najprej so nas peljali pred cerkev božjega groba na kraj, kjer je Jezus zopet vzel križ na svoje rame, ki ga je do tedaj nosil Simon. Tam je ležal nekoliko nižje v tlaku poldrugi čevljev dolg in širok kamen, na njem je stala križevega noga, ko je Gospod zopet vzel križ na se (9)⁴. Item, od tam smo krenili na cesto, po kateri je šel naš Gospod, ko so ga peljali h križanju. In na tej cesti so nam pokazali kraj, kjer se je Simonu izročil križ (5). Item, nekoliko dalje naprej v isti cesti je kraj, kjer je naš Gospod Jezus k žalujočim ženam govoril (8). Item, če se gre

¹ Brat Filip pravi, da je Marija isto snov po matutinu premišljevala, bila je to torej po samostanih precej znana pobožnost.

² Tolmačenje Seusevega križevega pota podamo prvokrat, ker njegove zveze z Jeruzalemom ni spoznal niti zadnji izdajatelj njegovih nemških spisov (K. Bihlmeyer, Heinrich Seuse. Deutsche Schriften, 1907, 35) niti Kneller (o. c. 19).

³ Od tukaj naprej sloni naše raziskovanje na gradivu, ki ga je objavil Kneller.

⁴ Z arabskimi številkami 1—14 zaznamujemo vsebino postaj dandanes običajnega križevega pota, z rimskimi številkami pa I—XIV mesta, kjer so lokalizirane v Jeruzalemu.

dalje navkreber, je na desni strani hiša, kjer je naša Gospa stopila na stopnice, da bi videla svoje ljubo Dete, ko so ga peljali h križanju (4). Item, če se gre vedno naprej v tej ulici, je na desno hiša, v kateri je sladka Devica Marija hodila v šolo. Item, na tej cesti je mesto, kjer se je naša ljuba Gospa onesvestila, ko je videla svojega ljubega Sina križati. Item, na isti cesti ob levi roki je hiša Pilatova, v kateri je naš Gospod Jezus Kristus bil krivo obtožen in k smrti obsojen.

Čudno je, da je Ogier za obe Marijini postaji sprejel orientalsko verzijo, ki je pa bila lokalizirana pri cerkvah Marije Latinske in Marije Male južno od cerkve groba. Ogier govori vedno le o eni cesti križevega pota, raznih ulic, iz katerih je obstala, ni zabeležil.

L. 1435, dne 31. maja, dve uri pred dnevom, je obiskal bolečinsko cesto in mesto Jeruzalem Hans Lochner, ki je prišel v spremstvu mejnih grofov braniborskih v Sv. deželo.

»Item v Jeruzalemu smo šli doli po ulici pred tempeljem; po tej ulici so vodili Našega Gospoda z vislicami sv. križa ... Na istem mestu smo videli hišo bogatina, ki še drobtin z mize ni privoščil Lazarju, in ne daleč odtam smo videli hišo Veronike.« Potem sledi kraj, kjer se stekajo tri ceste, kjer so se trije dogodki zvršili. Tam je Simon prevzel križ, Kristus je nagovoril žene in Veronika je podala svoj prt. Sledi kraj, kjer se je Marija jokala, potem ecce-homo-lok in pod njim šola naše ljube Gospe, kjer se je latinščine učila. Potem pride Pilatova hiša.«

Norimberški meščan Martin Ketzel je l. 1476 obiskal naslednje postaje: Kamen pred grobovo cerkvijo, kjer je Gospod pod križem padel, hišo Veronike, hišo bogatinovo, kraje Simona Cirenejca, žalujočih žen in omedlevice Marijine, ecce-homo-lok, šolo Marijino, hišo farizejevo in hišo Pilatovo.

Kneller našteva še 16 nemških potopiscev, ki so v dobi 1476 do 1619 obiskali v Jeruzalemu iste ali skoro iste postaje in konstatira veliki razloček od današnjega križevega pota. In vendar je ta razloček le navidezen.

L. 1525 je obiskal križev pot brivski mojster Arent Willemsz iz Delfta na Holandskem ter ga je v obširni in pristrčni obliki popisal.

Ko je bil križ na pol obtesan, so pripeljali judi Jezusa iz konjskega hleva, v katerem je sedel ujet, in so mu naložili križ (2). Malo nižje od Pilatove hiše je padel (3), odtam je prišel na mesto, kjer ga je mati z ženami čakala in je ob pogledu na njega omedlela (4). Tukaj mu je tudi Veronika dala svoj prt (6). Potem je prišel na vogel, kjer se bolečinska cesta sreča z drugo cesto (el Wad). Tukaj je stalo mnogo radovednežev in med njimi Simon, ki je moral Jezusu križ odvzeti (5). Nekoliko naprej, kjer se stekajo tri ceste, je govoril Jezus k žalostnim gospem (8). Potem je prišel k hiši Veronike (6), k mestnim vratom (7) in h kamnu pred grobovo cerkvijo, kjer je zadnjič padel (9).

Willemsz pravi, da je od Pilatove hiše do prvega padca 43 korakov, od tam do Veronikine hiše 500 korakov in od te do Kalvarije

450 korakov, vsega skupaj od Pilatove hiše do vrat cerkve božjega groba 992 ali 993 korakov, to je dolžina poti, ki jo je moral Jezus prehoditi. Dandanes je od Pilatove hiše (današnje II. postaje) do Veronikine 380 m, en Willemszov korak meri torej 70 cm. Od Veronikine hiše do Kalvarije je po njem 450 korakov ali 315 m. Šel je torej skozi sodna vrata, potem na levo v ulico oljskega hana in naravnost (ne da bi bil obiskal dvorišče z današnjo IX. postajo) v usnjarsko ulico h kamnu pred cerkvijo božjega groba, ki je značil zanj 9. postajo. Na zemljevidu meri ta pot 321 m. Razloček ne znaša niti 2%.

Za jeruzalemski križev pot koncem srednjega veka so tri reči značilne. 1. Potopisci naštevajo več sv. mest ko prej, tako padec pred cerkvijo božjega groba, srečanje z Veroniko, zraven še razne hiše ob bolečinski cesti, bogatinovo, farizejevo, Veronikino, Marijino šolo.

2. Sv. mesta na križevem potu se začnejo zvati postaje (stationes). Prvi nam priča o tem Anglež William Wey (1458), izraz pa je najbrž prenešen iz Rima od sedem postajnih cerkev, kjer so procesije postavale. Že iz tega imena lahko sklepamo, da so se ta mesta podobno v procesiji in z molitvami obiskavala kakor sedem rimskih štacijskih bazilik.

3. Jeruzalemski križev pot se različno opisuje od potopiscev-turistov, ki so ga obiskali v nasprotni smeri in so beležili vse, tudi nepasijonske spomenike ob bolečinski cesti, in od molilcev, ki so šli po njem v isti smeri ko Zveličar in so pazili le na pasijonske kraje. Križev pot prvih je zelo različen od dandanašnjega, pot pobožnega Willemsza pa je isti glede postaj in glede njih reda, le 8. postaja stoji pred 6. Da je mnogo romarjev že pred Willemszom obiskovalo na ta način bolečinsko cesto in da je naš sedanji križev pot jeruzalemska pobožnost iz konca srednjega veka, to se dosihdob ni dalo spoznati iz opisov potopiscev, to pa sledi jasno iz distanc zapadnih posnetkov. A teh še dosihdob ni nihče porabil.

Kneller je objavil južnoneemški navod, kako se naj stavijo križi (marterseulen) proti kaki romarski cerkvi, spisan ok. l. 1520.

Prvi steber ali naslov (Die erst seul oder figur titel). Pot, ki jo je najprej napravil naš Zveličar, je 67 korakov, kakor človek navadno hodi, ali pa 61 dunajskih laktov.

Drugi naslov. Kako je Pilat Jezusa po bičanju in venčanju peljal na hišni lok na dva belomramornata kamna in ga je judom pokazal.

Tretji naslov. Razdalja kraja obsodbe Pilatove, tako, da jo je mati Marija slišala in od bridkosti na tla padla, je 86 kor. ali 79 lakt.

Četrty naslov. Kraj po obsodbi, ko so judi Kristusa vjeli in mu križ na ranjeni hrbet naložili, kjer je prvikrat pod njegovo težo padel, 222 kor. ali 205 lakt.

Peti naslov. Od prvega padca Kristusovega do Veronikine hiše, kjer mu je ponudila prt, je 133 kor. ali 121²/₁ lakt.

Šesti naslov. Od imenovane hiše do jeruzalemskih vrat mu je sledila velika množica ljudstva in ga je objokovala, on pa jim je rekel: Ne jokajte nad menoj, 331 kor. ali $319\frac{2}{1}$ lakt.

Sedmi naslov. Od vrat do drugega padca pri Kalvariji je 112 kor. al 107 lakt.

Osmi naslov. Od zadnjega padca do kraja, kjer so mu obleko slekli in ga v skalnato steno zaprli, dokler niso križa zvrtili, 79 kor. ali $72\frac{3}{4}$ lakt.

Deveti naslov. Razdalja od ječe do križa, kjer je umrl, 64 kor. ali 58 lakt.

Deseti naslov. Od križa do kraja, kjer je bil pred Marijo na njeno obleko položen, 38 kor. ali 34 lakt.

Ednajsti naslov. Razdalja od mesta maziljenja do groba.... (Konec manjka) '.

Vsak steber je imel neko podobo z naslovom (odtod: figur titel). Katere postaje pa so, se iz besedila ne da popolnoma uganiti, pač pa iz števil. Iz tretjega naslova sledi, da je sodišče (ecce-homo-lok) za 86 korakov oddaljeno od prejšnje postaje (od vrha sv. stopnic, kjer je bila prvotno druga postaja), en korak se torej iz tločrta izračuni na 60 cm. Naslednja distanca 122 kor. = 73 m gre od Marijine omedlevice do Simonove kapele (III). Isto merilo velja za razstoj od sodnih vrat do drugega padca in od tam do ječe, skupno 112 + 79 kor. = 114.6 m, potem od tam do Kalvarije (38.4 m) in do skale maziljenja (22.8 m). Od Simonove kapele do sodnih vrat pa je 133 + 331 kor. = 206 m, en korak znaša torej le 0.443 m. Od prvega padca do Veronikine hiše (V) je torej 59 m, od tam do sodnih vrat pa 146.6 m. Nihče ne bo trdil, da je romar delal na polovici pota korake po 60 cm, na drugi polovici pa po 44 cm, temveč 60 cm sta dva čevlja, 44 cm pa poldrugi čevlj in distance niso odkorakane, ampak iz kakšnih tablic s pomotami preračunjene. — Besedilo je pokvarjeno pri četrtem naslovu, kjer se pravi, da so judi »christum fenglich angenommen und im das creucz auf sein heiligen verwunten rucken gelegt«. Ta postaja je pri Simonovi kapeli, mora se torej čitati, da so judi Simona »fenglich angenommen« (angariaverunt!), ostalo pa črtati.

Naš romar je torej začel svojo pobožnost na dvorišču turške vojašnice s postajo »Pilatova hiša«, ravnotam kjer se dandanes obhaja I. postaja. Od tam je šel 40 m po vojašnici do postaje »Sv. stopnice« ter navzdol do loka, kjer je premišljeval »obsodbo in naloženje križa«. Potem je prišel mimo kraja, kjer je Marija Jezusa srečala, in nasproti našemu hospicu je mislil na »prvi padec in Simona«. Na mestu sedanje V. postaje je videl hišo Veronikino. Odtam je prišel k sodnim vratom, kjer ne omeni padca, pač pa »hčere jeruzalemske«. Čez kraj drugega padca je romal h grški ječi (kraja slečenja in na-

¹ Kneller, o. c. 201 s pogrešeno razlago str. 68.

pajanja z žolčem), h Kalvariji, k skali maziljenja in h grobu. To je opis najstarejše pobožnosti križevega pota v Jeruzalemu. Vršila se je okoli sredine 15. stol. Ako so se posnetki tega pota, kakor priča naš navod, stavili pri romarskih cerkvah, potem je za Južno Nemčijo križev pot mnogo prej izpričan ko za Nizozemsko.

Najstarejši pot te vrste s slopi in reliefi ter naslovi je v Norimbergi, delo slavnega Adama Kraffta. Od mestnih vrat, ki značijo Pilatovo hišo, sledi čez 200 korakov srečanje z Marijo, čez 295 kor. (računi se vedno vnovič od Pilatove hiše) s Simonom, čez 380 korakov z jeruzalemskimi hčerami, čez 500 kor. z Veroniko, čez 780 korakov je spomin, kako so judje Jezusa bili, čez 1100 kor. je Jezus padel na zemljo. Brez zapisane distance sledi mrtvi Jezus, ležeč pred Marijo, v daljni zvezi s potom sta tudi križanje in grobna kapela.

Iz razdalje med Pilatovo hišo in Simonovim srečanjem (295 kor.) sledi, da meri en korak 70 cm. Od Pilatove hiše pridemo torej čez 140 m do Marijine omedlevice, od tam čez 69 m do Simona (III), čez 60 m do jeruzalemskih hčera (V) in čez 84 m do Veronike ter še nekoliko čez (VI). Do sodnih vrat nam ostane še 56 m, po norimberškem napisu pa 280 kor., tako da meri en korak 20 cm. Od sodnih vrat do padca je potem še 320 kor. po 20 cm, torej 64 m, po južnonemškem navodu je pa 67 m. Od Veronikine hiše do padca so torej distance 3½krat pomnožene, od padca do Kalvarije, objokovanja in do grobne kapele so pa prave distance v korakih po 70 cm, čeprav niso zabeležene¹. Postaja »Jezus nosi križ in ga judi zelo tepejo« so sodna vrata, ker tudi Bethlem pravi, »da je Jezus padel pri sodnih vratih in so ga suvali in zelo nevsmljeno bili«. Norimberški križev pot ima samo 7 postaj, 7 padcev Gospodovih, zato ni popoln, vendar pa so tudi te izbrane postaje po jeruzalemskem vzorcu preračunjene.

Poroča se, da je te mere prinesel iz sv. dežele, kjer je l. 1476 bival, meščan Martin Ketzl, in da je tudi on dal postaviti teh sedem postaj, najbrž še pred l. 1490². Posneli so jih v Bambergu l. 1500, kjer so isti napisi in podobne kompozicije, a brez nerazumljene postaje »kako judi Jezusa bijejo«. Še en podoben pot iz l. 1521 se je nahajal v Kirchbergu na Frankovskem, delo Dilla Riemenschneiderja.

Frančiškanski samostan v Saint-Trondu v Belgiji ima obširnejši rokopis, ki obsega tudi križev pot iz zadnjih desetletij 15. stol. Prva postaja je Jezusova obsodba, potem sledi slečenje (2), naloženje križa (3), ecce-homo-lok (4), srečanje z Materjo (5), s Simonom (6) in

¹ Iz poročila g. M. Sticha v Norimbergi.

² Ph. Halm je l. 1898 dokazoval, da je norimberški pot naročil Heintz Marschalck l. 1506. Z njim se strinja tudi Kneller in marsikateri drugi. Vendar pa bode imela tradicija prav.

z Veroniko (7). Nato se imenujejo sodna vrata (8) in Kalvarija (9). Marija omedli v Janezovih rokah (10), sprejme Jezusa v naročje (11) in žaluje pri Jezusovem pogrebu (12). Te postaje se ne strinjajo glede vsebine povsem z jeruzalemskimi, tudi distance, vkolikor so zabeležene, so zmešane. Do Marijine omedlevice in do Simonove kapele so prav, če se vzame korak za 70 cm. Potem pa je prepisovalec v predloženi tabeli preskočil eno vrsto, vrhu tega je dvema številka dodal ničlo.

Čita se:

Prav bi bilo:

— — — — —	Od Simona do Veronike...	} 310 kor.
Od Simona do Veronike 310 kor.	— — — — —	
— — — — —	Od Veronike do sodnih vrat..	} 310 kor.
Od Veronike do sodnih vrat 300 kor. in	— — — — —	
— — — — —	Od sodnih vrat do padca 300 kor. in 57	} 310 kor.
— — — — —	kor. ¹	
Od sodnih vrat do Kalvarije 170 kor.	— — — — —	} 310 kor.
— — — — —	Od padca do Kalvarije 17 kor.	

Iz iste dobe ko st.-trondski rokopis je navod, ki ga je spisal mašnik Bethlem (ok. l. 1471—1490), ki je bival dalje časa v Jeruzalemu, kako naj pobožne duše doma premišlujejo Gospodovo trpljenje, ne da bi romale v sv. deželo. Krjizica je izšla l. 1518 in potem še večkrat. Križev pot obsega naslednje točke:

10. Sodna hiša, kjer je Pilat obsodil Jezusa k smrti. 11. Mesto, kjer so Jezusu naložili križ in je za 11 laktov oddaljeno. 12. Padec na sv. stopnicah; 12 laktov. 13. Ecce-homo-lok; 23 laktov. 14. Srečanje z Marijo. 15. Simon iz Cirene; 72 laktov. 16. Hiša Veronike; 82 laktov. 17. Sodna vrata; 300 laktov. Tukaj so dali odlok k smrti obsojenim. Gospod je s križem padel in je bil nevsmiljeno bit. 18. Kalvarijski vrh; 231 laktov. 19. Slačenje, napajanje z žolčem, pabi-
janje na križ. 20. Kraj, kjer je Marija stala; 15 laktov. 21. Od križa do mesta, kjer so Jezusa v Marijino naročje položili; 38 laktov. 22. Grob; 54 laktov.

Iz razdalje med sv. stopnicami in ecce-homo lokom sledi, da je en lakot (pravzaprav seženj) 174 cm. To merilo velja do sodnih vrat, a pri razdalji od Veronikine hiše do vrat je ena ničla preveč (300 mesto 30 sežnjev). Od sodnih vrat diagonalno do Kalvarije, potem do skale maziljenja in do groba je merilo pravi lakot po 64 cm.

Po Bethlemu je prva postaja tam ko dandanes, 19 m proti zapadu je kraj, kjer so Jezusu naložili križ, 26 m naprej na tretji spodnji sv. stopnici je Jezus prvikrat padel. Potem pridemo k loku, k Marijini in Simonovi postaji (III). Odtod je šel Jezus nepretrgoma do Veronikine hiše (VI) in potem do sodnih vrat ter diagonalno na kalvarijsko ploščad. Prvikrat je slačenje na njej lokalizirano, prvikrat se loči tudi

¹ Po ovinku do južnega dvorišča nadgrobne cerkve.

križanjé na tleh od pokoncu stoječega križa. Jeruzalemske hčere se pomotoma ne omenjajo, drugače pa imamo pri Bethlemu vse postaje današnjega križevega pota.

L. 1505 so postavili v Lovanju (Löwen) križev pot, izvršen po merah, ki sta jih prinesla iz Jeruzalema Peter Sterckx (Potens) in licencijat Matej Steenberc, župnik v Londersele, sledil je križev pot v Malinu (Mecheln) in Vilvordu (med Bruseljem in Malinom). Dr. Jaen van Paesschen (Pascha), karmeličanski prior v Malinu († 1532) je menda te razdalje sprejel v svoje delo: Pobožen način, kako iti v duhovnem potovanju v sv. deželo, kakor v Jeruzalem, Betlehem, k Jordanu... V javnost je spravil potom tiska ta spis Peter Calentijn l. 1763 in sicer v flamščini.

Od Pilatove hiše (I) pridemo čez 13 korakov do kraja, kjer so Jezusu križ naložili (2) in čez 40 kor. k prvemu padcu (3). Čez 30 kor. in 3 čevlje sledi srečanje z Marijo (4) in drugi padec. Čez 179 čevljev je Simon Cirenejski (5) in tretji padec. Veronika (6) s četrtim padcem pride čez 478 čevljev, nato čez 842 čevljev peti padec (7). Po 872 čevljih srečamo jokajoče žene (8) in vidimo šesti padec (ob vznožju kalvarijskega hriba). Čez 404 čevljev je pred cerkvijo božjega groba sedmi in zadnji padec (9). Potem sledi čez 9 kor. ali 45 čevljev kraj, kjer je Jezus na kamnu sedel in bil obleke oropan (10) ter čez 6 kor. ali 30 čevljev kraj pribijanja na križ (II) in čez 35 čevljev mesto, kjer je bil križ po koncu postavljen (12). Sledi Jezus v Marijinem naročju (13) in polojenje v grob (14). Od križa do groba je 250 čevljev. Od zadnjega padca do križa je 110 čevljev, dolgost vsega križevega pota je 3303 čevljev. Merilo je 1 korak = 2 stopinji = 5 čevljev; čevlj je po Adrichomu 29·2 cm, torej stopinja 73 cm, korak pa 146 cm.

Do Veronikine hiše se razdalje skladajo z jeruzalemskimi. Od tam naprej do 9. postaje so za 5krat prevelike, ker je Pascha številke svoje predloge smatral za korake in jih je spremenil v čevlje, a so bili že prvotno čevlji. Razdalja od križa do groba je bila v stopinjah, Pascha pa je ravnal z njo, kakor če bi bila v korakih.

Od današnje 1. postaje gremo za 19 m proti zapadu do 2. postaje, potem po sv. stopnicah doli in do loka 58 m, kjer je 3. postaja, na to do vrečaste ulice (46 m) do srečanja z Marijo (4). Potem nas vede pot 52 m (pravzaprav 82 m!) do Simona (5) in 140 m do Veronike ter še nekoliko čez (6). Čez 49 m sledijo mestna vrata (7) in čez 51 m jeruzalemske hčere približno tam, kjer so dandanes. Odtod gremo v diagonaliki za 128·5 m na južno dvorišče nadgrobne cerkve do kamna Gospodovega padca (9), potem za 13 m na Kalvarijsko ploščad (10), dalje proti vzhodu 8·7 m do 11. postaje in 10 m proti severu do stališča križevega (12). Od tam do groba je po Paschu 37 m.

Paschove postaje obenem s krivimi distancami je prevzel Christian Adrian Cruys (Crucius), s pisateljskim imenom Adrichom, pred-

stojnik ženskega samostana v Delftu ter je l. 1584 izdal knjigo: *Popis Jeruzalema*, kakoršen je bil ob Kristusovem času z zemljevidi, rekonstruiranimi pogledi in razlagami. Čeprav današnjim zahtevam to delo ne odgovarja (Jeruzalem izgleda kakor kako belgijsko mesto s pravokotno se križajočimi ulicami), je tedaj doseglo izredne vspehe: Izšlo je petkrat v latinskem jeziku, šestkrat v laškem, dvakrat v angleškem, enkrat v holandskem, češkem, pozneje tudi v poljskem, španskem, nemškem in francoskem jeziku. Čitala ga je vsa izobrazena Evropa in se je seznanila tudi s križevim potom, ki tvori v knjigi del trpljenškega pota in sega le do 12. postaje, drugače pa je popolnoma isti ko dandanes.

Novejša raziskovalca križevega pota (Thurston in Kneller) zastopata mnenje, da se je ta pobožnost razvila na zapadu in sicer iz navodov za duhovna romanja v sv. deželo, kakor so jih spisali Fabri, Bethlem, Pascha in drugi. »Man betete in Jerusalem die Stationen in derselben Weise, wie man es zu Hause gewohnt war, und allmählich werden die 14 Stationen in den Straßen Jerusalems geradeso bezeichnet, wie man das bei der Anlage eines Kreuzweges in der Heimat tat. Daß es in Jerusalem nicht immer so gewesen ist, wird mit der Zeit immer mehr vergessen. Die Quelle jenes Stromes, der allmählich die ursprüngliche Überlieferung in der heiligen Stadt änderte, liegt nicht in Jerusalem, sondern im Abendlande, in der frommen Betrachtung des Leidensweges. Der Niederschlag dieser Betrachtungsart ist für uns enthalten in den verschiedenen Anleitungen zur geistlichen Pilgerfahrt¹. Zgoraj smo pa analizirali distance postaj pri Bethlemu in Paschi in pri nekaterih drugih zapadnih križevih potih in smo našli, da se vse strinjajo z razdaljami bolečinske ceste v Jeruzalemu, to skladanje je tem važnejše, ker ima vsak izmed teh posnetkov različne postaje, tako da se da opazovati celo nekak razvoj. Križev pot je torej direktno jeruzalemskega izvira, zapadni pisatelji niso določevali njegovih oblik, pač pa so priče za razne razvojne stopinje te pobožnosti v sv. mestu.

Ni teksta, pri katerem bi bile vse distance verno sporočene. Pogreški se najdejo ne le pri nekaterih razdaljah, ampak slučajno pri raznih; od ecce-homo-loka do groba ni distance, ki bi ne bila pri tem ali onem pisatelju pogrešena. Vzrok leži v krivem računanju in ne v merjenju na oko, zakaj katero oko bi videlo razdalje natančno 3 $\frac{1}{2}$ -krat, 5-krat in 10-krat večje? Pa še nekaj. Ako bi bili romarji razdalje sami le na korake merili, kakor se trdi², bi ne bilo lahko mo-

¹ Kneller, o. c. 145. — ² Ko bi bil Ketzal sam meril distance, bi bil gotovo imel nek pojem, da niso 3 $\frac{1}{2}$ -krat večje kakor v resnici. Tako pa so v Norimbergi krive številke in pomeščanje postaj.

goče, da bi bile mere tako natančne. Nekatere diagonalka so se morale celo z zemljemerskimi instrumenti dognati, to pa so lahko storili le frančiškani, ki so trajno prebivali v sv. mestu in bili v dobrih odnosih s turško oblastjo. Pri obiskanju križevega pota so frančiškani romarjem napovedovali distance, da bi vzbujali pobožnost. (Distance pri posameznih postajah ima še tudi najstarejši slovenski tekst). Na mestu prvega padca že ve Willemsz, ki je pod vodstvom frančiškanskega brata leta 1525 opravljal to pobožnost, da je od padca do Veronikine hiše še 500 korakov in od tam do Kalvarije še 450 korakov, on se spominja, da je od Pilatove hiše do cerkve božjega groba »približno« 992 ali 993 korakov. Ako pri 1000 korakih gre samo za eden korak kot pogrešek, je taka približna mera v resnici zelo natančna. Da je to res, smo že zgoraj zračunili. Frančiškani so imeli distance najbrž v čevljih tabelarično zapisane, romarji so pa jih preračunjevali v čevlje, korake, lakte in sežnje, kakor so bili običajni v njihovi domačiji. Skoro vsako večje mesto je imelo tedaj svoje mere. Iz različnosti teh mer pa tudi vsled računskih pogreškov, kakor smo zgoraj dokazali, so nastale tako različne številke, da jih dosihdob ni nihče smatral za resne. Ker Surijs, Quaresmio¹ in drugi frančiškanski učenjaki v svojih obširnih delih o Jeruzalemu ne opisujejo pobožnosti križevega pota v današnji obliki, ampak imajo čisto druge postaje (Quaresmio n. pr. 1. Pilatovo hišo, 2. bičanje, 3. Herodovo palačo, 4. Ecce-homo-lok, 5. Marijino omedlevico, 6. Simona Cirenejca z jeruzalemskimi hčerami, 7. Veroniko in 8. sodna vrata, ne omeni pa mesta, kjer so Jezusu križ naložili, ravno tako tudi nobenega padca), zato so mislili moderni raziskovalci, da so na naš način le nekateri romarji križev pot v Jeruzalemu opravljali. Da pa je bil od 15. do 18. stol. v navadi današnji križev pot in sicer v obliki, ki je nezavisna od Adrichoma, sledi iz naslednje tablice. Willemsza je l. 1525 vodil z drugimi romarji vred frančiškanski brat od postaje do postaje, v frančiškanskem redu se je torej razvijala ta pobožnost. Med tem pa, ko je v Jeruzalemu v gotovih podrobnostih n. pr. glede nameščanja 8. postaje in treh padcev vladala neka prostost, je na zapadu Adrichom jeruzalemsko pobožnost iz konca 15. stol. kodificiral in v tej nespremenljivi obliki se je razširila po Evropi, v Jeruzalem pa jo je šele uvel frančiškan Fra Pietro Antonio di Venetia v svojem »Pobožnem vodniku v sv. mesto Jeruzalem«, ki je izšel l. 1763².

¹ Že Quaresmio je kritikal, da je po Adrichomu križev pot 3303 čevljev ali 1321 korakov dolg. On pravi, da je gotovo večkrat hodil po njem ko oni romarji, kateri so bili vir za Adrichoma in da zato lahko boljši o njegovi dolžini sodi. (O. c II, 139).

² Boudinhon, o. c. 191.

Pregled razvoja križevega pota v Jeruzalemu.

V zaglavju so našteti kraji na potu. Rimske številke se strinjajo z zemljevidom in značijo mesto današnjih postaj. 2 zap. pomeni drugo postajo na dvorišču vojašnice na poti proti zapadu, blizu sv. stopnic, 2 sev. pa na severu proti jozafatski cesti. Zadelana pot leži v diagonalni od sodnih vrat do grške ječe. V tabeli pa pomenijo arabske številke vsebino današnjih postaj, latinske številke (VI, VII) stojijo tedaj, če se omeni v dotičnem tekstu le kraj, ne pa današnja vsebina, P pomeni razne padce in Je — grško ječo. Slede potu od vzhoda na zapad se naj teksti čitajo od desne na levo.

XIV	Skala nazilj.	XIII	XII	XI	X	Ječa	Juž. dvor.	IX	Zadel. pot	VIII	VII	VI	V	IV	III	Marija omedl.	Lok	Pred lok.	Sc. stop.	Dvor. vojašn.			Leto	Južnonemški tekst
																				2 zap.	2 sev.	I		
14	13	.	12	.	.	10	.	.	P ²	.	8, VII	.	6	.	5, P ¹	4	2, 1	.	Stop.	.	.	Pil.	ok. 1450	
.	13	.	(12)	.	.	.	.	.	P	.	VII	6	8	.	5	4	.	.	.	.	.	Pil.	ok. 1490	Norimberga
14	13	.	12	.	.	.	.	.	.	.	P ²	6	.	.	5	4	Lok	.	.	2	.	1	ok. 1490	St. Trond
14	13	.	12	11	10	.	.	.	.	.	P ²	6	.	.	5	4	Lok	.	P ¹	2	.	1	ok. 1490	Bethlem
14	13	.	12	11	10	.	P ³	.	.	8	P ²	6	.	.	5	4	.	P ¹	.	2	.	1	ok. 1500	Pascha in Adrichom
						Je	P ³	.	.	.	P ²	VI	8	.	5	6, 4	.	P ¹	.	.	2?	1	1525	Willemz
					10	Je	.	.	.	.	P ³	6	8	.	5, P ²	4	.	P ¹	.	.	2	1	1606	Rheinfelden
14	13	.	12	11	10	Je	.	.	P ³	8	VII	6	.	.	5, P ²	4	.	P ¹	.	.	2	1	1740	Horn
14	.	13	12	11	10	.	.	P ²	.	8	P ²	6	5	4	P ¹	.	.	.	2	.	.	1	Dandanes	—

Zelo zanimiva je razlika med predzadnjo in zadnjo vrsto pregleda. Horn je v svojem velikem delu križev pot v treh tablicah velike oblike narisal in sicer najprej tloris cest s pristavljenimi števikami postaj, potem perspektivo cest s prizori 14 postaj, slednjič perspektivo cest z znamenitimi stavbami, ki so se obiskovale od romarjev-turistov ob bolačinskem potu. Boljše nas ni mogel poučiti o naši pobožnosti v svoji dobi, a njegove postaje so na tradicionalnih mestih, pri njem je konec večstoletnega razvoja. Če pa primerjamo naslednjo vrsto (današnje pomeščenje postaj), zapazimo z začudenjem, da je šest postaj premaknjenih, štiri (2, 4, P³ in XIII) so celo na mestih, kjer prej nikdar ni bilo postaje. Zgodilo se je to deloma v nespornem razvoju, gotovo pa iz najboljših namenov. Posebna škoda je, da sta zgubila Marija, ki sreča Jezusa, in pa Simon Cirenejski svoja 500 let stara stališča. Več o tem v zadnjem poglavju, pri študiju posameznih postaj.

Iz naše tabele sledi tudi marsikaj za zgodovino razvoja križevega pota. Od današnjih postaj jih je devet (1, 4, 5, 7, 8, 10, 12, 13 in 14) v zvezi z evangelijsko ali vsaj starokrščansko vsebino, te so se lokalizirale deloma že pred prihodom križarjev v Jeruzalem, ali vsaj v 12. stol. Izvzemši sodna vrata, so bile tedaj vse postaje ob jozafatski cesti in v cerkvi božjega groba. V 15. stol. so postaje pomnožili in boljše razdelili. Eni so kombinirali rimsko legendo o Gosподovem padcu na sv. stopnicah z mestom sv. stopnic v Jeruzalemu, med pobožne žene pa so uvrstili Veroniko, ker ji je po rimski tradiciji izročil Gospod na križevem potu odtis svojega obraza, drugi so diferencirali kraj naloženja križa (2) od kraja obsodbe (1), kraj križanja na tleh (11) od po koncu stojega križa (12), skupino Marije Device s pobožnimi ženami ter Veroniko so razvrstili na treh različnih mestih (4, 6, 8). Pri tem so gledali, da so bile postaje sorazmerno ob vsem potu razdeljene, kar se opaža posebno pri 8. postaji, ki se je na 6 mestih (Marijine omedlevice, III, IV, V, VI, VII in VIII) tekom stoletij lokalizirala in pri 6., ki se na treh krajih (Marijine omedlevice, V in VI) najde. Slednjič so izpustili sv. stopnice in ecce-homo-lok, ker motita časovno enoto nošenja križa, pa tudi kalvarijsko ječo, ker je za obiskovanje ležala preveč vstran. Sedanja oblika križevega pota se je sumirala iz malenkostnih, tekom stoletij upeljanih sprememb, povzročenih od znanstvenih ali praktičnih razlogov.

Po Adrichomovem navodilu so stavili potem križeve pote v Brabantu in Flandriji ter v sredini 17. stol. na Poljskem. Na Bavarskem je najstarejši še ohranjeni iz l. 1591, večinoma pa so na Nemškem rajši ostali pri sedmerih padcih iz pota trpljenja, kakor pri nas pri peterih rožnivenških postajah. Na Laškem so postavili prvi križev pot

1. 1623 in obstoji iz 14 lesenih križev brez podob, ki vedejo iz Florence k pokopališki cerkvi sv. Miniata.

Ker je l. 1686 sv. Stolica potrdila reciprociteto odpustkov za ves frančiškanski red in njegove bratovščine, tako da so veljali odpustki podeljeni eni hiši ali eni bratovščini tudi za vse druge, so sklepali frančiškani, da veljajo odpustki sv. dežele tudi za molilce doma v Evropi in generalni kapitelj je že l. 1688 pozival samostane, naj stavijo križeve pote. L. 1726 se je že skoro v vseh frančiških naselbinah ob gotovih praznikih ta pobožnost opravljala in sv. Stolica je dovolila, da so bili deležni odpustkov vsi verniki in ne samo oni, ki so bili v duhovni zvezi z redom. Slednjič je papež Klement XIII dne 16. januarja 1731 pooblastil frančiškane, da smejo križeve pote pri vseh, tudi nefrančiških cerkvah in oratorijih staviti, l. 1736 pa je dispenziral od Adrichomovih distanc.

Zadnje odredbe, pred vsem dovoljenje upeljati to pobožnost pri katerisibodi cerkvi, je zasluga frančiškana sv. Leonarda iz Porto Maurizio¹ (1676—1750). Staviti križeve pote je smatral kot svojo življenjsko nalogo, od l. 1731 do svoje smrti jih je 572 na novo upeljal. Spisal je tudi več navodov, kako se naj obiskujejo. Tako je vsled njegovih prizadevanj postal križev pot ljudska pobožnost.

V. Križev pot na Južnem Štajerskem od l. 1731 do dandanes.

1. Jeruzalemski križev pot v 18. stoletju.

Prve križeve pote na Slovenskem so stavili frančiškani. V Ljubljani se je ok. l. 1728 nahajal v hodniku njihovega samostana na pokopališkem zidu², v Nacaretu v Savinjski dolini je bil zunaj na prostem do l. 1733, ko so ga odpravili in dali v cerkvi na slopih naslikati³. Prva neredovna cerkev s križevim potom je pa bila pri Sv. Frančišku v Savinjski dolini. Ta božja pot se je začela l. 1715, nova cerkev je bila posvečena l. 1728. Njen ustanovnik, delavni in goreči komisarij Ahacij Steržinar se je trudil, da bi imeli romarji kolikor največ duhovnih koristi. Zato je za novo cerkev izprosil od papeža Benedikta XIII za vsak dan rimske stacijske odpustke in dovoljenje, postaviti križevi pot. To milost je dosegel nekaj let pred splošnim dovoljenjem (1731) in je zato tukaj bil gotovo najstarejši križev pot pri kaki neredovni cerkvi na Slovenskem. Štirinajst najbrž lesenih križev

¹ Mesteca leži ob ligurijski obali, 40 km zapadno od francoske meje.

² Poročal veleč. g. J. Vrhovnik, župnik v Ljubljani.

³ Stegenšek, Dekanija gornjegrajska, 1905, 73.

16, 1737 vizit. st. Bazila. Felix g. Schrettenbacher, Podrečni; vitar Jurij (Griffonius) in Kar. Foga
javil: Habes viam Crucis de licentia Officij hujus anno 1731 erectam, quae ducit ex Ecclesia Paro-
chiali ad filialem Matris Dolorosa in monte Sancto, in quam finem extructa tunc fuerunt 14. stati-
ones, apud quarum singulas Passionis mysteria per eas representata recoluntur. Cum autem haec
crucis seu stationes, utpote ventis, imbris, ac nivibus peritura multas ab hac devota peregrina-
tione absterreant, intendit Vicarius hanc viam crucis ad Ecclesiam Matris Dolorosa transferre; hinc
omnes supplicavit, quatenus sibi licentia obtineretur, ut Euch. Sacramentum in diebus filialis Ecclesiae ea die

*qua fuit talis peregrinatio aservandi; et directus fuit ad Officium Episcopale, ut illud per
molaret, cum ad lucrandas indulgentias necessarium fuit, ut hac Vigilia coram N. S. d. d. d.
Sacramento aut inchoetur, aut perficiatur: de cetero concessum illi fuit, ut stationes ha
transferat. (Viz. d. gap. v. p. l. ark.)*

je zaznamovalo postaje, kjer se je skupna pobožnost vsako tretjo ali četrto nedeljo opravljala. Pevci so se zbrali pri prvem križu in so začeli peti o zgodovini sv. križevega pota in o njegovih odpustkih. To je bilo znamenje za vernike, da so vsi hiteli k prvi postaji. Nato je duhovnik glasno obudil kes in molil očitno spoved, potem pa je napovedal skrivnost: »Ta prvi Krish nam pomeni Pilatusovo hišo« ter jo je svobodno razlagal ali pa pustil vernike same premišljevali. Sledila je kitica pesmi, ki jo je Steržinar za to pobožnost zložil¹. Pridigar je dal še primeren nauk, potem pa je pokleknil, če je mogel radi gnječe, in je molil: »Molimo in hvalimo Te, Kristus, ker si s svojim križem svet odrešil« ter očenaš in češčenomarijo in »Usmili se nas, Gospod, usmili se nas!« Na potu do druge postaje so še opravili dva očenaša in češčenomariji. Po 14. postaji so šli v cerkev pred oltar sv. Rešnjega Telesa, kjer so še molili 6 očenašev in češčenomarij za odpustke in je duhovnik vse blagoslovil s tistim velikim razpelom, ki se je nosilo v procesiji. (V Rimu n. pr. je ta blagoslov še dandanes v navadi).

Ko je Klement XII l. 1731 dovolil frančiškanom, da smejo staviti križeve pote tudi pri navadnih župnijskih cerkvah, je izdal neki slovenski ud tega reda² prvi navod za obiskanje postaj. »Pot fvetiga krisha Jesuffa Christuffa alli Andohtlivó Obijfkaine taiftiga Shaloftniga Potta Kateriga Je nafh Gofpud, inu Isvelizhar Jesuf Christuf ob zhařu suoiga terpleinia is teshkem krisham obloshen is rihtne hifhe Pilatushove na goro Calvarie sturu sa nafhih dufhić isvelizheinie volla. Skus dopufheinie te vikfhe Gofpofkhe. Labaci, Typis Adami Friderici Reichhardt Inclytae Provinciae Carnioliae Typogr.« je naslov tega delca, ki je izšlo v l. 1731—1736³.

Ta prvi kraj nam naprej postavi hišo Pilatužovo, v kateri je bil Zveličar bičan, venčan, zasramovan in krivično obsojen. Druga postaja je 26 stopinj proč od prve. Tu so rdeče oblačilo z Zveličarja slekli in mu prvotno obleko dali; tukaj je objel križ. Potem pade 80 stopinj dalje proč. Pri vsaki postaji se čitajo te Adrichomijeve di-

¹ Peissem Od teh velikih Odpustikov te Svete Krishove Poti per ti novi Cer-
kvi Svetiga Francisca Xaveria v' Gornim Gradu. Labaci 1730.

² V dodatku našteva privilegije frančiškanov.

³ Naštevalo se bule v prid križevega pota do l. 1731, ne več pa dispensa od Adrichomijevih distanc iz l. 1736. Glaser, Zgodovina slov. slovstva I, 204 citira po Mitteilungen des hist. Vereines für Krain 1857, 91 neki Pot sv. križa J. Chr. skuz dopušenje te wikše gosposke. Labaci typ. A. Fr. Reichhardt 1723. Ker pa je ta naslov le skrajšan po naslovu zgoraj navedenega delca in se Reichhardt neki šele l. 1735 prvičkrat imenuje kot založnik v Ljubljani (Glaser, I, 202), zato je letnica 1723 najorž popačena, morda je bilo 1733.

stance¹. Simon mora pomagati Jezusu križ vleči. Zadnja postaja je pred sv. Rešnjim Telesom.

Po l. 1751 je izšel pri I. F. Egerju v Ljubljani nov »Pot sv. Križa, Pervu v' Laškim Jeziko od Pater Leonarto imenovaniga a Porto Mauritio razložen, Potler Nemšku, zdej pak Krainsku . . na svetlobo dan«². »Kratka viža svet križou pot obyskati« se večinoma doslovno strinja z besedilom, ki je še dandanes v Lavantinski škofiji v navadi. Tretja izdaja je datirana z l. 1767 in ima v uvodu poročilo o brumnem in bogaboječem patru Leonardu, potem natančen pouk o bistvu, moči, odpustkih, o postavljanju in o obiskanju križevega pota. Tak pouk so rabili pred vsem dušni pastirji, ki so se s precejšnjo vnemo poprijeli nove pobožnosti. Do Jožefa II so najbrž že vse večje župnijske cerkve imele postajne tablice, a do dandanes se jih je večji del pozabil. Naštejemo le tiste, ki smo jih sami videli ali ki se v slovstvu z letnico imenujejo.

Na pokopališčnem obzidju okoli župnijske cerkve je bil križev pot v Šmarju³, na prostem se je videl tudi v Lučah (iz l. 1753)⁴, zunaj v cerkveno steno vdelan je bil v Solčavi in pri Sv. Križu na Sladini⁵, v Novi cerkvi pa je še dandanes. V cerkvi je bil naslikan na slope v Nacaretu, posebno lepo pa v Vuzenici⁶. Dobro so ohranjene še na platnu slikane tablice v Rušah (iz l. 1732)⁷, omenjajo se tudi tablice v Podsredi (1738)⁸, v Novicerkvi (1769)⁹ in na Oljski gori (1788)¹⁰. Na steklo naslikan priprost križev pot se vidi še v Marijini cerkvi v Velenju (37 × 46 cm), v podružnici sv. Ožbalta pri Škalah (29 × 29,5 cm) in v župnijski cerkvi v Selah. Slike na platno in steklo so več ali manj domače delo, značilno po rokoko-oblikah in po tem, da se Pilat navadno predstavlja kot turški paša. Zelo stari morajo biti lesorezi s

¹ Tiskovni pogreški so: Pri IV. postaji je 61 stopinj m. 60, pri VI. 161 m. 191 in pri IX. 61 m. 161.

² Ker je v drugem delu (str. 41—60) »Andohti pouna viža s. mašo slišati od častitliviĝa, bogaboječiga P. Leonarda«, je izšla knjiŝica ŝele po svetnikovl smrti († 1751).

³ Janisch, Topogr.-stat. Lexikon von Steiermark, II, 210.

⁴ Stegenŝek, Dekanija gornjegrajska, 13. — ⁵ Oroŝen, VII, 30.

⁶ Vizitacijski zapisnik iz l. 1778 v ŝtaj. deŝelnem arhivu pravi: *Facies interior ecclesiae lucida, venusta, picturis variis et stationibus passionis Dominicae seu viae crucis maioris figurae et elegantibus ornata.*

⁷ V ruŝki kroniki ŝitamo: *Die 20. Aprilis Dominica in Albis Per Ad. R. P. Gerardum Widiz, Conventus Nazarethani Concionatorem ordinarium comite P. Castulo Stadler eiusdem ordinis et conventus confessorio solemniter cum Indulgentiis Ierosolymitanis introducta fuit Devotio Viae S. Crucis. In Cuius triduana peractione multa hominum poenitentium millia devotissime comparuerunt.*

⁸ Oroŝen, VI, 285. — ⁹ Oroŝen, VIII, 93. — ¹⁰ Oroŝen, III, 487.

španskimi napisi, ki jih je našel pisatelj pri božjepotni cerkvi sv. Jožefa pri Slov. Bistrici in enake tablice od sv. Janéza pri Žusmu, ki so sedaj v škofijskem muzeju v Mariboru¹. Mlajši je bakrorezni križev pot, delo Albrechta Schmidta v Avgsburgu (risba meri 13 x 18·5 cm), ki se še nahaja v cerkvi sv. Barbare na Nemški Kalvariji pri Mariboru. — Kako se je križev pot kmalu ljudem priljubil, kažejo ustanove, ki so jih nekateri naredili za njegovo opravljanje², pred vsem pa, da sta se vlada in škofijstvo v jožefinski dobi zama trudila, izkoreniniti to pobožnost.

2. Jožefinski križev pot³.

Znano je, kako je hotel cesar Jožef II vse cerkveno življenje prirediti po okusu prosvetljene dobe. Iz dvorne pisarne so izhajali vedno novi reformni predpisi, odtam so šli skozi deželne gubernije na škofijske ordinariate, ki so jih priobčali dušnim pastirjem po deželi. Red za javno službo božjo z l. 1786 je izključil vse posebne pobožnosti, vse devetdnevnice, blagoslove zoper hudo uro in križeve pote. Graški škof grof Arco je glede izvrševanje tega ukaza še predpisal, da se morajo pri podobah križevega pota odpraviti vsi rdeči križci, ki so bili za odpustek predpisani, potem tudi opomba glede visokosti odpustkov, ki se je čitala na starejših (n. pr. zgoraj omenjenih španskih) postajnih slikah, dovolil pa je, da smejo tablice še ostati po cerkvah. Strogo pa je prepovedal duhovščini, da bi obhajala pobožnost križevega pota z verniki. Vlada je izjavila, da smejo ostati v cerkvah le tiste slike križevega pota, ki imajo zgodovinsko podlago v sv. pismu. Vendar pa niso vsepovsodi ubogali, posebno po smrti cesarja Jožefa II († 1790) so se začele odpravljene pobožnosti zopet gojiti. Polzelski župnik Jožef Kužlin je začel l. 1790 in 1791 redno obhajati križev pot in voditi procesije, postavil je o Veliki noči tudi božji grob. V Petrovčah se je 2. julija 1791 obhajal velik shod, kamor so verniki prišli pod vodstvom duhovnikov v procesijah; celo pred pragom okrožnega glavarja si je upal l. 1792 kurat pri Sv. Jožefu nad Čeljem obhajati o Veliki noči slovesno vstajenje. A duhovščina se je zmotila. Leopold II je ostal zvest pristaš cerkveno-političnih principov svojega brata. Le počasi je popuščal in v manjših rečeh dovoljeval cerkvi večjo svobodo. Zato so bili vsi zgoraj omenjeni pojavi vnovič prepovedani, udeleženi

¹ Poslal jih je veleč. g. župnik Andrej Zdolšek od Sv. Štefana pri Žusmu.

² Daniel Peer, komisarij (dekan) v Škalah je zapustil 3500 gld. za sv. maše, križeve pote in drugo kaplanijo. Orožen, V, 47.

³ Naslednje je sestavljeno deloma po kn.-šk. lavantinskem ordinariatskem arhivu v Mariboru.

duhovniki posvarjeni, polzelski župnik celo kaznovan z globo 12 tolarjev¹. Najbrž to ni dosti izdalo. Dne 28. junija 1794 je izdala vlada zopet obče veljaven predpis za javno službo božjo. Koj potem je celjska okrožna oblast tožila župnike svojega okraja pri guberniju v Gradcu, da skoro vsi opravljajo križev pot in sicer proti plačilu. Lavantinsko škofijstvo je na to vse župne urade opomnilo, da smejo v cerkvah biti le take slike trpljenja Gospodovega, ki se vjemajo s sv. pismom, kakor je že vlada l. 1788 dovolila, in župniki smejo vernike poučevati, kako se premišljujejo te skrivnosti, a brez vseh zunanjih obredov². In graška vlada je zagrozila s silo, ako bi župniki v celjskem okraju še v bodoče vodili križev pot³.

Ta zaukaz je predpostavljal čisto drugačen križev pot, kakor je bil prejšnji, od frančiškanov razširjeni. Kot navod za to pobožnost je zato izdal po nemškem izvirniku Janez Šimonc, beneficiat v Rušah, celo kratek zapopadek Kristusovega trpljenja, ki je v 12 skrivnostih iz samih sv. evangelijev sestavljen⁴.

Dvanajstere skrivnosti so: 1. Kristus moli k nebeškemu očetu in krvavi pot poti; 2. Kristus od Judeža izdan in Judi ga popadejo; 3. Kristus bičan; 4. Kristus s trnjem venčan in zasramovan; 5. Kristus od Pilata k smrti na križu obsojen; 6. Kristus vzame križ na svoje rame; 7. Šimon iz Cirene pomaga Jezusu križ nositi; 8. Kristus opominja in uči žene, ki so ga objokovale; 9. Kristusa z žolčem napojijo in ga oblačila oropajo; 10. Kristus z žebli na križ pribit; 11. Kristus visi nekaj ur (»ene ure«) na križu in umre na njem; 12. Kristusovo telo h grobu nesejo.

Pri vsaki skrivnosti se najprej navede doslovno dotično mesto iz sv. evangelijev, potem sledi razmišljanje in zdihovanje. Očenaš in češčenamarija se ne omeni na koncu. Po dvanajsti skrivnosti je še zdihovanje k najsvetejšemu zakramentu oltarja in k žalostni Materi Božji⁵.

L. 1794 je bilo torej dovoljeno, da smejo duhovniki vernike poučevati, kako naj sami premišljujejo evangelijske skrivnosti trpljenja Gospodovega, štiri leta pozneje pa je Lavantinski škof grof Schrat-

¹ Orožen, III, 69 nsl.

² L. 1794, dne 9. julija. — ³ L. 1794, dne 28. julija.

⁴ To Terpleine inu smert našiga gospoda Jezusa Kristusa h nunznemu Premišlevajnu inu h' andohtlivemu Počastituvajnu tim Viernim z nemškiga na slovensku prestavleno od Joanneza Šimonca, Beneficiata v' Rušah. V' Celli, Vtiseno, inu se najde pre Fr. Jos. Jenko. 1794. 44 str. 16°. Glaser, Zgodovina slov. slovstva in Simonič, Slov. bibliografija, ne poznata ne knjige, ne pisatelja. Knjižico ima Zgodovinsko društvo v Mariboru.

⁵ Pesem o Jezusovem trpljenju ima 16 kitic, ki se ne strinjajo z drugimi skrivnostmi; po uvodu se začne z zadnjo večerjo, konča pa s smrtjo Gospodovo, ima torej 14 skrivnosti.

tenbach osebno pri cesarju dosegel, da je za vse notranje avstrijske dežele dovolil opravljati pobožnost križevega pota, toda pod pogojem, »da se ne postavljajo druge podobe ko take, ki odgovarjajo čisti krščanski veri in se strinjajo s sv. pismom. Škofi naj najpazljiveje nad tem čuvajo; dušni pastirji pa naj župljane o tem dobro poučijo in jih naj ne prepuščajo njihovi lastni pameti«¹.

Ruškemu beneficiatu so sledili drugi prireditelji premišljevanj za novi vladni križev pot. Tako je l. 1806 J. Klementini, ravnatelj ljubljanske bogoslovnice, izdal samostojen Sveti križovi pot, to je premišlvanje terpenja Jezusa Kristusa, iz svetiga pisma napravlenu. Obsega 14 »stacionov« in sicer:

1. Jezus se poti od velikih težav taku, da je njegovi put kakor kaple kervi na zemlo tekoče; 2. Jezusa popadejo od Judasa perpelani sovražniki; 3. Jezusa tožijo pred višimi farji; 4. Jezusa pred Pilatužam tožijo, za hudobniga Barabba pak prosio; 5. Pilatuž pusty Jezusa gajžlati; 6. Jezusa s' ternjam kronajo; 7. Pilatuž Jezusa v smert čez da; 8. Jezus nese svoj križ; 9. Simon Cirenejc nese križ za Jezusam, inu žene nad Jezusam žalujejo; 10. Jezusa na križ perbiejo; 11. Jezus na križu še živ; 12. Jezus na križu mertu; 13. Jezusovu telu snamejo iz križa in 14. Jezusovu Telu polože v grob.

Pri vsakem »stacionu« je najprej »branje iz s. Evangelia«, vsakokrat sestavljeno iz podatkov vseh štirih evangelistov, potem sledi »navuk« in »molitu«. Knjižica ni za javno službo božjo spisana, ampak za zasebno pobožnost. »De bi tedaj Kristianske duše sadu terpenja Jezusoviga dejležne bile, inu pravični v pravičnosti rasli, grešniki pak se k' Bogu vernili, so njim za pomoč pričeoce bukvice ... zložene, inu vun dane. Teh naj se kristian posluži, ali v' cerkvi, ali drugej; naj iz njih berè po perložnosti ali več, ali majn; naj sebi za premišlvanje iz tam najdenih resnic izbere teiste, od katerih previdi, de je njemu kaj bol potrebnu ali dobru nje premisliti.«

Posebno vrednost ima knjižica radi slik, ki jih je po izvirnikih A. J. Herrleina vrezal v baker Avg. Zenger². Dogodki se v njih na široko pripovedujejo, navadno nastopa v ospredju po 10—20 oseb, v ozadju še pa stoji gosta množica ljudi, risba splošno ni slaba, tupa-tam se najde tudi kak izrazit obraz, večinoma je pa delo površno, posamezne osebe niso dovolj preštudirane, umetniške kompozicije manjka. Zanimivo je, da je slikar v 9. postaji združil štiri momente, ki jih je starejša jeruzalemska tradicija kazala blizu skupaj: srečanje z Marijo,

¹ Celovec, 1798, 22. septembra. Nato je dunajski nadškofijski ordinariat dne 25. februarja 1799 izdal navod za križev pot z 11 postajami, ki se strinja s predlogo našega Šimonca, izvzemši njegovo 6. postajo: Kristus vzame križ na svoje rame. Wetzter und Weltes Kirchenlexikon, VI¹, 274.

² Slike so široke 192 mm in visoke 100 mm, rob ploščin jih presega za 5—8 mm.

padec pod križem, jeruzalemske žene ter Simona, ki tukaj res sam nese križ. Kaj posebnega je tudi 11. postaja, kjer Jezusa s križem vred z vrvmi povzdigujejo, levi razbojnik že visi, desni pa stoji ob levem robu slike in milo gleda, kako kopljejo jamo za njegov križ, ki leži v ospredju. Grobova skalnata votlina v 14. postaji je prostorna, okoli 6 m široka in blizu 4 m visoka in banjasto svodena ter spominja na kulise za velikonočne božje grobove. Te slike so zato takega pomena, ker so služile kot predloge za razne oljnate križeve pote¹.

L. 1818 je izdal bogoslovni profesor in znameniti slovničar J. Metelko »Križov pot ali Premišlovanje Kristusovega trpljenja«. Razdeljen je na 14 »premislikov«, ki odgovarjajo v bistvu Klementinijevim, a imajo bolj jedernate naslove.

1. Jezus kri poti; 2. Jezus je vjet; 3. Jezus berljuzgnen ino od Petra zatajen; 4. Raji Baraba, ko Kristusa; 5. Jezus bičan; 6. Jezus s' trnjam venčan; 7. Jezus k' smerti obsojen; 8. Jezus križ nese; 9. Šimen iz Cirenene, ino žene; 10. Jezus križan; 11. Jezus na križu; 12. Kristusova stran prebodena; 13. Jezus iz križa snet; 14. Kristusov pogreb.

Pri vsakem premisleku je najprej primeren citat iz sv. evangelija, potem daljše premišljevanje brez posebnega naslova in posebni »zdihleji«.

»Kratko premišljevanje Kristusovega trpljenja per božjim grobu, ali pa sicer per križevem potu« je izšlo l. 1826 v Ljubljani od Janeza Zalokarja, nekdanj špirituala v ljubljanskem semenišču in potem župnika v Trziču in v Škocjanu na Dolenjskem. Štirinajst oddelkov je sicer s številkami označenih, a nima posebnih naslovov. Pisatelj je hodil samostojno pot, manjka mu bičanje in venčanje s trnjem, ima pa novo vsebino v 1., 7., 12. in 14. postaji.

1. Jezus zaveržen od judovskega ljudstva; 2. Jezus Kristus v vertu Getzeman; 3. Jezus vjet, Judež izdajavec; 4. Kristus pred veliko judovsko sodbo peljan; 5. Jezus od judovskih vikših k smrti obsojen; 6. Peter svojiga Gospoda trikrat zataji; 7. Judež se kesa; 8. Jezus pred Pilatom; 9. Jezus od Pilata obsojen; 10. Jezus nese svoj križ na Golgoto; 11. Jezus visi na križu; 12. Žene pod križem; 13. Jezus umira na križu; 14. Jezusov pokop in njegovo vstajenje.

Zadnji² slovenski jožefinski križev pot je izdal J. Kek l. 1838 v Ljubljani v svoji knjigi »Duhovni Tovarš pobožniga kristjana«. Stoji

¹ Klementinijev križev pot je doživel drugo izdajo l. 1808, je ponatis z nekaterimi izpremenjenimi črkami, tretjo 1812 (Simonič, Slov. bibliografija 622) in 1826. Glaser, II, 269. — Iste postaje ima tudi Janez Cigler v Mašnih bukvicah iz l. 1832, 183—235, a s samostojnim besedilom, ki je disponirano po vzgledu Leonardovem (najprej pripovedovanje, potem nagovor in slednjič molitev).

² V Novicah l. 1844 je naznanjen »Sveti križev pot«, nov iz sv. pisma uzet s šestnajstimi obrazy. (Glaser, II, 209). Simonič v svoji bibliografiji ne navaja tega dela. Mi ga nismo mogli dobiti v roke.

na str. 481—510 kot »perva viža« križev pot moliti, potem sledi kot »druga viža« besedilo sv. Leonarda a Porto Maurizio (str. 511—539). Njegove postaje so:

1. Jezus krvavi pot poti; 2. Sovražniki Jezusa primejo in zvežejo; 3. Eden služabnikov Jezusa za uho udari; Peter ga zataji; 4. Judje Jezusa per Pilatuži tožijo in za Baraba prosijo; 5. Hlapci deželskega oblastnika Jezusa gajzlajo; 6. Vojaki in hlapci Pilatuževi Jezusa s trnjem kronajo; 7. Pilatuž Jezusa k smerti obsodi; 8. Jezus težki križ nese; 9. Simon iz Cirene pomaga Jezusu križ nesti; žene jokajo; 10. Jezusa na križ perbijajo; 11. Jezus na križi terpi; 12. Jezus na križu umerje; eden vojakov mu s sulico stran prebode; 13. Jezusovo telo iz križa snemajo; 14. Jezusovo telo v grob devajo.

Besedilo je malo daljše ko Leonardovo ter res lepo in primerno. Ker je rimska kongregacija dne 16. februarja l. 1839 izrecno zavrgla vse križeve pote, ki nimajo 14 jeruzalemskih postaj, je naravno, da so ponehale izhajati take knjižice. Dosedaj omenjene pa so podlaga za preostale jožefinske križeve pote.

I. Po Šimoncu ali njegovem nemškem izvirniku se nahaja križev pot z 12 postajami v cerkvi sv. Janeza na Suhi nad Marenbergom (z nemškim besedilom, dobro ohranjen), potem pri sv. Ignaciju, podružnici sv. Lovrenca nad Mariborom¹, do l. 1840 je bil tak križev pot tudi pri Sv. Barbari pri Mariboru in do l. 1861 pri Sv. Juriju ob Pesnici².

II. Posebna redakcija ima med 4. in 5. Šimončevo postajo še »Ecce homo« in med 11. in 12. Kristusa, ki je Mariji v naročje položen; vseh postaj je torej 14. Oba vzorca sta iz laškega okraja, morda je res kak duhovnik v Laškem trgu brez kake literarne podlage križev pot na ta način reformiral. Pri Sv. Mihelu nad Laškim je temelj križevega pota serija 9 barvanih bakrotiskov iz l. 1778, ki jih je izvršil po slikah Francesca Zugno bakrorez Fabio Berardi v Benetkah, in sicer so to postaje I, II, V, VIII, X—XIV frančiškanskega križevega pota. Ostale legendarne prizore so v jožefinski dobi nadomestili z naslednjimi 5 postajami: 1. Jezus moli na Oljski gori, 2. Judež ga izda s poljubom, 3. Jezusa k stebru privežejo, da bi ga bičali, 4. venčajo ga s trnjem, 5. Pilat ga pokaže ljudstvu čes: Glejte, človek! Te risbe so prav slabe, delo kakega samouka, najbrž duhovnika, ki je spodaj zapisal tudi primerne lastne distihe v latinskem jeziku. Iste postaje ima križev pot pri sv. Juriju pri Loki, ki je bil še do leta 1886 v rabi.

III. Po Klementiniju je križev pot v Črešnjicah, sedaj v muzeju Zgodovinskega društva v Mariboru. Slike so po Herrleinu,

¹ Prim. Voditelj II (1899) 253. — ² Voditelj XIV (1911) 49.

narejene od spretnih, a neizučene roke. Sem spada tudi križev pot pri Sv. Mohorju v Stopniku župnije vranske, a obširni podpisi pod postajami so samostojno iz sv. pisma zbrani¹.

IV. Po Keku je stari križev pot pri Sv. Petru na Kronske gori, ki je bil do konca preteklega stoletja v rabi.

V. Svojo posebno pot gre križev pot pri Sv. Janezu v Žusmu, ki ima srečanje Marijino z Jezusom kot 9. postajo. (1 = Oljska gora, 2—4 neznane, 5 = današnja I, 6 = II, 7 = V, 8 = VIII, 9 = IV, 10—14 = X—XIV)².

Gotovo se najdejo tudi drugod podobni ostanki; bilo bi primerno, da bi se vsepovsodi poiskali in zabeležili v župnijske kronike.

Jožefinski križev pot ni obnovitev starega »pota trpljenja«, ampak je preosnova frančiškanskega križevega pota, a brez tradicije in brez stalnosti, pri vsakem pisatelju skoraj drugačen. Misel, Kristusovo trpljenje edino na podlagi sv. pisma premišljevat, ni slaba, pri Klemenčinu n. pr. celo prav lepo izvedena, a križev pot to ni, ni pot iz Pilatove hiše na Kalvarijo, ni z odpustki obdarovana, ni katoliška, t. j. vesoljna pobožnost, ampak omejena edino na avstrijske dedne dežele, sad tamošnjega birokratizma. Zato je umevno, da je prišla ob vso veljavo, ko so se začeli katoliški duhovi zopet orientirati po centru krščanskega življenja, po večnem Rimu. Duhovniki jožefinske dobe pa imajo zaslugo, da so ohranili med verniki ljubezen do premišljevanja Gospodovega trpljenja in s tem ugodna tla, na katerih se je ta pobožnost v obnovljeni frančiškanski obliki po letu 1830 silno naglo razširila.

3. Vnovič oživljeni jeruzalemski križev pot.

Zanimivo je, da je jožefinski križev pot na raznih krajih različno dolgo trajal; ponekod so ga izjemoma še molili do konca 19. stol., drugod pa so se že začetkom stol. oklenili teksta sv. Leonarda a Porto Maurizio. Ta je doživel tudi največ izdaj, deloma posebič (ok. l. 1800, potem 1802, 1810, 1835, 1849, 1853 in 1861 v Ljubljani³, ok. l. 1810 v Celovcu, 1822 v Celju, 1843—1861 petkrat v Gradcu)⁴, deloma v raznih molitvenikih. Svobodno je priredil Leonardovo besedilo neki

¹ Poročal veleč. g. župnik Fr. Irgl na Vranskem.

² Naznanil veleč. g. Andrej Zdolšek, župnik pri Sv. Štefanu pri Žusmu.

³ Prim. Simoničevo bibliografijo str. 264 in 616. Ljubljanskega in celovškega natiska ok. leta 1810 Simonič ne omenja, pač pa Glaser II, 269; ima ju ljubljanska licealna knjižnica.

⁴ Jezik zadnjega natisa je »v kranjšino popravil« J(ožef) V(irk).

neznanec v Celovcu l. 1804¹ in pa dekan Dajnko l. 1829 v Radgoni². Zadnji je uvel izraz »postoj« za »štacijon«.

Če primerjamo besedilo koroškega prireditelja iz l. 1804 z običajnim Leonardovim tekstom, tedaj šele zapazimo, kako bogate misli, kaka obilica in eleganca v izrazih, kaka raznoterost in mističen vzlet v čustvih, sploh kaka asketska dovršenost vlada pri Leonardu. Iz njega govori umetnik plastične dikcije in asket z razvitim notranjim življenjem. Celovski neimenovanec pa je priprosta kmetška duša. V premisljevanju le priprosto pripoveduje, v zdihljajih je kratek in enoličen. Morda je zadel ljudsko potrebo, morda je Leonardov tekst za naše razmere, za ljudstvo bolj mirnega čuvstvovanja preveč retoričen. Dandanes, ko je svetnikov tekst splošno v rabi, nima tak poskus praktične vrednosti; vendar pa kaže, da bi bilo včasih koristno, da se Leonardovo vzneseno besedilo v priprostih besedah razloži.

Poleg Leonardovega besedila za javno službo božjo je izšlo še mnogo drugih križevih potov za zasebno pobožnost. Tako je A. M. Slomšek kot celovski špiritual izdal v molitveniku za mladeniče »Življenja srečen pot« lep samostojen križev pot, ki je izšel tudi v posebnem ponatisku³.

Prva postaja se tako-le glasi:

Jezus mladenču: Mladenč, prijatelj moj! vidiš mene pred krivičnim sodnikom stati? — slišiš nedolžniga po krivici tožvati? Čuješ nadraženo ljudstvo, ki me je pred petemi dnevmi po kralovo čestilo, nevsmileno vpiti: »Križaj ga, križaj ga!« Hočeš biti moj sovražnik tudi ti? —

Mladenč Jezusu: Oh preljubi moj Jezus, izvolen ženin moje duše, moj Gospod ino narveči dobrotnik, kako bi mogoče bilo, tebe sovražiti? — Vem, de sim pogosto slabo govoril, druge krivo sodil in pohujšal — sim grešil; in vsaki grešnik je tvoj sovražnik. Pa odpusti mi moje zmote. — Naj dela svét kar hoče; — ne bom več za njim potegnil. Tvoj hočem biti, de me boš tudi ti nekđaj na sodbi za svojiga spoznal.

Imamo tudi križev pot po sv. Alfonzu Liguoriju⁴, potem križev pot, kakor se moli v Jeruzalemu⁵, v Rimu⁶, križev pot za verne duše v vicah⁷, potem zbirko 15 raznih križevih potov, ki jih je izdal J. Zupan leta 1860, ko so postavili v ljubljanski stolnici nove križevopotne

¹ V uvodu so »Misli Svetiga Augustina od Christusoviga pôta na Calvario«.

² V knjižici so tudi čedni lesorezi in na koncu pesem za križev pot.

³ Po mnogem povpraševanju po raznih javnih in zasebnih knjižnicah smo dobili slednjič ta ponatis od izdajatelja Slomšekovih Izbranih spisov preč. g. konz. svetovalca M. Lendovškega v Makolah.

⁴ Izšel v Ljubljani l. 1834.

⁵ Šegula, Šmarnice romarja jeruzalemskega. Maribor, 1909, 373.

⁶ Pajek, Sveti Jožef. Celovec, 1895, 350.

⁷ Izdal Luka Jeran l. 1861. V drugih jezikih imamo tudi križev pot o Srcu Jezusovem (Croiset), o evharistiji (Tesnière). Lep je tudi križev pot Albana Stolza.

tablice (po Fürichu jih je naslikal Jožef Plank na Dunaju). Le četrti (str. 109), ki opisuje ljubljanske podobe, je njegova last, vsi drugi pa so prevod po frančiškane Amonu Balmerju (l. 1747). Tu najdeš križevopotno pobožnost za advent (1), za postni čas (2, 3, 5, 6), za velikononočni čas (10), za binkošni praznik in za sv. Duhu posvečene dni (11), za Marijine praznike (12), za praznik Vseh svetnikov (13), potem za žalostne in malosrčne (7), za pobožne in bogoljubne (8), za dan sv. obhajila (9), za posebne stiske (14) in za pripravo na smrt (15). Od Volčiča sem, ki je l. 1852 Leonardov tekst razširil in za ljudstvo priredil¹, hodijo pisatelji slovenskih molitvenikov vsi več ali manj svobodna pota. Bilo bi brez koristi, a ne brez truda, če bi hoteli pregledati vse tozadevno slovstvo. Večji pomen ima za praktično nabožno življenje molitvena družba večnega križevega pota, ki so jo l. 1896 ustanovili frančiškani v svoji cerkvi v Novem mestu. Njen namen je, da bi udje pogostokrat, enkrat na teden ali vsaj enkrat na mesec, molili vsak sam za se križev pot in bi tako postali deležni velikih duhovnih sadov te pobožnosti, posebno pa, da bi se premišljujoč trpljenje Gospodovo notranje preobrazili². Za nramni preporod slovenskega ljudstva bi bila ta družba lahko velikega pomena, če bi udje res premišljevali in na se naobračali, ne pa samo kak tekst naglo čitali. Mehanizem je tisto trnje, v katerem se najlepše pobožnosti zadušijo.

Novih križevih potov se je po Južnem Štajerskem v 19. stol. postavilo na stotine. Pregled o njih nudi »LII. sklepni zapisnik o pastoralnih konferenčnih vprašanjih za leto 1910 v Lavantinski škofiji«³, ki omenja tudi nekatere starejše križeve pote. Zato se omejimo le na pregled datiranih spomenikov in sicer najprej na prostem stojećih, potem pa tabličnih serij po cerkvah.

Po starem in prvotnem običaju so nastali zunaj cerkev naslednji križevi poti:

1. Stari trg, od sv. Radegunde k sv. Pankraciju. So lepe skupine iz peščenca po Fürichu, morda delo Mariborčana Teichmeistera (1872)⁴. Prvotne kapele so iz l. 1790.

2. Pri podružnici sv. Križa pri Planini je ob obronku griča 12 postaj v lepo razporejenih kapelah, 13. je oltar Žal. M. B. v stranski kapeli cerkve, 14. pa glavni oltar. Na kapelici druge postaje kaže kamenita plošča z letnico 1801 začetek tega pota (Sl. 16). Pred cerkvijo sv. Križa

¹ Živi roženkranc, 169.

² Molitvena družba večnega križevega pota pri oo. frančiškanih v Novem mestu. Samozaložba 1904. 16°, 14.

³ Cerkeni zaukaznik za Lavantinsko škofijo. Maribor, 1911, 227—244. Izšel je tudi ponatis v posebni brošurici.

⁴ Wastler, Steirisches Künstler-Lexicon, Graz, 1883, 166.

je pa še starejša široka kapela s tremi križi in pod njimi je dolbina za Gospodov grob. To je stara Kalvarija, o drugih kapelah kakega bivšega trpljenjskega pota pa ni več sledu¹.

3. Podsreda. Postavil se je v l. 1834—1847, in ko so kapele razpadle, so se l. 1894 pozidale iznova².

4. Mozirje. L. 1835 so napravili na obzidju novega pokopališča pri Sv. Stefanu na Oljniku križevopotne postaje, a dandanes jih ni več³.

5. Sv. Peter pri Mariboru. L. 1846 je postavil župnik M. Glaser na Goro 13 kapelic in Kalvarijo s krasnimi oljnatimi podobami, ki so jih izvršili v Gradcu pod vodstvom slavnega Tunnerja njegovi učenci Reiterer, Preiszegger in Felbermayer. L. 1871 so se prenesle v župnijsko cerkev, kapelice pa je na presno poslikal J. Brollo⁴.

6. in 7. V drugi polovici 19. stol. so se predelale iz trpljenjskega pota v križev pot kapelice v Ribnici na Pohorju in v Lembahu, katere smo že zgoraj opisali.

8. Sv. Trojica v Slov. gor. Na južnem obronku griča je 11 lesenih postaj na kolih s slikami na pločevino (po Führichu), zadnje tri postaje so v dolbinah okoli loretske kapele in že pod cerkveno streho. Stara se nam zdita oba razbojnika na križu in sta mogoče ostanek Kalvarije iz 18. stol.

Sl. 16. **Sv. Križ na Planini.** Križev pot iz l. 1801.
(Fotogr. g. Alfonz Jurše na Planini).

Križeve pote po cerkvah podajamo samo datirane in sicer v časovnem redu. Za kraje, kjer je samo ena cerkev, opuščamo cerkveni naslov. V oklepaju pristavljamo tvrdko, ki je križev pot oskrbela, kjer je znan slikar pa tistega, razprto tiskanega.

¹ Po poročilu veleč. g. Fr. Gartnerja, župnika na Planini. G. Alfonz Jurše, c. kr. orožniški postajevođa na Planini, je napravil za nas celo vrsto lepih fotografij, katerih pa nismo mogli razven ene radi pomanjkanja sredstev objaviti. Prim. tudi Orožen, VI, 209.

² Orožen, VI, 302. — ³ Stegenšek, o. c. 177.

⁴ Puff, Christliches Kunststreben. Der neue Kreuzweg von St. Peter nach dem Frauenberg bei Marburg. Stiria 1848, Nr. 29 u. 30. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 1908, 129.

1816. Bizeljsko¹.
1820. Sv. Janž na Dr. polju.
1826. Okonina (C. Goëtzcl v Kranju)².
1834. Sv. Martin pri Vurbergu.
1835. Muta.
1840. Kostrivnica.
1843. Sv. Jurij na Ščavnici³.
1845. Kebeľj.
1847. Spodnja Polskava. — Sv. Urban pri Ptujū.
1848. Sv. Lovrenc nad Mariborom. — Šmarje pri Jelšah⁴. — Sv. Vid pri Grobelnem (»Franciscus Krainer. Pictor Graecensis. Anno MDCCCXLVIII«).
1849. Sv. Benedikt v Slov. gor.
1851. Sv. Lenart v Slov. gor. (»Jos. Beyer pinx. 1851«).
1852. Slov. Bistrica, župn. cerk. (»Johann Kreutzinger pinxit 1852«). — Bele vode⁵.
1854. Studenice.
1855. Gornja sv. Kungota.
1857. Sv. Križ pri Planini⁶.
1858. Vurberg pri Ptujū.
1859. Zavodnje⁷.
1860. Sv. Miklavž nad Laškim (F. Briendl v Monakovem). — Sv. Jeronim na Tabru⁸.
1861. Sv. Alojzij v Mariboru (G. Kratzmann, ravnatelj galerije kneza Esterhazy na Dunaju⁹).
1862. Čreta¹⁰.
1863. Sv. Rupert v Slov. gor.
1864. Sv. Ilj pri Velenju (Preslikala Rozalija Panosch v Gradcu). — Sv. Marjeta ob Pesnici (Slikala Eisel v Gradcu)¹¹. — Lembah. — Sv. Mihael pri Šoštanju.
1865. Pernice. — Sv. Venčesl.
1866. Luče (»Franz Wisiak pinx. anno 1866, Krainburg«)¹².
1867. Sv. Janez na Peči¹³. — Sv. Rupert nad Laškim. — Podsreda. — Sv. Ilj v Slov. gor.
1869. Sv. Ožbalt ob Dravi. — Brezno.
1870. Petrovče (Slikal J. Brollo v Huminu na Furlanskem).
1871. Sv. Peter na Medvedovem selu. — Trbonje (Prenovil Matija Kugler).
1872. Sv. Martin pri Šaleku¹⁴.
1873. Makole. — Oljska gora¹⁵.
1875. Sv. Jurij ob juž. žel. (Ivan Šubic na Poljanah).

¹ Orožen, VI, 424. — ² Stegenšek, Dekanija gornjegrajska. 1905, 59.

³ Janisch, Lexikon von Steiermark. I, 299.

⁴ Po dostavku v cerkvenem inventarju za l. 1829. — ⁵ Orožen, V, 510.

⁶ Orožen, VI, 209. — ⁷ Orožen, V, 484. — ⁸ Orožen, IV, 92.

⁹ Kosar, Anton Martin Slomšek, Fürstbischof von Lavant. Marburg 1863,

114. — ¹⁰ Orožen, IV, 88. — ¹¹ Puff, Taschenbuch, III.

¹² Stegenšek, o. c. 13. — ¹³ Orožen, V, 305.

¹⁴ Orožen, V, 137. — ¹⁵ Orožen, III, 489.

1877. Sv. Nikolaj pri Viderdrišu.
1878. Jurklošter (Ivan Šubic). — Sv. Valentin v Žusmu.
1881. Ptuj, proštjska cerkev (F. Stuflesser v Grödnju).
1884. Sv. Marjeta pri Ptuj (J. Purger v Grödnju). — Vuhred (J. Heindl na Dunaju).
1885. Sv. Lenart nad Laškim (Anton Probst na Dunaju). — Sv. Anton na Pohorju. — Kapela (J. Brollo).
1886. Loka ob Savi (Anton Probst na Dunaju). — Marija v Puščavi.
1889. Selnica ob Dravi (J. Brollo). — Sv. Rupert v Slov. goricah. — Negova.
1890. Sv. Jurij ob Pesnici. — Svečina (Fellinger in Hassinger na Dunaju).
1891. Sv. Marko pri Ptuj (Fellinger in Hassinger na Dunaju).
1892. Sv. Benedikt v Slov. gor. — Čadram, nova župnijska cerkev, naročen za staro ž. c. (Tomaž Fantoni v Konjicah). — Trbovlje (J. Brollo).
1893. Kamnica pri Mariboru. — Sv. Križ pri Ljutomeru (J. Brollo).
1894. Lurd pri Grižah (J. Brollo).
1895. Sv. Jedert (J. Brollo).
1897. Sv. Andraž v Slov. gor. — Rajhenburg (N. Benziger v Švici). — Dobova.
1898. Slivnica pri Mariboru (Lang v Reichenau pri Gabloncu na Češkem). — Zibika (J. Gosar v Celju).
1899. Vojnik (F. Stuflesser v Grödnju).
1900. Sv. Štefan pri Žusmu (J. Gosar v Celju). — Šmarje pri Jelšah (F. Stuflesser v Grödnju). — Sv. Jurij ob Taboru (Felix Barazutti v Gradcu).
1902. Braslovče (Adolf Vogl v Hallu na Tirolskem). — Sv. Križ pri Slatin (Selig in Schwab na Dunaju. Preslikal J. Dekleva v Celju leta 1908).
1903. Hajdin.
1904. Dramlje. — Jarenina (J. Maschke v Gabloncu na Češkem). — Sv. Jožef pri Mariboru. — Sv. Primož nad Muto (Selig in Schwab na Dunaju).
1905. Šmarje pri Jelšah (F. Stuflesser pri Sv. Ulriku v Grödnju).
1907. Sv. Jurij v Slov. gor. (A. Riffarth v München—Gladbach pri Düsseldorfu). — Sv. Peter na Kronske gori (J. Maschke v Gabloncu na Češkem). — Marija Snežna (J. Heindl na Dunaju). — Cirkovce (L. Maroder v Grödnju).
1909. Hoče (Insam in Prinoth v Grödnju na Tirolskem). — Dol.
1911. Laporje, Prihova in Poljčane. Vse tri je naslikal J. Dekleva v Opatiji.

Pri omenjenem uradnem popisovanju se je gledalo pred vsem na to, ali odgova jo križevi poti cerkvenim predpisom, letnice in imena umetnikov pa, ki se navadno čitajo ob spodnjem robu 14. postaje, so se večinoma prezirala. Že edini Brollo je za našo škofijo najmanj 10 križevih potov napravil!¹ Žalida so v zadnjih desetletjih

¹ Stegenšek, o. c. 181.

izpodrinile razne tvrdke z brezimnimi delavci nekdanje mojstre-umetnike. Čudno, kako najdejo njih agenti in inserati od vseh vetrov pot v naše kraje! Do nezaslužene veljave so prišli tudi tirolski reliefi, ki niso reliefi¹. Vrhutega vlada velika enoličnost glede križevih potov po naših cerkvah. Ako nov križev pot pri eni cerkvi ljudstvu ugaja, pa naročijo ravnotakega za drugo in tretjo sosedno cerkev, mesto da bi se za vsako cerkev stvar posebič preudarila in bi se velikost, slog, okvir in izvršitev prilagodili individualnim razmeram dotične stavbe. Pri malih cerkvah so slike prevelike, da se skoro nič stene vmes ne vidi, od preširokih okvirjev se presekavajo slopi in služniki, ki bi kot najvažnejši arhitektonični členi morali biti vsaj deloma prosti. Dostikrat so tudi okvirji prebogati. Ali bi se ne dale za spreminjavo pri novih cerkvah postaje al fresco na steno poslikati, po drugod zopet v peščenih reliefih v zid vložiti? Tudi križev pot v svobodni naravi in, kolikor primerno, v jeruzalemskih distancah zasluži posebno pozornost. Zakaj bi naj bila ena cerkev taka ko druga, zakaj bi ne imela vsaka svoj izraz in svoje posebnosti? Glejte naše boljše stare cerkve! Vsaka je za se izrazit individuum, dandanes pa se vse uniformirajo. Ako je torej kje upati denarja za umetniški križev pot, se naj naroči res kaj dovršenega in sicer, če se da, med rojaki, kjer pa denarja primanjkuje, zadoščajo tudi barvotiski po priznanih mojstrih. Izključile pa bi se naj tvrdke, ki za lasten dobiček delajo umetnikom nereelno konkurenco.

Dandanes je križev pot skoro neizogibna potreba pri vsaki župnijski cerkvi. Nekdanja jeruzalemska pobožnost si je osvojila ves katoliški svet. Odkar se je dispenziralo od jeruzalemskih distanc in potem ponekod celo od hoje od postaje do postaje, se je spomin na prvotno pobožnost precej zabrisal. Ako bi se dandanes v Jeruzalemu samem začel križev pot tudi drugače opravljati, ako bi se n. pr. doglalo, da je bil Pilatov pretorij na drugem mestu in ne na Antoniji, bi to pač šele polagoma vplivalo na razvoj naše pobožnosti na zapadu. Vse pobožnosti so namreč sekularne tvorbe, oblikujejo jih bolj generacije ko posamezniki, če so tudi svetniki². Temeljna misel pobožnosti

¹ Pravi relief se v plošči izdolbe, tako da ostane zunanji rob plošče še cel in služi skupini za okvir. Seveda se lahko še poseben okvir doda. Ti novi quasi-reliefi pa niso izdolbeni, ampak skupina se po svojih zunanjih obrisih iz deske izžaga, potem obseka in obreže kakor kak kip, nato se na drugo desko, ki bi naj služila za ozadje, s klejem pritrdi. Ta ozadna deska se še s stavbami in pokrajino perspektivno poslika, ter se vse dene v okvir. Za oko je to lepo, vsaj dokler se deski ne ločita, a pristna umetnost to ni, to je le industrija.

² Prim. zgodovino pobožnosti sv. rožnega venca, angelskega češčenja, Srca Jezusovega itd.

križevega pota — slediti Jezusu v duhu od Pilatove hiše na Kalvarijo in do groba — pa bo gotovo vsikdar ostala v katoliški cerkvi v veljavi. Niso je uvedli šele križarji v Jeruzalemu, ampak nastala je že v starokrščanski dobi v sv. mestu samem. Zato smo prepričani, da se bodo tudi bodoči rodovi krepili in tolažili premišljujoč Gospodov težki križev pot, četudi morda v nekoliko drugačni obliki, kakor je današnja¹.

¹ Raziskavanje posameznih postaj, ki smo ga mislili izkrajati podati, opustimo na tem mestu. Kritika, da obvelja, potrebuje protikritike, a te nam je težko pričakovati med rojaki. Vrhutega zahtevajo naši rezultati praktične izvršitve, za kaj takega pa med nami ni gmočnih sredstev.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000512895

